

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГНАТЕНКО МАРИНА КОСТЯНТИНІВНА

УДК 330.341.1: 332.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.К. Гнатенко

Науковий керівник Кондратенко Наталія Олегівна, доктор економічних
наук, професор

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Гнатенко М.К. Організаційно-економічні засади розвитку інноваційної діяльності регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 2017.

У дисертаційній роботі отримано результати вирішення важливої наукового завдання організації регіонального інноваційного процесу та розроблено методичні підходи щодо формування організаційно-економічного забезпечення розвитку інноваційної діяльності регіону. Дано теоретичне обґрунтування економічної сутності, змісту та ролі регіональної інноваційної політики у процесах інноваційного розвитку. Розроблено методичний підхід до вибору інструментів регуляторного впливу на реалізацію інноваційних проектів екологічної спрямованості на регіональному рівні. Теоретично обґрунтовано сутність та особливості структурної побудови регіональної інноваційної ділової мережі як специфічної форми організації інноваційного розвитку. Розроблено методичні положення щодо вибору форми організації співробітництва між суб'єктами господарювання у ході реалізації інноваційних проектів в регіоні. Проведено структурування організаційного забезпечення кластерно-мережної взаємодії суб'єктів господарювання як складової процесу інноваційної діяльності регіону. Отримав розвиток методичний підхід до вибору організаційної форми побудови та реалізації державно-приватного партнерства у ході здійснення проектів і програм регіонального інноваційного розвитку.

Ключові слова: регіональні інноваційні процеси, державно-приватне партнерство, регіональний інноваційний розвиток, регіональний господарський комплекс, регіональна інноваційна ділова мережа.

ANNOTATION

Gnatenko M.K. Organizational and Economic Fundamentals of Regional Innovation Activity. – Manuscript.

The dissertation for the Ph.D. degree in Economics, specialty 08.00.05 - the development of productive forces and regional economy. – O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, 2017.

The results of solving an important scientific problem of regional innovation process organization as well as developing methodical approaches to the formation of organizational and economic support for the regional innovation activity development are achieved in the dissertation work.

The laws of innovative economic development under the market conditions are generalized, organizational forms and methods for regional innovation development state support are determined, and integration aspects of regional economic complex innovation activity revitalization are considered. The methodical provisions for the choice of priority

forms for the organization of regional innovative cooperation of economic entities are developed on the basis of the generalization of the content of requirements to the implementation of economic relations according to the assessed state of both external and internal market, resource-production and innovation factors. Within the framework of approaches aimed at creation, maintenance and development of long-term partnerships in the regional innovation activity area, the feasibility of using the network concept has been substantiated.

The theoretical approach to establishing the essence of the regional business network as the only coordinated open and self-regulatory system based on the balance of competitive-cooperative interaction is substantiated, taking into account the differences in the nature and quality of innovative cooperation between economic entities of various sectors of the regional economy. The estimation of innovative activity is given and directions of business entities innovation activity revitalization are determined for different regions of Ukraine, the analysis of innovative potential as well as the determination of possibilities of state support for scientific and innovative development of Ukrainian regions are conducted, the methodical approach for an estimation of innovation-investment projects realization efficiency at the regional level is offered. The use of the developed methodological approach to assessing the scientific, technical and innovation levels of regional development has made it possible to identify powerful and most promising Ukrainian regions, the leaders in the innovation field. A methodical approach has been developed to justify the regional priorities of innovative projects selection and to determine the most appropriate forms of state regulation for environmental innovation projects implementation at the regional level.

The statement, that one of the main factors of scientific and innovative activity intensification as a factor of ensuring sustainable social and economic development of Ukraine and its regions is the creation of the structure of public administration with a clear distribution of functional responsibilities of its departments concerning the scientific and innovative activities coordination, is substantiated. The constituent parts and approaches to the evaluation of the regional innovation policy implementation effectiveness are determined.

The methodical approach to the strategic planning of the integrational cooperation of the regional innovation process participants is offered, organizational support for the formation of public-private partnership in the implementation of state and regional target programs of innovative development is developed.

The set of the study findings solves an important scientific problem related to the development of theoretical and methodological provisions, scientific and practical recommendations concerning the organization of the regional innovation activities development.

Keywords: regional innovation processes, public-private partnership, regional innovation development, regional economic complex, regional innovation business network.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи у колективних монографіях

1. Гнатенко М. К. Методологічні основи управління процесами інноваційного розвитку регіону // Вдосконалення менеджменту підприємств системи життєзабезпечення міст України: колективна монографія / М.К. Гнатенко, Є.М. Кайлюк, Г. В. Ковалевський та ін. Харків : Форт, 2011. С. 281–293 .

2. Гнатенко М. К. Державно-приватне партнерство як фактор забезпечення інноваційної діяльності // Соціально-економічний розвиток території: формування інвестиційної привабливості : кол. моногр. / Карлова О. А., Калашнікова Х. І., Кондратенко Н. О., Шевченко В. В. та ін. Харків, 2016. С.111–123.

3. Gnatenko M., Samoylenko I. Energy service activity in the public sector under public-private partnership // Детермінанти інноваційного розвитку соціально-економічних систем: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В. Вінниця, 2017. С. 64–74 (*внесок автора*: окреслено складники щодо розроблення нормативно-методичної бази стосовно реалізації механізмів державно-приватного партнерства з метою підвищення енергоефективності в бюджетному секторі економіки).

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Гнатенко М. К. Державне регулювання інноваційного розвитку // Коммунальное хозяйство городов. Сер.: Экономические науки. 2008. Вып. 82. С. 222–226.

5. Гнатенко М. К. Форми та методи державної підтримки регіонального інноваційного розвитку // Економічний простір : зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2008. № 18. С. 126–134

6. Гнатенко М. К. Організаційно-методичне забезпечення контролю виконання інноваційних проектів // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2009. Вип. 247: в 6 т. Т. 4. С. 1011–1018

7. Гнатенко М. К. Регіональні аспекти оцінки ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів // Інноваційна економіка : всеукр. наук.-вироб. журн. 2011. № 25. С. 183–189

8. Гнатенко М. К. Методичне забезпечення оцінки інноваційного потенціалу регіону // Сталий розвиток економіки : міжнар. наук.-вироб. журн. 2011. № 123. С. 147–152.

9. Гнатенко М. К. Закономірності інноваційного економічного розвитку в умовах ринкових відносин // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наук. фахове вид. 2015. Вип. 8. С. 761–766. URL: <http://global-national.in.ua/issue-8-2015/16-vipusk-8-listopad-2015-r/1535-gnatenko-m-k-zakonomirnosti-innovatsijnogo-ekonomichnogo-rozvitku-v-umovakh-rinkovikh-vidnosin> (дата звернення 02.10.2017)

10. Гнатенко М. К. Мотиваційне забезпечення активізації регіонального інноваційного розвитку // Управління розвитком. 2015. № 1. С. 31–36.

11. Гнатенко М. К., Кайлюк Є. М. Організація інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 3 (03). С. 100–104 (*внесок автора*: розробка пропозицій

щодо організації інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу).

12. Гнатенко М. К. Оцінка ефективності інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості // Социальная экономика. 2016. № 2. С. 17–22

13. Гнатенко М. К., Кондратенко Н. О. Оцінка ефективності реалізації регіональної інноваційної політики // Управління розвитком / ХНЕУ. Харків, 2016. №4 (186). С. 72–78 (0,5 друк. арк./ 0,25 друк. арк.; *внесок автора*: визначення сутності регіональної інноваційної політики, розробка пропозицій щодо системи планування, моніторингу соціально-економічної результативності та ефективності виконання регіональної інноваційної політики за допомогою збалансованої системи показників.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

14. Gnatenko M. Regional aspects of environmental & economic evaluation of innovative-investment projects impact // Nauka i studia. 2013. № 19 (87). P. 5–11.

15. Гнатенко М. К. Державна підтримка інноваційного розвитку в контексті сталого розвитку регіонів // Молодий вчений : наук. журн. 2016. №11 (38). С. 566–571..

16. Gnatenko M., Kondratenko N. Kharkiv region investment activity increasing // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. 2017. № 3 (104), ч. 2. С. 53–58 (*внесок автора*: проведення аналізу існуючих умов та напрямів підвищення інвестиційної активності Харківського регіону на основі використання наявного економічного та інвестиційного потенціалу).

Праці апробаційного характеру

17. Гнатенко М. К. Проблеми правового регулювання інноваційної діяльності в регіоні // Материалы XXXV научно-технической конференции преподавателей, аспирантов и сотрудников Харьковской национальной академии городского хозяйства. Харьков, 2010. Ч. 3 : Экономические науки. С. 89–90 (0,1 друк. арк.).

18. Гнатенко М. К. Механізми реалізації державної інноваційної політики // Збірник матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції: «Стратегії інноваційного розвитку: бізнес, наука, освіта», Харків, НТУ «ХПІ», 7–10 квіт. 2010 р. Харків, 2010. С. 95–98

19. Гнатенко М. К. Регулювання інноваційних процесів на рівні регіонів // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва Харків, 2010. С. 181–183

20. Гнатенко М. К. Формування інноваційної інфраструктури в регіонах України // Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни : між нар. наук.-практ. конф., 16–17 лютого 2011р. / Макіїв. економ.-гуманітарний ін-т. Макіївка, 2011. С. 156–158

21. Гнатенко М.К. Організаційні аспекти контролю виконання інноваційних проектів // Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. Харків, НТУ «ХПІ», 6–9 квіт. 2011 р. Харків, 2011. С. 95–97.

22. Гнатенко М. К. Регіональний інноваційний комплекс як об'єкт державного управління // Матеріали XXXVI науково-технічної конференції преподавателей, аспирантов и сотрудников Харьковской национальной академии городского хозяйства. Харьков, 2012. Ч. 3 : Экономические науки. С. 49–51 (0,1 друк. арк.).

23. Гнатенко М. К. Особливості економічної оцінки інноваційних проектів на рівні регіону // Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 26–27 квіт. 2012 р. : в 2 ч. Тернопіль, 2012. Ч. 1. С. 171–173

24. Гнатенко М. К. Регіональне управління в системі підтримки інноваційної діяльності // Менеджмент міського та регіонального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 28–29 берез. Харків, 2013. С. 61–63.

25. Гнатенко М. К. Регіональні аспекти активізації структурно-інноваційних трансформацій національної економіки // Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовт. 2013 р., присвяч. видат. ученому-економісту О. Г. Ліберману. Харків, 2013. С. 56–58

26. Гнатенко М. К. Інноваційна інфраструктура в забезпеченні сталого розвитку регіонів // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 29–30 квіт. 2014 р. Тернопіль, 2014. С. 159–160

27. Гнатенко М. К. Інтеграційні аспекти активізації інноваційної діяльності господарського комплексу регіону // Актуальні питання економічних наук : зб. матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12–13 червня 2015 р.) / Східноукраїнський інститут економіки та управління : у 2 ч. Запоріжжя, 2015. Ч. 1. С. 100–102

28. Gnatenko M. K. Regional innovation policy // Реформування економіки держави та регіонів: технологічні та економічні аспекти : збірник тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 19–20 червня 2015 р.) : у 2 ч. Київ, 2015. Ч. 1. С. 91–93

29. Гнатенко М. К. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері // Економічні та інноваційно-інвестиційні процеси: стан та розвиток : зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 берез. 2016 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». Одеса, 2016. С. 62–64.

30. Гнатенко М. К. Державна підтримка регіонального розвитку // Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. інтернет конф., Харків, 7–8 квітня 2017 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова та ін. Харків, 2017. С. 63–65.

31. Гнатенко М. К. Формування державно-приватного партнерства при реалізації державних та регіональних цільових програм інноваційного розвитку // Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2017 р., м. Одеса. Одеса, 2017. С. 149–151.

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ	19
1.1. Сутність та закономірності інноваційного розвитку в умовах ринкових відносин	19
1.2. Організаційні форми та методи державної підтримки регіонального інноваційного розвитку	39
1.3. Інтеграційні аспекти активізації інноваційної діяльності господарського комплексу регіону	61
Висновки за розділом 1	74
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	77
2.1. Оцінка інноваційної активності та визначення напрямків активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання регіонів України	77
2.2. Аналіз інноваційного потенціалу та визначення можливостей державної підтримки наукового та інноваційного розвитку регіонів України	98
2.3. Регіональні аспекти оцінки ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів	115
Висновки за розділом 2	134
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	136
3.1. Структура, складові та оцінка ефективності реалізації регіональної інноваційної політики	136
3.2. Методичне забезпечення стратегічного планування розвитку інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу	156
3.3. Формування державно-приватного партнерства при реалізації державних та регіональних цільових програм інноваційного розвитку	171
Висновки за розділом 3	193
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	230

ВСТУП

Актуальність теми дисертації. Активізація інноваційної діяльності є одним з провідних і найбільш продуктивних напрямків забезпечення сталого розвитку економіки регіонів України, поліпшення конкурентоспроможності товарів і послуг вітчизняного виробництва, вирішення низки складних соціальних та економічних проблем, підвищення добробуту населення, тощо. Інноваційні перетворення, які є складовою даних процесів, послідовно охоплюють складний комплекс соціально-економічних відносин, що здійснюються на міжнародному, національному, регіональному та підприємницькому рівнях. Проте, саме в межах регіонів, де заходи щодо стимулювання інноваційних трансформацій набувають цільову орієнтацію на конкретні суб'єкти господарювання, відбувається формування потужного наукового потенціалу інтенсифікації розвитку фундаментальних та прикладних наукових досліджень, підвищення освітнього рівня економічно-активного населення, зміцнення технологічної бази виробництва, підвищення добробуту та забезпечення високої якості життя населення.

Цілеспрямований характер заходів щодо активізації інноваційної діяльності, які реалізуються в межах адміністративної території, надає змогу обґрунтованого вибору варіанту здійснення структурно-інноваційних трансформацій із урахуванням умов господарювання та наслідків перетворень для економіки регіону.

Вирішення проблем організації наукового та інноваційного розвитку регіонів України слугує підґрунтям комплексного оцінювання та подальшого планування науково-інноваційного потенціалу, який є умовою оптимізації витрат на фінансування досліджень та формування дієвого механізму інтеграційного співробітництва всіх учасників науково-інноваційного розвитку для подальшої комерціалізації результатів наукових досліджень.

Теоретико-методологічний базис сучасних досліджень в сфері інноваційного розвитку та інноваційної діяльності було сформовано результатами наукових досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних

вчених-економістів, таких як В. Геєць, А. Гриньов, В. Данилов-Данильян, С. Ілляшенко, О. Кузьмін, Т. Момот, М. Новікова, Н. Нурєєв, А. Прігожин, Б. Санто, М. Туган-Барановський, А. Урсул, Р. Фатхуддінов, А. Чендлер, Й. Шумпетер та ін. Проблеми формування різних елементів організаційного та економічного підґрунтя регіонального управління інноваційно-інвестиційними процесами уважно вивчалися у роботах В. Бабаєва, О. Балацького, П. Бубенка, О. Биякова, В. Гейця, О. Гонти, А. Гойко, В. Дубницького, М. Кизима, Н. Кондратенко, О. Мазур, Л. Масловської, М. Манілича, Н. Чухрай, Л. Шутенка та ін. В наукових дослідженнях змістовно обґрунтовано необхідність використання стратегічного підходу до організації інноваційної діяльності на регіональному рівні, що обумовлено комплексним характером інновацій, які необхідні для забезпечення сталого розвитку регіонального науково-виробничого комплексу; багатоцільовою спрямованістю інноваційного процесу та тісним зв'язком комплексу цілей інноваційної діяльності зі стратегічними цілями соціально-економічного розвитку регіону; багатоваріантністю вибору інновацій; довгостроковим характером результатів інноваційної діяльності та ін.

Проте в результатах сучасних досліджень проблем активізації інноваційного процесу розгляд окремих аспектів регіонального управління інноваційним розвитком до цього часу не отримав системного комплексного характеру. Насамперед, це стосується дослідження організаційних аспектів активізації інноваційної діяльності на регіональному рівні, орієнтованої на створення дієвих стимулів для розвитку інноваційного співробітництва, реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів, забезпечення пропорційності розбудови інституціональних та інфраструктурних складових інноваційних процесів у регіоні.

Актуальність та значення цих питань для активізації процесів розвитку інноваційної діяльності у регіонах України обумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний у дисертації напрямок досліджень відповідає тематичній спрямованості

наукових розробок в рамках науково-дослідних робіт, що проводилися Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова за темами: «Вдосконалення менеджменту підприємств системи життєзабезпечення міст України» (держ. реєстр. № 0113U000575, 2010 р.), де автором розглянуто методичні основи управління процесами інноваційного розвитку регіону; «Регулювання соціально-економічного розвитку міського комплексу: теорія, методологія, практика» (держ. реєстр. № 0113U000575, 2013-2015 рр.), де автором розглянуто методичні засади оцінювання ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів та розроблено рекомендації щодо вибору форм регуляторного впливу на процеси реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, а також проаналізовано роль державно-приватного партнерства в модернізації економіки регіонів України, визначено його вплив на ефективність інноваційно-інвестиційних процесів.

В межах госпдоговірної тематики Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова автор брала участь у виконанні дослідницьких робіт за темами: «Оцінка інноваційного потенціалу Харківського регіону» (№ 2354/08, укладено з ТОВ «Каліта-фінанс», 2009 р.) та «Організація регіонального управління інноваційним розвитком» (№ 2577/12, укладено з ФОП Кулалаєв А.В., 2012 р.), де автором виконано обґрунтування вибору інструментів державного регулювання реалізації інноваційних проектів.

Дисертація виконана також у відповідності до тематики науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, зокрема, держбюджетної науково-дослідної роботи за темою «Консолідація обліково-аналітичної інформації в організації управління безпекою інноваційного розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: теорія та методологія», (держ. реєстр. № 0115U002375, 2016 р.), де автором теоретично узагальнено регіональні аспекти оцінки ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів екологічної спрямованості та

проаналізовано організацію інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу.

Метою дисертаційної роботи є теоретичне узагальнення і обґрунтування сучасних методів організації регіонального інноваційного процесу та розробка науково-методичних підходів щодо формування організаційно-економічного забезпечення розвитку інноваційної діяльності в регіоні.

Для досягнення означеної мети в дисертації поставлено та вирішено наступні завдання:

- визначено економічну сутність, зміст та роль регіональної інноваційної політики у процесах інноваційного розвитку;

- досліджено особливості структурної побудови регіональної інноваційної ділової мережі як специфічної форми організації інноваційного розвитку;

- обґрунтовано вибір форми організації співробітництва між суб'єктами господарювання у ході реалізації інноваційних проектів в регіоні;

- структуровано організацію взаємодії суб'єктів господарювання у процесі інноваційної діяльності з метою забезпечення комплексності і пропорційності розвитку регіонального науково-виробничого комплексу;

- обґрунтовано вибір інструментарію регуляторного впливу на процеси реалізації інноваційних проектів екологічної спрямованості на регіональному рівні;

- обґрунтовано вибір організаційної форми державно-приватного партнерства при реалізації проектів і програм регіонального інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес розвитку інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Предмет дослідження – теоретико-методичні підходи та науково-практичні рекомендації щодо формування організаційно-економічного забезпечення розвитку регіональних інноваційних процесів.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу проведеного дослідження склали сучасні наукові концепції та теоретичні розробки з питань

розбудови форм та підвищення ефективності інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного співробітництва.

Дослідження виконано з використанням широкого спектру загальних і спеціальних наукових методів, таких як: порівняння й аналізу – для аналізу результатів діяльності та оцінки стану інноваційного потенціалу регіонів України; логічного узагальнення – для визначення складових організаційного забезпечення інноваційної діяльності в регіоні та дослідження варіантів побудови параметрів системи організаційного забезпечення інноваційної діяльності; класифікації – для упорядкування складу суб'єктів, які здійснюють науково-інноваційну активність в регіоні, а також для систематизації параметрів організаційного забезпечення регіональної інноваційної діяльності; аналогії, контент-аналізу, методу наукової абстракції – для подальшого розвитку теоретичних та методичних положень щодо розробки регіональної інноваційної політики для забезпечення реалізації пріоритетних напрямів наукового та інноваційного розвитку; морфологічного аналізу – для узагальнення теоретичних підходів щодо визначення сутності понятійно-категоріального апарату предметної сфери організації регіональної інноваційної діяльності; економіко-статистичного аналізу та графічного методу – для визначення тенденцій розвитку, оцінки динаміки, структури й соціально-економічної результативності та ефективності процесів соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонів України.

Інформаційною базою дослідження є закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, дані Міністерства промислової політики України, рішення регіональних органів влади, матеріали Державної служби статистики України, бібліографічні джерела, результати власних досліджень та розрахунків.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у наступному:

удосконалено:

теоретичне обґрунтування економічної сутності, змісту та ролі регіональної інноваційної політики у процесах інноваційного розвитку, яку, на

відміну від інших підходів, пропонується розглядати як регламентований комплекс планів та управлінських процедур, що включає до свого складу обґрунтування пріоритетів та цілей регіонального інноваційного процесу, орієнтованого на розвиток промислово-підприємницької сфери в межах адміністративної території, а також визначення форм і методів ресурсного, організаційного, інституціонального та інфраструктурного забезпечення даного процесу;

структуризацію організаційного забезпечення кластерно-мережевої взаємодії суб'єктів господарювання як складової процесу інноваційної діяльності регіону в аспекті забезпечення комплексності й пропорційності розвитку регіонального науково-виробничого комплексу на основі встановлення параметрів конкурентно-коопераційної взаємодії його елементів, що, на відміну від інших, визначає ефективність функціонування регіональної ділової мережі, структурна організація та механізм дії якої обумовлені потенціалом взаємодії учасників утвореної інтегрованої цілісності у ході реалізації інноваційних проектів, що дозволяє врахувати різні форми конкурентної поведінки учасників ділової мережі;

методичний підхід до вибору інструментів регуляторного впливу на реалізацію інноваційних проектів екологічної спрямованості на регіональному рівні, який, на відміну від існуючих підходів, полягає у визначенні як обов'язкової умови загального еколого-економічного ефекту від їх реалізації, що дозволяє обирати найбільш доцільні форми державного регулювання процесу впровадження регіональних інноваційних проектів;

дістали подальшого розвитку:

теоретичне обґрунтування сутності та особливостей структурної побудови регіональної інноваційної ділової мережі як специфічної форми організації інноваційного розвитку, яку, на відміну від інших способів локалізації інноваційної діяльності, пропонується розглядати як єдину скоординовану відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі конкурентно-коопераційній взаємодії, що дає змогу враховувати відмінності у характері та якості інтеграційного співробітництва між суб'єктами

господарювання різних галузей та секторів регіональної економіки, які являють собою ланки єдиного науково-виробничого циклу генерації та впровадження інновацій, з різним рівнем економічного розвитку;

методичний підхід щодо вибору форми організації співробітництва між суб'єктами господарювання у ході реалізації регіональних інноваційних проектів та упорядкування складу учасників, відмінність якого від інших полягає в оцінці ефективності їх діяльності в межах регіонального господарського комплексу, що дозволяє розробити рекомендації щодо упорядкування складу учасників та корегувати вимоги до них;

підхід щодо вибору організаційної форми побудови та реалізації державно-приватного партнерства (ДПП) у ході здійснення проектів і програм регіонального інноваційного розвитку, відмінність якого полягає у визначенні взаємозв'язку між організаційною формою ДПП та параметрами проектів і програм, які пропонуються до реалізації, що дозволяє підвищити результативність взаємодії на рівні державних і місцевих органів влади, широкого кола населення регіону, підприємств та установ при вирішенні проблем регіонального розвитку.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що обґрунтовані теоретичні положення та розроблені методичні підходи доведено до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані для удосконалення процесу активізації розвитку інноваційної діяльності регіонів України та збагатять методичну і організаційну базу розробки ефективних механізмів співпраці та співробітництва регіональних науково-виробничих комплексів.

Наукові результати дисертаційної роботи використані: Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження № 06-27/4188 від 28.07.2016 р.) при підготовці аналітичних матеріалів з питань формування регіональної політики області; Громадською спілкою «Слобожанські стратегії» (довідка про впровадження № 1/01-41 від 28.04.2017 р.) при підготовці експертно-аналітичних матеріалів та пропозицій для політиків, спрямованих на

здійснення державних, регіональних і місцевих програм; в навчальному процесі ХНУМГ імені О.М. Бекетова при викладанні дисциплін «Менеджмент і адміністрування (Управління інноваціями)», «Інвестиційний менеджмент» (довідка про впровадження № 2571 від 08.09.2016 р.).

Апробація результатів роботи. Основні результати досліджень, висновки і рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: XXXV науково-технічній конференції викладачів, аспірантів та співробітників Харківської національної академії міського господарства (м. Харків, 2010 р.), II міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії інноваційного розвитку: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 2010 р.), II міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі» (м. Харків, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (м. Макіївка, 2011 р.), III міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 2011 р.), XXXVI науково-технічній конференції викладачів, аспірантів та співробітників Харківської національної академії міського господарства (м. Харків, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади: матеріали» (м. Тернопіль, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент міського та регіонального розвитку» (м. Харків, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі» (м. Харків, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економічних наук» (м. Запоріжжя, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Реформування економіки держави та регіонів: технологічні та економічні аспекти» (м. Київ, 2015 р.),

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні та інноваційно-інвестиційні процеси: стан та розвиток» (м. Одеса, 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Сталий розвиток в умовах глобальних викликів» (м. Харків, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2017 р.).

Публікації основних положень дисертаційної роботи представлені в 31 науковій праці. Загальний обсяг публікацій, що належить автору, становить 8,86 ум.-друк. арк. Серед них – розділи у 3 колективних монографіях у співавторстві (особисто автору належить 1,95 ум.-друк. арк.); 10 статей у наукових фахових виданнях (з них 9 – одноосібні, загальним обсягом 4,6 ум.-друк. арк.), 3 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 15 – тез доповідей у матеріалах конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

1.1. Сутність та закономірності інноваційного розвитку в умовах ринкових відносин

Інноваційно-інвестиційна активність суб'єктів господарювання являє собою потужну рушійну силу забезпечення усталеного соціально-економічного зростання, підґрунтям якого стає не екстенсивне розширення ресурсної бази продуктивної діяльності, а інтенсивне використання результатів креативної творчої діяльності, а саме інноваційних ідей і знань, технологій їх інформаційного та матеріально-енергетичного уречевлення.

Так, з точки зору Й. Шумпетера [330, с.84], діяльність з впровадження інновацій являє собою особливу функцію виробництва, через виконання якої нововведення («нові комбінації» певних новаторських змін в сфері виробництва, ринкової активності тощо.) стають основою для економічного зростання та розвитку суб'єктів господарювання. Б. Санто [269, с.5-6] відзначав з цього приводу, що інноваційне прискорення суспільно-технічного прогресу є провідною характеристикою сучасної господарської системи, а власне інновації, залишаючись фактором індивідуального характеру, вже перетворилися на основний фактор розвитку людського суспільства масового характеру. За думкою В. Гейця [87, с.22], саме інноваційні зміни виступають фундаментальним підґрунтям для сполучення процесів зростання та розвитку в економічній сфері. В. Комаров [174, с.8] також бачить у змінах механізмів економічного відтворення як форми становлення інноваційної економіки базову основу для економічного розвитку, що, в свою чергу, виступає однією з причин і передумов поновлення потреб прогресу цивілізації.

На винятковому суспільному значенні інновацій наголошують також Е. Менсфілд, А Раппорт [35, с.225], які вважають, що саме розгортання інноваційних процесів стає рушійною силою для збільшення споживчої цінності товарів та послуг, які виробляються підприємствами для ринкового продажу. П. Друкер, Д. Макьярелло [145, с.479] відзначали, що тільки безупинний пошук нових інноваційних можливостей, розвиток здібностей товаровиробників щодо створення та сприйняття різного роду нововведень є основою для забезпечення підприємницького успіху в сучасних умовах неухильного наростання економічних змін. З такою оцінкою цілком погоджуються В. Рубан, О. Чубукова, В. Некрасов [259, с.14], які вказують на те, що наростання інноваційних трансформацій економічних систем в контексті розбудови постіндустріального суспільства, створює передумови навіть для перегляду самої парадигми конкурентоспроможності, в рамках якої на провідні позиції в сфері формування переваг у ринковому суперництві виходить необхідність креативного створення на базі екстраординарних інтелектуальних продуктів унікальних відмінностей, що відрізняли би певних новаторів від конкурентів.

Отже, інноваційна діяльність (ІД) та інноваційний розвиток (ІР) є складними соціально-економічними процесами, в перебігу яких здійснюється удосконалення виробничих сил суспільства на засадах засвоєння та впровадження у практику господарювання новітніх досягнень науки і техніки. Так, з точки зору Л. Мельника та ін. [331, с.523-524], на цей час пріоритетними напрямками економічного розвитку стають інтенсивні та інноваційні науково-технічні трансформації, що передбачають використання досягнень науки і техніки для удосконалення конструкцій і технологій, скорочення витрат на виробництво та підвищення споживчої цінності товарів. Ф. Янсен [335, с.9] підкреслює, що впровадження інновацій не тільки дозволяє неухильно збільшувати підсумкову цінність виготовлених благ для споживачів та забезпечувати стійку лояльність покупців виробникові, але й досягати на цій основі постійного економічного зростання підприємств. За думкою С. Ілляшенка [159, с.18], інноваційна діяльність, сутність і природа

якої складається у створенні, впровадженні й поширенні різного роду нововведень, позначається на всіх аспектах існування й розвитку людського суспільства, змінює середовище буття людини, способи забезпечення її життєдіяльності. В. Гриньова, О. Попов [129, с.248-249] відзначають, що інноваційний цикл охоплює широке коло різних сфер суспільної активності (науково-дослідну, економічну, соціокультурну, політико-правову та ін.), в межах яких відбувається розгортання основних етапів впровадження нововведень. О. Фолом'єв та Е. Гейзер [303, с.12] наполягають на поліфункціональному характері впливу інновацій на суспільний розвиток, що, зокрема, знаходить відбиття у різних аспектах даного процесу: економічному (перетворювальна, організаційна, мотиваційна, соціально-споживча функції), науково-технічному (пізнавальна, дослідницька, інформаційна), соціальному (соціально-споживча, мотиваційна), екологічному (перетворювальна, ресурсозберігаюча) тощо.

Таким чином, значення інновацій для успішної участі суб'єктів господарювання у процесах суспільного виробництва і відтворення продуктивних сил, а також у конкурентному суперництві на внутрішніх і зовнішніх ринках в сучасних умовах неухильно зростає, а інноваційна діяльність являє собою провідне джерело збільшення прибутків та зміцнення ринкових позицій підприємств. Проте слід відзначити, що розмаїття аспектів інноваційного процесу, обумовлене насамперед широтою діапазону природи нововведень, впровадження яких саме і складає зміст цього процесу, а також неоднозначність впливу і складність взаємозв'язків факторів, що визначають його динаміку, закономірно призводять до виникнення суттєвих відмінностей та протиріч у дослідженні та осмисленні науковцями як закономірностей інноваційного розвитку, так, навіть, і власне сутності інновацій. Зокрема, з точки зору визначення змісту інновацій та характеру їхнього впливу на господарські процеси, можна визначити такі напрями досліджень:

науково-технологічний, в контексті якого інновації розглядаються, насамперед, як форми втілення у виробничі процеси нововведень, що базуються на досягненнях науково-технічного прогресу (див., наприклад,

праці А. Гриньова [126], Р. Лукаса [22], Д. Львова [199], В. Рапопорта [254], П. Ромера [32], В. Семіноженко [157], Р. Солоу [36, 37], Б. Твісса [285] та ін.);

фінансово-інвестиційний, в рамках якого неодмінною умовою переходу нововведення у інновацію вважається необхідність акумулювання потрібних для цього фінансових ресурсів та переведення їх у капітальну форму через уречевлення певних новаторських змін у виробничо-збутовій активності підприємств (А. Гойко [119], І. Дем'яненко [134], О. Кузьмін [188], І. Ніколаєва [256], М. Стефік [279], Б. Стефік [279], І. Фішер [10] та ін.);

ринковий (або маркетинговий), для якого притаманним є розгляд інновацій як своєрідної реакції виробників на коливання та зміни споживчого попиту, адаптація до яких вимагає активного цілеспрямованого пошуку та впровадження різного ґатунку нововведень, що здатні підвищити ступень задоволення споживачів від використання певних оновлених засобів задоволення існуючих потреб (А. Воронкова [84], І. Глущенко [89], А. Гриньов [126], С. Ільєнкова [155], С. Ільяшенко [159], І. Рибаків [260], Р. Фатхутдінов [300, 301], Н. Чухрай [319] та ін.);

конкурентний, що базується на вивченні відмінностей інноваційного процесу, обумовлених використанням різних стратегій і моделей конкурентної поведінки суб'єктів господарювання (як в інноваційній, так і в інших сферах господарської активності), що, в свою чергу, обумовлюють специфічні особливості вибору певних варіантів інновацій, притаманні різним варіантам досягнення конкурентних переваг у ринковому суперництві (П. Беленький [163], І. Глущенко [89], Г. Ковальов [171], А. Кляйнкнехт [19], М. Круглов [185], Ю. Лапигін [192], М. Портер [243, 244], Р. Фатхутдінов [300, 301] та ін.);

управлінсько-організаційний, в рамках якого інноваційна активність, пов'язана із обґрунтуванням вибору та впровадження нововведень, розглядається як специфічний об'єкт управлінського впливу, регулювання стану якого здійснюється на основі і в контексті формування та використання на підприємствах необхідних для цього організаційних умов, адекватність та відповідність яких змісту інноваційного процесу у великій мірі визначає його

динаміку (Ю. Аніскін [180], М. Афанасьєв [51], І. Бажин [56], М. Бухалков [76], О. Гонта [122], Л. Гордієнко [123], П. Друкер [145], В. Долятовський [142], В. Долятовська [142], Т. Коно [178], М. Круглов [185], Д. Марч [205], Л. Матросова [211], І. Ніколаєва [256], О. Раєвнева [252], В. Рапопорт [254], В. Рогожин [51], В. Рудика [51], Ю. Тронін [290] та ін.).

Характерною особливістю розглянутих напрямків досліджень слід вважати насамперед зацікавленість науковців у вивченні перш за все закономірностей прояву факторів «внутрішнього» походження, що безпосередньо включені до реалізації інноваційних заходів щодо впровадження і засвоєння нововведень. Проте досить часто увага дослідників зосереджується також на вивченні природи явищ і процесів, що прямо не задіяні у цих заходах, але здатні суттєво впливати на інноваційну динаміку. Зокрема, такого роду увага звичайно стосується розгляду інституціональних (П. Бубенко [70], О. Гонта [122], В. Гриньова [129], Р. Нельсон [24, 25], А. Пилипенко [233], О. Попов [129], С. Уінтер [24] та ін.), освітньо-наукових або інформаційно-когнітивних (Вовканич [80], В. Геєць [294], В. Зверєв [152], Н. Чухрай [319], А. Чухно [317] та ін.), інфраструктурних (Н. Алесіна [47], О. Балацький [57], Г. Броншпак [67], П. Бубенко [72], Д. Іванов [154], Л. Кузменко [187], Л. Масловська [210], О. Поважний [236], Ю. Попова [240], С. Рекорд [255], В. Рубан [259], Д. Стеченко [280, 282], М. Умаханов [296], Р. Федан [302], М. Шерешева [322] та ін.), соціальних, екологічних і соціокультурних (В. Данілов-Данільян [132], Н. Кондратенко [176], А. Назаретян [219], А. Урсул [299], Д. Чистілін [313, 314], К. Штайльман [328] та ін.) аспектів інноваційної активності.

Достатньо дискусійним серед дослідників є також питання визначення закономірностей відображення сутності та змісту інновацій відносно різних складників як господарської діяльності, так й інноваційного процесу впровадження нововведень в цілому. Так, з цієї точки зору доцільним здається виділення двох основних підходів (див. дод. А) – об’єктного та суб’єктного, принципова відмінність між якими полягає у наділенні категорії

«інновація» різними атрибутивними властивостями:

для об'єктного підходу характерним є розгляд інновації як окремого уречевленого явища (певна сутність – об'єкт, результат здійснення процесу, сформований підхід до виконання будь-яких завдань або функцій, технологія), а іноді – навіть як результату використання нововведення, що набуває в процесі інноваційної діяльності матеріальну або іншим засобом уречевлену форму;

процесний підхід – це розуміння інновації як самої послідовності певних дій (власне процесу), пов'язаних із впровадженням нововведення у продуктивну діяльність на основі виконання низки специфічних функцій.

З іншого боку, слід відзначити, що для обох наведених підходів властивою є спільність у визнанні принципової новизни як невід'ємної властивості інновацій, яка, проте, розглядається по-різному: на основі отримання певних кінцевих результатів (які не могли би бути сформовані без впровадження нововведень) від реалізації новаторських дій – для об'єктного підходу; в контексті належного виконання певних специфічних, притаманних саме для інноваційної сфери, дій та функцій, орієнтованих на досягнення позитивного ефекту від реалізації нововведень – для процесного підходу.

Крім того, в рамках об'єктного підходу можна, в свою чергу, виділити декілька напрямків:

об'єктно-новаторський – за який увага дослідників зосереджується на новизні (унікальних, до цього відсутніх у практиці характеристиках) певного об'єкту (технології, підходу, продукту) та корисному ефекті, який може бути отриманий при впровадженні відповідного нововведення. Такого роду ефект може розглядатися різними дослідниками і як суто економічне явище (якісне підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності), і як низка ефектів, що можуть бути пов'язані із інноваційно-орієнтованими діями (таким, наприклад, слід вважати поєднання досягнутої економії витрат або навіть створення умов для такої економії з підвищенням якості виготовлених товарів і послуг або виробничо-технологічних процедур їх виготовлення, а також

отримання на цій основі економічних вигод, прибутку, нових конкурентних переваг або зміцнення конкурентних позицій);

об'єктно-результативний – за цей підхід акценти дослідження зміщаються на розгляд динамічних параметрів (властивостей, які залежать від обрання певного варіанту впровадження нововведень) отриманого як інновація корисного результату, а також на причинно-наслідкові характеристики процесу досягнення цього результату (відчутним при цьому здається певне змістовне наближення подібних підходів до положень процесного підходу). При цьому вважається справедливою як точка зору, згідно для якої інновацією може вважатися як результат творчої діяльності, трансформації певної ідеї або креативного задуму тощо, так і позиція, прихильники якої наполягають на тому, що інноваційного характеру об'єкт набуває лише після впровадження (як варіант успішної реалізації певної новаторської моделі поведінки). Окремо слід виділити підхід, відповідно до якого інновації розглядаються як результат, отриманий від вкладання капіталу (інвестування) в нову техніку або технологію тощо, тобто в контексті сполученої взаємодії інноваційного та інвестиційного процесів.

Для процесного підходу також притаманною є наявність помітних розбіжностей при вивченні сутнісних характеристик інновації як послідовної сукупності дій, орієнтованих на впровадження нововведень, а саме в рамках таких підходів:

процесно-впроваджуючого, відповідно до положень якого інновацією вважається процес впровадження новітніх рис в будь-якій сфері життя для задоволення потреб і (або) отримання економічного ефекту; зокрема, найбільш характерним прикладом такого підходу є точка зору, презентована Б. Твіссом [285, с.37], належно до якої тільки процес, в ході якого винахід або ідея набувають економічного змісту, слід вважати інновацією;

процесно-креативний (створюючий) – науковці, що дотримуються такого підходу, визначають інновацію як процес, що призводить до створення кращих за своїми властивостями товарів і технологій. При цьому науково-

технічна діяльність та впровадження досягнень НТП мається на увазі та приймається як важливий атрибут даного процесу, але все ж таки не вважається однозначним критерієм віднесення деякого варіанту або моделі дій до складу інновацій. Слід додати, що для такої точки зору притаманним є також певне абстрагування від суто економічного підходу (квінтесенцією чого є увага до отримання в ході інноваційних заходів прогресивних наслідків різних суспільних, технічних, економічних та інших процесів) та концентрації на пошуку шляхів акумулювання тільки економічного ефекту від впровадження інновацій. Так, наприклад, Б. Санто [268, с. 29] підкреслює з цього приводу, що підприємницькі інновації мають орієнтуватися на отримання економічної вигоди та додаткових прибутків від їх ринкової реалізації, але така ситуація не є єдиним можливим варіантом мотивації новаторів при впровадженні нововведень.

Окремо необхідно виділити також низку підходів, в межах яких інновація визначається як окремий процес або результат процесу впровадження – така позиція є більш чи менш вдалою спробою об'єднати та узагальнити визначення, що набули поширення серед науковців, та посідає проміжне місце між двома підходами, зміст яких розглянуто вище. З цієї точки зору на увагу заслуговують, наприклад, положення інноваційних концепцій, в рамках яких нововведення наділяються властивостями операційного (підприємницького) характеру, що дозволяють розглядати інновацію або як сукупність специфічних заходів [159], низку свідомо ініційованих та цілеспрямовано реалізованих змін [185] або як комбінацію певних виробничих чинників, створення якої мотивується підприємницьким духом [330, с.29] або іншими унікальними суб'єктивними характеристиками осіб, які ухвалюють інноваційні рішення [24, 25]. До переваг такого підходу слід віднести комплексність розгляду інноваційного процесу як відбиття певної наявної упорядкованої структури керівництва інноваціями на підприємствах (системи управління інноваційною діяльністю).

Крім того, враховуючи неабияке значення інноваційних дій для здійснення та підтримки усталеності соціально-економічного розвитку

суспільства, науковці також часто прагнуть до досягнення якнайбільш високого рівня узагальнення властивостей інновацій та набуття даною категорією значного філософського змісту й наповнення. Так, наприклад, О. Пригожин [251] наголошує на визначенні інновації як тотожності самого процесу розвитку технології, техніки, управління на стадіях їх зародження, освоєння, дифузії на інших об'єктах, а Л. Масловська [208, с. 76] підкреслює, що використання інновацій, які є невід'ємною складовою перетворення суспільних продуктивних сил, виступає не тільки основою для підтримки сталого економічного зростання, але й є підґрунтям для формування відповідних світоглядних позицій. Отже, науковці, схильні до філософських узагальнень в рамках такого підходу, пропонують при цьому розглядати інновації насамперед як феномен цивілізаційного розвитку та як фактор, що впливає на історію людства та еволюцію людини.

Таким чином, слід відзначити, що відмінності та розбіжності у дослідницьких підходах до визначення сутності та інтерпретації змісту інноваційних процесів пояснюється перш за все надзвичайним розширенням сфери прояву даних процесів, що відбулося у ході формування індустріального технологічного способу виробництва (XIX-XX ст.), а також під час розбудови постіндустріальних моделей суспільства (кінець XX – початок XXI ст.). При вузькому підході, характерному до передіндустріальних та початково індустріальних умов виробничо-господарської активності тлумачення змісту інновацій було зведено тільки до реалізації суто техніко-технологічних заходів (впровадження нових виробів або технологій). Для розширеного ж підходу, притаманного більш високому рівню суспільного розвитку, є розгляд інновацій, як розмаїття новаторських змін, пов'язаних із втіленням нових або вдосконалених підходів, ідей, рішень, що визначаються потужним інтелектуальним підґрунтям та креативністю, у різні сфери людської життєдіяльності. Тому більшість сучасних підходів до встановлення змісту інновацій включають до нього різні компоненти (економічні, соціальні, суспільні, світоглядні тощо) і мають комплексний характер. Отже, певною мірою, таке виділення підходів відображає еволюцію поглядів на роль

інновацій для підприємства.

Іншим парадигмальним відображенням складності і неоднозначності прояву закономірностей розгортання інноваційних процесів, притаманних сучасним умовам суспільного розвитку, є диференціація поглядів науковців відносно параметрів лінійності та детермінованості вибору інновацій. З цієї точки зору слід відзначити наявність двох груп теорій та концепцій, що по-різному трактують зазначені закономірності:

лінійний підхід, в рамках якого інноваційний процес вважається чітко відбудованою (лінійною) послідовністю певних етапів, що має внутрішню логічну і однозначно визначену побудову та закінчується отриманням прогнозованого результату;

нелінійний підхід, відповідно до положень якого, закономірності протікання інноваційних процесів не визначають логічно послідовним, прогресивно-орієнтованим змістом, а навпаки, можуть здійснюватися за різними альтернативними варіантами та у різних напрямках (здатні, наприклад, набувати регресивну форму зворотного руху в рамках низки стадій лінійної моделі або допускати пропуск певних етапів реалізації нововведень). Іншим важливим припущенням, притаманним для такого роду концепцій є, як правило, визнання неможливості будь-якого точного прогнозування кінцевих результатів інноваційного процесу, а також часових параметрів його протікання (див. дод.Б).

Крім того, важливою відмінністю у положеннях зазначених груп теорій та концепцій слід вважати розбіжність у відношенні до визнання циклічних характеристик інноваційного процесу. Так, для лінійного підходу властивим є певний прогресистський погляд, в рамках якого не тільки визнається реальність існування циклічної послідовності протікання у часі рівноцінних етапів, що є сукупністю функціонально відокремлених видів діяльності (на кожному з цих етапів), але й задається його позитивна спрямованість (підвищення від циклу до циклу рівнів складності та структурної організованості елементів, які формують відповідну інноваційну систему, а

також неухильне поступове підвищення суспільної корисності відповідних отриманих результатів інноваційного процесу). Крім того, циклічність інноваційного процесу при лінійному підході (див., наприклад, Б. Годін [15, с.642], Н. Розенберг [33, с.36], Х. Тохіді та М. Джаббарі [40, с.575], С. Архієреєв [50, с.19-21] та ін.) звичайно знаходить прояв на двох рівнях: по-перше, власне в рамках інноваційного циклу, пов'язаного із втіленням певного нового досягнення науки і техніки (від виникнення ідеї до створення інновації та її апробації у виробництві); по-друге, в контексті життєвого циклу окремої інновації (час від моменту впровадження нововведення у виробництво чи матеріалізації інноваційної ідеї до його застарівання). Досить часто динаміка інноваційного циклу розглядається в контексті диференціації на стадії інкубаційного (створення нововведення) та дифракційного (впровадження) етапів. Інкубаційний етап включає наступні стадії: зародження ідеї, створення інновації у вигляді дослідного зразка, стадія нововведення, доопрацювання у відповідності до вимог споживача, отримання певного ефекту. До складу етапу дифракції входять такі стадії як розповсюдження інновації, панування інновації, скорочення застосування інновації.

Слід відзначити, що розгляд закономірностей розгортання інноваційних процесів для суб'єктів господарювання на основі лінійного підходу цілком виправдана за умов епізодичного впровадження інновацій в господарській діяльності. Але якщо інноваційна активність стає перманентною і інноваційні цикли різної довжини протікають паралельно, а інколи стають наслідками попередніх інновацій, то організувати кожен з циклів окремо стає недоцільно і така модель не відповідатиме реальній дійсності.

Більшість дослідників дотримуються лінійної концепції інноваційної діяльності, але при цьому все ж таки визнають її недостатність. Однією зі спроб привести лінійний підхід у відповідність із сучасними управлінськими реаліями є модифікація схеми взаємозв'язків змін інновацій з часовими параметрами даного процесу. Так, С. Архієреєв [50, с.19-24] виокремлює три покоління інноваційного процесу, ототожнюючи його зміст з інноваційним циклом. Перше покоління представлене традиційною лінійною послідовністю

етапів, тоді як наступне (друге) вже включає зворотній зв'язок та визначається зростанням значення заходів з доопрацювання продукції та її модифікації. Характерною рисою інноваційного процесу третього покоління стає ускладнення взаємного впливу явищ і процесів, сформованих на попередніх етапах та особливе значення технологічних та ринкових факторів. Наведена С. Архієреєвим модифікована модель враховує такі фактори макросередовища, як вимоги суспільства, та державне стимулювання, але з точки зору організації управління підприємством відрізняється від моделі Р. Ротуелла [34, с.9-12] поверненням до використання одностороннього зв'язку між елементами циклу. Проте саме взаємний вплив складових слід вважати характерним для сучасних інноваційних процесів, що й обумовлює складність організаційного аспекту сучасної інноваційної діяльності.

Існують також альтернативні підходи (див., наприклад, [335, 294] та ін.), джерелом яких стає припущення, що інноваційний процес може протікати нелінійно, певні етапи здатні змінюватися в різній послідовності, а отже, положення лінійного підходу визначаються певною мірою спрощення і можуть бути продуктивно застосованими для пояснення закономірностей протікання інноваційного циклу насамперед на пізніх його стадіях або навіть після його завершення. Для періоду ж розгортання цього циклу вважається, що інноваційні процеси, майже ніколи, не мають лінійного характеру.

Інший гібридний варіант трактування циклічних закономірностей інноваційного розвитку пропонує Л. Матросова [211, с. 8-9], згідно з думкою якої інновації поділяються на повні та мозаїчні, тобто ті, що охоплюють лише частину циклу у залежності від особливостей забезпечення нововведень необхідними матеріально-технічними ресурсами, фінансовими коштами, кваліфікованим персоналом. Отже, перше з протиріч інноваційного розвитку, яке обумовлює нелінійність, пов'язано із необхідністю пошуку засобів узгодження між потребами суспільства та досягненнями науки й техніки, оскільки нововведення-інновація може бути народжена як під час пошуку нових способів задоволення потреб, так і під час спроби знайти практичне застосування досягнень НТП. При цьому, як зазначають М. Стефік і Б. Стефік

[279, с. 45], цілком можливими є використання досить складних та неоднозначних комбінацій варіантів сполучення, з одного боку, зростаючих суспільних потреб («що потрібно?») та можливостей щодо їх задоволення («що можливо?»). Такий підхід у певній мірі виходить за рамки, наприклад, класичної лінійної підприємницької концепції інновацій Й. Шумпетера [330, с.84], в рамках якої впровадження інновації розглядається як свідомий вибір (на основі раціональних міркувань підприємця, орієнтованого на максимізацію прибутку) певної комбінації новаторських господарських рішень, а саме: випуск нового продукту або відомого продукту нової якості; впровадження нового, досі невідомого в конкретній галузі методу виробництва; проникнення на новий ринок збуту – відомий або невідомий; отримання нових джерел сировини або напівфабрикатів; організаційна перебудова, зокрема створення монополії або її ліквідація тощо.

Таким чином, розглянуті підходи щодо дослідження закономірностей інноваційної динаміки визначаються певними перевагами при використанні для досягнення тих цілей, які ставляться в процесі інноваційної діяльності, але характеризуються також і певними вадами і обмеженнями у практичному застосуванні з поясненням конкретних обставин, що проявляються в цій сфері. З точки зору автора, загальна тенденція, яка проявляється при виявленні рушійних сил і факторів інноваційного розвитку в рамках кожного з теоретичних підходів, є такою: чим більш повною є модель, чим більш комплексний характер набуває опис інноваційного процесу як явища, тим більш складним стає усвідомлення закономірностей, пов'язаних із динамікою його змін і трансформацій; рівень складності дослідницького підходу при цьому визначається дослідником в залежності від заздалегідь встановлених цілей аналізу (звичайно зумовлених потребами вирішення певних нагальних практичних проблем і завдань або необхідністю створення дієвого інструментарію для такого вирішення). Проте, незважаючи на виявлені відмінності у підходах, можна виділити основні сфери інноваційного процесу, які є спільними для більшості розглянутих теорій і концепцій (див. рис. 1.1).

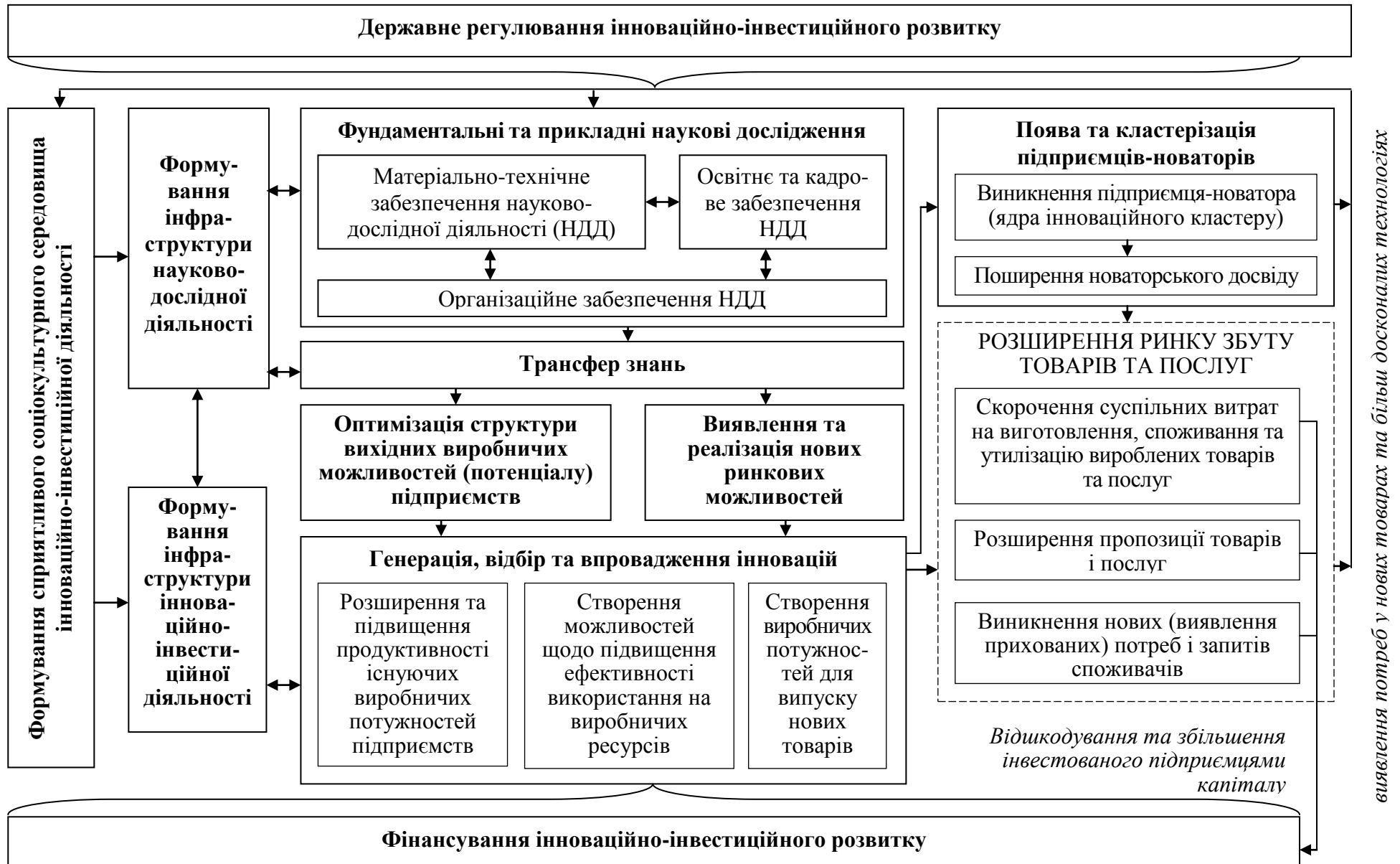

Рис.1.1. Інноваційний цикл економічного розвитку

До складу такого роду сфер слід віднести такі: фундаментальні та прикладні наукові дослідження; формування сприятливого соціокультурного середовища ПД; формування інфраструктури науково-дослідної діяльності; формування інфраструктури інноваційно-інвестиційної діяльності; трансфер знань; оптимізація структури вихідних виробничих можливостей (потенціалу) підприємств; генерація, відбір та впровадження інновацій; виявлення та реалізація нових ринкових можливостей; фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку; поява та кластеризація підприємців-новаторів; державне регулювання інноваційно-інвестиційного розвитку. На деяких із зазначених сфер, які найбільше впливають на динаміку інноваційного розвитку, доцільно зупинитися окремо.

Так, фундаментальні та прикладні наукові дослідження, що є рушійною силою науково-технічного прогресу, є базовою основою для розгортання інноваційного циклу у цілому (див. рис. 1.2). Зокрема, наприклад, Б. Санто [269, с.5] саме в наукоємних інноваціях, пов'язаних із вдосконаленням існуючих та створенням передових технологій, бачить провідний фактор економічного зростання. За оцінкою Р. Солоу, [36, с.69], серед причин приросту інвестицій в матеріальному виробництві тільки 12% припадає на збільшення виходу продукції (у розрахунку на одну людину-годину), в той час як приблизно 87,5% впливу на інвестиційний процес обумовлюється технологічними змінами. За визначенням же вітчизняних науковців (Т. Красовська, Н. Борисова [183, с.18]), зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) в національній економіці на 70-80 % залежить від дії науково-технічного факторів. При цьому за умови, якщо рівень наукоємності ВВП (тобто, частки обсягів виробництва і реалізації наукової продукції у валовому внутрішньому продукті) зменшується до рівня, нижчого за 0,4%), то для науково-дослідного комплексу зберігаються здатність і спроможність тільки до виконання надзвичайно обмежених за змістом соціокультурних функцій, пов'язаних із певним обмеженим впливом на формування світоглядних позицій у суспільстві.

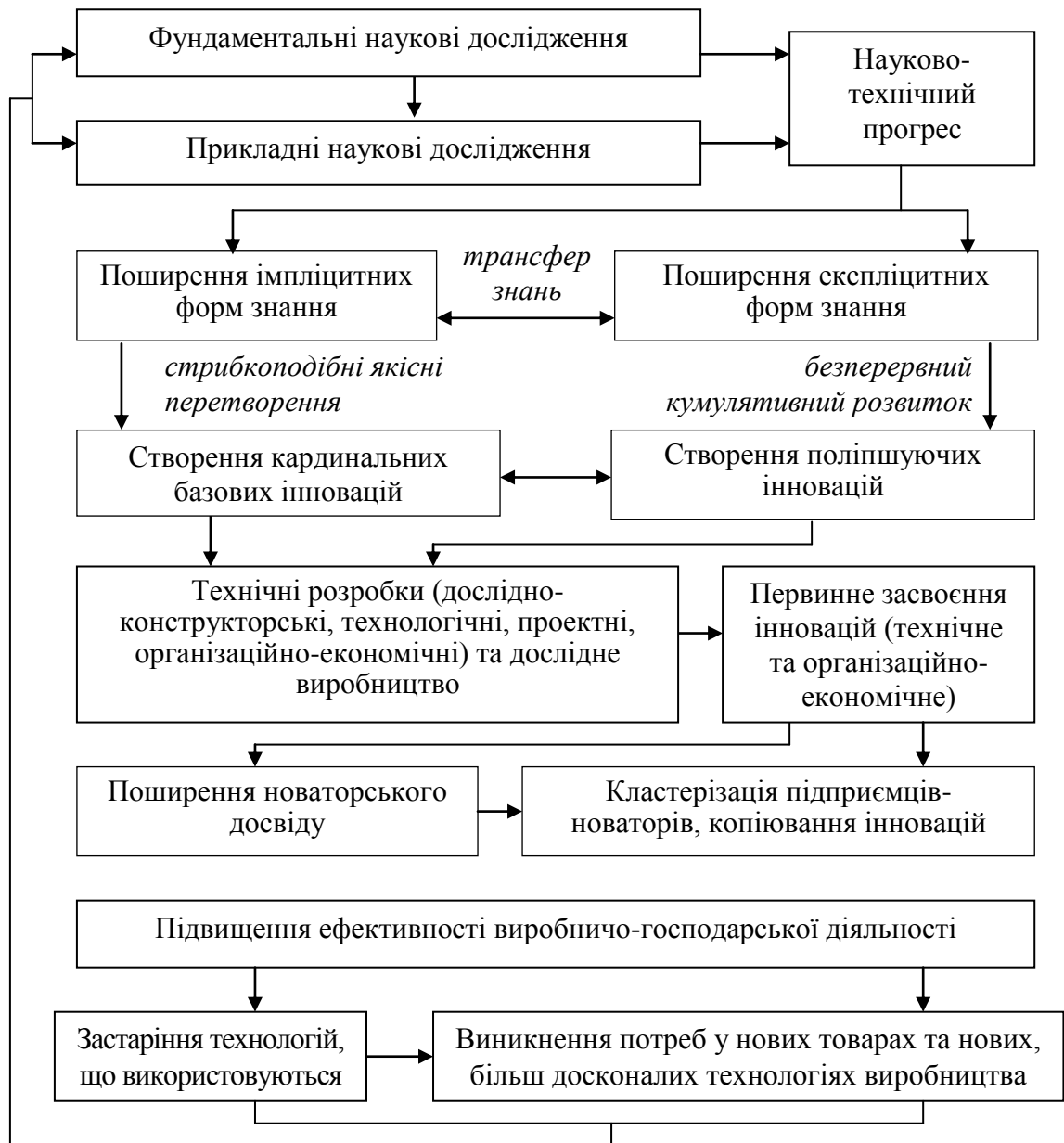

Рис.1.2 Послідовність здійснення інноваційного циклу впровадження нововведень «наука-техніка виробництво»

Підвищення ж видатків на науково-дослідні роботи та пов'язане із ними утримання наукових працівників дає можливість збільшити виробництво наукового продукту до рівня, вищого за межу у 0,4% і створює можливість для здійснення наукою ознайомлювальної функції; а от коли зростає наукоємність ВВП до планки у 0,9% і вище, науково-дослідна діяльність набуває здатності позитивно впливати на розвиток економіки і здійснювати вже економічну функцію.

Навіть ще у класичних працях А. Сміта [271, с. 409] була відзначена головуюча роль людських знань, які розвиваються в процесі навчання і трудової діяльності, у забезпеченні продуктивності людської праці. При цьому витрати на освітні цілі А. Сміт вважав певним специфічним варіантом довгострокових вкладень не тільки у формування індивідуальних продуктивних здібностей людини, але й у збільшення капіталу суспільства у цілому. Для іншого класика економічної думки, В. Петті [232, с.173-174], розвиток системи освіти та винахідництва, що сприяє відбору і вихованню обдарованих й непересічних людей, це провідний чинник зростання виробничої сфери та накопичення багатства. Відповідно до такого підходу, В. Петті наголошував на необхідності активних суспільних дій, спрямованих на розвиток освіти, оскільки «знання населення не приходять самі собою і не даються природою в готовому вигляді, а є результатом цілеспрямованої діяльності суспільства» [232, с.173-174]. З такою точкою зору цілком погоджувався А. Маршалл [279, с.285], який вважав, що освіта (навіть непрофесійна) «привчає розум» до застосування його кращих якостей у діловому житті, а також для використання самого бізнесу як засобу підвищення рівня суспільної культури.

Д. Белл [59, с.191] підкреслює, що зростання суспільного значення та розширення поліфункціонального характеру впливу інновацій на різні аспекти життєдіяльності людей є невід'ємним атрибутом постіндустріального суспільства. З точки зору Д. Белла [59, с.191-192], у постіндустріальному світі (в економіці якого пріоритет перейшов від переважаючої частки виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних фахівців став основною професійною групою) створення та впровадження інновації все більшою мірою ґрунтується не просто на інформації, але й все більше потребує накопичення досягнень саме теоретичного знання. М. Карпенко [166, с.139] з цього приводу навіть відзначає, що на сучасному принципово новому етапі розвитку людського суспільства домінуючою виробничою силою стає пізнавальна діяльність, а головним суб'єктом – людина, що активно пізнає

світ.

На інший аспект інформаційного забезпечення інноваційного процесу, важливість якого зростає в сучасних умовах, вказує Н. Чухрай [318, с.121-124], відповідно до думки якої пріоритети цього процесу під впливом новітніх світових мегатенденцій суттєво змінюються. Внаслідок такого роду змін є продуктивні і технологічні нововведення поступають значенням та роллю у забезпеченні економічного зростання організаційно-управлінським інноваціям. П. Друкер, Д. Макьярелло [145, с.481], які наголошують на тому, що інноваційна активність зовсім не є іманентною властивістю підприємницької діяльності, яка, з їхньої точки зору, необов'язково має визначатися природнім творчим характером, а є вимогою, формування якої пов'язано із зростанням потреб у досягненні адекватності зовнішнім умовам. Отже, ключовим чинником забезпечення інноваційної спрямованості дій суб'єктів господарювання П. Друкер та Д. Макьярелло вважають свідомий та цілеспрямований пошук, виявлення та впровадження нововведень, тобто (певною мірою) новаторське оновлення самого інноваційного процесу, в основі модернізації якого саме й полягають нововведення організаційно-управлінського гатунку.

Одним з ключових механізмів забезпечення такого роду оновлення стає активізація процесів інтеграційно-коопераційної взаємодії, в рамках яких відбувається не тільки узгодження та координування традиційних сфер виробничо-збутової активності, але й об'єднання інформаційно-комунікаційних можливостей різних економічних агентів (акторів інтеграційної співпраці), реалізація різного роду проектів співробітництва, в рамках яких здійснюється сполучення окремих складових господарської діяльності різних акторів при збереженні ними повної свободи і незалежності – в інших областях.

Розвиток інтеграційного співробітництва в різних сферах створювання, впровадження та поширення нововведень певною мірою був притаманним для інноваційного процесу навіть в традиційних умовах індустріального способу виробництва (звичайно такого роду відносини стосувалися копіювання та

тиражування інновацій в межах прояву ефекту «кластеризації новаторів», на існування якого вказував ще Й. Шумпетер [330]). Вивчення закономірностей виявлення ефекту кластеризації у дослідженнях Е. Менсфілда [35] дозволило встановити наявність дифузійних проявів даного явища, для якого на прикладі підприємств різних галузей економіки (чорна металургія, вугільна промисловість, залізничний транспорт, пивоварна промисловість) було ідентифіковано та розраховано розміри часових лагів у сприйнятті та розповсюдженні нововведень підприємствами. Причинами виникнення такого роду лагів (новаційного, що проявляє себе в ході створення новаторського рішення, а також інноваційного – виникає при засвоєнні інновації) Е. Роджерс [31, с.21-22] запропонував вважати певні специфічні властивості соціально-економічної системи (СЕС), в рамках якої розгортається інноваційний процес (а саме – характер і тіснота зв'язку між її учасниками, здатність цієї системи до адаптації як похідна от відповідних параметрів окремих її ланок тощо). Крім того, Е. Роджерс [31, с.22-23] звернув увагу на характеристики комунікаційних каналів як всередині СЕС, так і в сфері її зв'язків із зовнішнім оточенням (пропускна спроможність, точність передачі інформації, адекватність зворотних зв'язків тощо), що також можуть значно впливати на обґрунтування інноваційних рішень.

Таким чином, слід повністю погодитися з точкою зору Б. Санто [269, с.5], що бачить у використанні й вдосконаленні передових технологій, в інноваціях рушійну силу економічного зростання, потужність прояву якої при цьому у значній мірі залежить від характеру співробітництва широкого кола економічних агентів, які безпосередньо використовують певні нововведення, так і діють на різних стадіях циклу створення інновацій. Б. Санто [269, с.5-6] наголошує також на необхідності поглиблення співпраці підприємницького сектору та державних структур, що мають бути згуртовані спільною інноваційною політикою в стратегічний союз нового типу, та повинні бути орієнтиром для всіх учасників інноваційного процесу. При цьому Б. Санто [269, с.6] дотримуючись ліберальної точки зору на проблему доцільності розширення участі держави у економічних процесах, бачить оптимальний

розподіл відповідальності в рамках такого союзу в зосередженні підприємців на залученні короткострокових інвестицій та забезпеченні належного використання нововведень, в проведенні прикладних досліджень і розробок, в той час як державні органи мають опікуватися і підтримувати насамперед фундаментальні дослідження.

З іншого боку, досить широкого поширення серед науковців набули підходи, орієнтовані на визнання необхідності більш широкої участі держави через регулятивний вплив як у економічних процесах у цілому, так і в сфері інноваційної активності зокрема. Так, наприклад, Я. Жаліло та ін. [305, с.4] пов'язують необхідність зростання економічної ролі держави, посилення її втручання в процес суспільного виробництва із існуючими на цей час вимогами щодо модифікації традиційного механізму саморегулювання економіки, різкого обмеження руйнівної дії стихійних ринкових сил, що є особливо актуальним для умов економічної стагнації. Г. Старостенко, С. Онишко, Т. Поснова [275] також вважають, що взаємодія держави, економіки і суспільства має здійснюватися на основі забезпечення складного балансу функцій, від повноти та якості виконання яких усіма сторонами залежить стабільність соціально-економічного розвитку. В. Гриньова, О. Попов [129, с.255] при цьому підкреслюють високе значення дій із відбору та ґрунтовного застосування інструментарію стимулювання інноваційної активності, заснованого на використанні адекватних, щодо змісту окремих явищ і процесів інноваційного розвитку, методів, важелів та організаційних форм управління (див. дод. В), щоб забезпечити успішність структурно-інноваційних трансформацій національної економіки.

Таким чином, розмаїття складу та неоднозначність взаємозв'язків між факторами впровадження інновацій, а також мінливість та невизначеність конкретних результатів та наслідків реалізації інноваційних рішень, виконання яких передбачає необхідність досягнення ефективного поєднання і сполучення низки складових новаторської діяльності, а також сполучення зусиль та продуктивних дій широкого кола учасників інноваційного процесу, особливе місце серед яких належить державі.

1.2. Організаційні форми та методи державної підтримки регіонального інноваційного розвитку

Необхідною формою організації розвиненого суспільства є держава, без існування якої, майже повністю неможливим є виконання низки соціально-економічних завдань, від розв'язання яких залежать безпека, якість життя і добробут мешканців певної території. З усієї сукупності таких дій та заходів можна виділити певні їхні види, в яких проявляється сутність держави і без яких вона не може повноцінно діяти як головний елемент соціально-економічної системи суспільства. Такі види або форми активності держави стосовно навколишнього середовища, суспільства, інших держав виокремлюються у вигляді її функцій.

На думку О. Головінова [120, с.68], функції держави в господарській сфері прямо залежать від межі її втручання в економічне життя суспільства, до речі чому головним критерієм визначення доцільності такого втручання має бути досягнута ефективність продуктивного виробництва (діяльності), що здійснює відповідний об'єкт регулювання. В цілому погоджуючись із такою точкою зору, слід, проте, відзначити, що при цьому необхідно враховувати також рівень розвитку ринкового господарства, особливості соціально-економічного і політичного устрою держави, компетентність органів державного регулювання, обрані моделі і стратегії розвитку національної економіки тощо.

Питання визначення ролі та місця держави в ринковій економіці є одним з головних, як в теорії, так і на практиці. Специфічний характер інституціональної природи походження і функцій держави визначається подвійністю їх прояву: з одного боку, держава є одним з учасників складного комплексу соціально-економічних відносин, при чому рівноправність держави з іншими суб'єктами становить одну з ключових засад суспільного устрою, проте, з іншого боку, сутність і роль держави як системоутворюючого елементу цього устрою прямо визначається у належності в неї виключного

права на застосування примусу і насильства. Це право реалізується у вигляді системи санкцій, які застосовуються у випадку порушення чинного законодавства. Також держава виступає як рівноправний суб'єкт господарювання поряд із приватними компаніями, оскільки у вигляді державних підприємств здійснює виробництво певних видів товарів та послуг. Держава визначає пріоритетні напрямки розвитку економіки, концентрує ресурси на даних напрямках, виділяє субсидії, надає пільги підприємствам, регулює зовнішньоекономічну діяльність виробників продукції, зміцнює ланку, за допомогою якої здійснюється безперервний зв'язок між постачальниками та споживачами продукції, в результаті чого всі функції держави взаємопов'язані та їх комплексна реалізація сприяє створенню належних умов для: прозорого та справедливого перерозподілу доходів у суспільстві, а також виконання соціальних програм; регулювання впливу ринку на соціально-економічний розвиток держави; забезпечення розвитку економічних процесів необхідною грошовою масою; формування ефективних правових основ функціонування економіки в умовах ринку; створення адекватних умов для здійснення відтворювальних процесів у суспільстві; зростання внутрішнього споживання товарів та послуг.

Відносно функцій держави в економічній сфері серед науковців відсутньою є узгодженість думок, хоча більшість з функцій визначаються такими, що реально притаманні будь-якій державі, чи державі, що діє за ринкових умов господарювання. Так, до складу основних функцій держави Р. Масгрейв, П. Масгрейв [207, с.36] віднесли такі: алокаційна (вплив на розміщення й розподіл обмеженої ресурсної бази національної економіки); дистрибутивна (регулювання і коригування розподілу суспільних багатств); стабілізаційна (підтримка високого рівня зайнятості за достатньою стабільністю цін). Проте в сучасних дослідженнях цієї проблематики більш поширеним є застосування певного ситуативного підходу. Зокрема, наприклад, С. Онишко [227, с.4] стверджує, що конкретний зміст державної економічної політики визначається економічними функціями держави і на цій основі – масштабами її економічної діяльності. Тому в умовах високого і

зростаючого рівня одержавлення економіки економічні функції та масштаби відповідної регулятивної активності держави мають переважне значення, а державне управління економікою пропонується вважати основними формою і засобом практичної реалізації економічної політики держави. М. Хохлов [308, с.10] наголошує на необхідності дотримання у цій сфері світових тенденцій, сутність яких виражається у необхідності забезпечення своєчасного початку та планомірної розробки і реалізації соціально-спрямованої економічної політики зростання національної економіки на основі та за допомогою активізації економічної ролі держави в рамках посилення її владної функції.

Поряд з цим, не можна не погодитися з точкою зору О. Кундицького [190, с.305], що з розвитком суспільства, зі змінами в структурі суспільного виробництва, з актуалізацією тієї чи іншої сфери суспільного життя, відбувається розвиток, збагачення, уточнення складу та змісту державних функцій, яке пояснюється тим, що саме суспільно-економічний та технологічний розвиток ставлять перед державою все нові завдання. А. Венгеров [78, с.179] також підкреслює, що на здійснення державних функцій впливають не тільки зміни, що відбуваються в державі як такій, але й трансформація умов існування самої держави, зміни зовнішнього середовища, в якому діє держава, і саме вони є провідним чинником еволюції дій держави. Крім того, на думку С. Онишко [226, с.34], саме економічні функції створюють необхідні передумови для виконання решти іншого функціонального навантаження, отже, низька ефективність чи недостатність економічного потенціалу держави здатні призвести до незадовільного виконання чи взагалі до невиконання державою покладених на неї функцій.

Отже, економічні завдання і функції держави прямо орієнтовані на підтримку сталого функціонування та розвитку господарського механізму, що має при цьому забезпечувати успішну реалізацію широкого кола завдань, зокрема, пов'язаних із досягненням високих темпів економічного зростання, що здатні були б сприяти збільшенню добробуту суспільства.

При цьому М. Сажина, Г. Чібриков [266, с.328] зазначають, що функції

держави отримують розвиток у двох основних напрямках: підтримка та полегшення функціонування ринкового механізму; посилення та модифікація ринкової системи у відповідності до змін умов розвитку. Тому слід підкреслити, що втручання держави в економіку виключно з інтересів збереження стабільності соціально-економічного устрою (без стимулювання динамічних процесів суспільних трансформацій) обмежує її економічні функції, перетворюючи в пасивного наглядача за економічним розвитком країни. Така ситуація не є історичною випадковістю, а навпаки, це прояв закономірності, що відображає найсуттєвішу рису товарного виробництва, в якому не держава, а ринковий механізм є головним регулятором економіки.

Особливе місце серед функцій держави у економічній сфері належить нормативно-правовому забезпеченню господарської діяльності, розгалуженість якого визначається широтою кола об'єктів державного регулювання економіки (ДРЕ). В економічно розвинених країнах світу розроблено антимонопольне законодавство щодо обмеження недобросовісної конкуренції, створена законодавча база захисту права споживачів, проводиться захист прав інтелектуальної власності, діє законодавство щодо досягнення соціальної стабільності і суспільної безпеки. Для умов же трансформаційної економіки України правове забезпечення функціонування господарського механізму, окрім незавершеності процесу створення нормативної бази економічної діяльності, має й інші слабкі сторони. По-перше, це слабкий зв'язок між носіями і виразниками інтересів громадян. По-друге, слабкість громадянського суспільства, яке проявляється в дії початкової традиції: людина сама по собі. По-третє, державний апарат протягом багатовікової недемократичної традиції прагне максимально скоротити обсяг прояву індивідуальних свобод та обмежити власну відповідальність перед суспільством.

Отже, ДРЕ є складовою частиною процесу відтворення, об'єктивна необхідність виникнення якої пояснюється потребою подолання вад ринкового саморегулювання та забезпечення ефективного виконання економічних (і не тільки) функцій держави. В. Любімов [200] наголошує з

цього приводу, що ДРЕ є чистим суспільним товаром, споживачами якого є всі члени суспільства, суб'єкти господарювання, громадські організації тощо. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому випадку, коли державне регулювання достатньою мірою забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість у суспільстві.

Проведене автором узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення змісту категорії «державне регулювання економіки» дало можливість виділити наступні три основні підходи до пояснення природи цього складного явища (див. дод. Д).

1. Функціонально-структурний підхід (до представників якого можна віднести таких науковців, як В. Галіцин [283], О. Галіцина [283], Е. Дюркгейм [148], Б. Маліновський [202], А. Мішина [216], Т. Парсонс [26], А. Радкліфф-Браун [263], Н. Самченко [283], Г. Спенсер [274], О. Суслов [283], С. Чистов [312] та ін.), що полягає у дослідженні складових підтримки функціональної мобільності державного регулювання як процесу трансформації власних функцій у напрямку досягнення адекватності об'єкту регулювання та відповідно до умов зовнішнього середовища. Даний підхід поєднує у єдину структуру різні, але взаємопов'язані форми, інструменти та методи, які утворюють основу для сукупності дій та рухів держави на різних рівнях національної економічної системи у забезпеченні якості та безпеки життєдіяльності економічних суб'єктів з урахуванням зформульованих суспільством цілей свого розвитку у майбутньому.

2. Інституціональний підхід (до засновків якого слід віднести У. Гамільтона [86], Д. Гелбрейта [131], Р. Коуза [181], Ф. Найта [220], Р. Нельсона [24, 25], Р. Рихтера [306], С. Уінтера [24], Е. Фуруботна [306], Й. Шумпетера [330], дослідження яких в контексті вивчення проблематики ДРЕ отримали розвиток у роботах Д Зухби [153], О. Зухби [153], М. Каптуренко [153], С. Мочерного [216], Т. Піхняк [235] та ін., представляє цей процес як механізм поєднання зусиль і взаємодії учасників приватного і державного секторів. В цьому контексті державне регулювання має доповнювати саморегулювання, притаманне ринковому механізму.

Узагальнюючи певною мірою положення інституціональних теорій та концепцій, на думку автора, ДРЕ при цьому підході розглядається перш за все як сукупність форм та методів державного впливу на економічну систему, суспільне виробництво у певних умовах через економічну політику (основу якої має становити розбудова належного інституціонального простору) з метою стабілізації, збалансованості та економічного зросту.

3. Діалектичний підхід (фундаментальні положення якого були започатковані у класичних трудах К. Маркса [204], Г.В.Ф. Гегеля [86], В. Леніна [194] та ін., і набули в рамках поглибленого вивчення діалектичних закономірностей взаємодії держави та економіки продовження у роботах В. Братишко [64], А. Нестерова [222], В. Орешина [230], Н. Саніахметова [267], Ю. Трещевського [289] та ін.) додає філософську обґрунтованість та об'єктивність до розгляду суспільних явищ, в результаті чого ринковий механізм та ДРЕ мають розглядатися у діалектичній єдності, набуваючи змісту атрибутів змішаної економіки. Розумний синтез ефективного ринкового механізму і державного регулювання дає можливість вирішувати основні соціальні та економічні проблеми суспільства, кон'юктурні та стратегічні цілі. Тому вагомою перевагою цього підходу слід вважати прагнення щодо детального розгляду та зрозуміння природи і генезису виникнення певних явищ або процесів, що здійснюється на ґрунті дослідження всіх його аспектів, усі зв'язки, враховувати їх рухомість і мінливість.

Отже, вивчаючи певні явища у контексті формування системи ДРЕ, слід розглядати ці процеси з урахуванням їх генезису, враховуючи при цьому зв'язки з іншими економічними феноменами. На думку автора, до розкриття закономірності присутності держави в економіці (перш за все – у регулюванні на макро- та мезо- економічних рівнях), його сутності та перспективи розвитку слід підходити з позицій співвідношення цілого та його частини, коли у процесі розвитку предмету як цілого відбуваються його самоідентифікація та самодиференціація (виділення різних частин). Відповідно до такого підходу ДРЕ варто розглядати як органічну зформовану складову сучасних економічних систем, виникнення та трансформація якої закономірно походить

від природи походження та тенденцій розвитку цих систем. Для цього держава, на думку автора, повинна на якісно новій основі посилити виконання економічних та соціальних функцій, пов'язаних із розробкою систем соціально-економічних індикаторів та механізмів стимулювання інноваційного розвитку, з урахуванням органічної зв'язки росту потреб та інвестицій, із забезпеченням стійкого балансу між фінансовою, виробничою та ресурсною сферами тощо. Діалектичний метод дозволяє проникнути у сутність державного регулювання, виявити правову природу, особливості та загальні і відмінні риси сервісної та сильної держави.

Таким чином, слід відзначити, що у світовій практиці склалося чотири основних підходи щодо визначення ролі держави у регулюванні економіки: по-перше, уникнення (наскільки це є можливим) участі держави у господарських процесах – як при виконанні регулятивно-управлінських функцій, так і в суб'єктному аспекті, тобто реалізуючи власні, відокремлені від інституціонально-інфраструктурних завдань, інтереси; по-друге, орієнтація держави на здійснення регулятивних функцій при мінімізації прямої суб'єктної участі у різних формах соціально-економічної взаємодії; по-третє, підтримка режиму відсутності обмежень щодо участі держави у суспільних процесах; по-четверте, спрямування регулятивних дій та селективної участі держави у соціально-економічних процесах з огляду на необхідність забезпечення певних стратегічних функцій у окремих галузях і секторах господарства.

З погляду автора, в умовах ринкової економіки, а особливо в контексті ринкової трансформації, роль ДРЕ набуває зростаючого значення, оскільки при цьому мають місце до цього невластиві ринку проблеми, вирішення яких можливе тільки за допомогою дієвого державного втручання: інфраструктурне забезпечення, реалізація великомасштабних інвестиційних проєктів, встановлення та специфікація прав власності, соціальний захист та ін. Проведення економічних реформ та відповідальність за їх реалізацію при цьому покладається на державу. Тому ДРЕ слід представляти, як систему, яка включає економічні форми та методи регулювання, організаційні структури

управління, правові норми та акти, що мають сприяти активному залученню держави до створення умов реалізації національної економічної політики. Необхідність удосконалення системи ДРЕ в сучасних умовах зумовлена також тим, що державні та міждержавні інститути покликані зберігати такі цінності, як стабільність, і гармонійність суспільства, збереження і відтворення середовища існування як усього населення держави, так і окремих його верств та груп людей – природного, соціального, національно-історичного, культурного.

Важливе значення для ефективного втручання держави в регулювання соціально-економічних процесів має додержання відповідних принципів державного регулювання (див. дод. Ж). Під принципами ДРЕ В. Малиновський [202, с.192] пропонує розуміти фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, що відображають закони розвитку відносин управління, зформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, на основі якого будується і функціонує апарат державного управління. Сьогодні можна констатувати, що як серед науковців, так і серед практиків немає єдиного підходу до формулювання принципів ДРЕ.

Провідне місце серед принципів засад формування системи ДРЕ посідає потреба забезпечити вимоги плановірності та усталеності суспільного розвитку. Регулюючий вплив на ринкову економіку держава, на думку І. Єщенко, Ю. Палкім [150], здійснює через індикативне планування, що є засобом координації господарської поведінки економічних суб'єктів. У такому плануванні, що відображує цілі та пріоритети соціально-економічної політики держави, використовуються показники, які мають характер рекомендацій. Індикативний план здійснюється суб'єктами ринку через систему економічних та правових регуляторів, які, з одного боку, стимулюють ці суб'єкти до вибору певних моделей поведінки, а з іншого – дають можливість розв'язувати найважливіші соціально-економічні проблеми країни (стримувати інфляцію соціально захищати населення, зменшити безробіття, структурно змінювати економіку). Такі плани виконують роль специфічних середньо- і

довгострокових контрактів на виконання цільових програм розвитку, зокрема соціальних, до складу яких належать: програма охорони здоров'я населення, зміна характеру, умов і змісту праці, розвиток духовної сфери, відновлення екологічної рівноваги тощо.

З іншого боку, як регулятивний вплив держави на економіку, так і структурна організація системи ДРЕ не повинні бути надмірними. Слід відзначити, що неефективність притаманна не тільки ринковим механізмам, але й державному втручанням в економіку. Проблема втручання в економіку впродовж останнього часу не зменшується, а навпаки зростає. Історичний досвід свідчить, що держава має певні механізми впливу на соціальні та економічні процеси, базуючись на повноваженнях законодавчої та виконавчої влади. Можна сказати, що суспільство делегувало цим гілкам влади дозвіл щодо встановлення певних норм і правил людської взаємодії, а також права щодо їх виконання.

Отже, узагальнюючи існуючі підходи щодо встановлення змісту взаємин держави, економіки та суспільства можна відзначити, що залежно від стану ринкових відносин та від складності ринкового механізму розподілу товарів і послуг, домінували різні концепції: при недостатній пропозиції – переважало прагнення зберігати систему вільних конкурентних відносин з переважно ринковим саморегулюванням суб'єктів господарювання; в умовах відносної рівноваги попиту і пропозиції – звичайно пропонується змішана модель державно-регуляторних відносин, коли держава втручається з метою повернення ринку до «нормальних» параметрів, які б задовольняли усіх учасників; значне перевищення пропозиції над попитом – поширення отримує ринковий лібералізм на тлі рівнозначної участі держави в реалізації заходів, спрямованих на стримування виробництва та стимулювання попиту.

Проаналізувавши функції та задачі держави, що мають прояв у сфері суспільного розвитку, а зокрема в економіці, можна дійти висновку, що ДРЕ має відповідати трьом найважливішим принципам економічної діяльності: ефективності (держава створює умови, які забезпечують ефективне функціонування виробництва, достатнє для задоволення широкого кола

суспільних та індивідуальних потреб громадян у економічних благах); справедливості (перерозподіл доходів громадян та суб'єктів господарювання для вирівнювання майнових відмінностей, народжених вадами та «прогалинами» ринкового саморегулювання) та стабільності (державне регулювання має бути спрямовано на реалізацію комплексу дії, орієнтованих на те, щоб стабілізувати та досягти сталого покращення соціально-економічної ситуації, забезпечити зростання суспільного багатства та добробуту).

Отже, державне регулювання економіки (ДРЕ) в ринкових умовах, це система типових заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру, які здійснює правочинні державні установи та громадські організації з метою забезпечити стале протікання соціально-економічних відносин і процесів [129, с.261]. До складу основних завдань державного регулювання в ринкових умовах належать здійснення інституціональної, алокаційної, дистрибутивної, інфраструктурної, стабілізаційної функцій (див. табл.1.2).

Таблиця 1.2

**Зміст функцій державного регулювання в умовах ринкової економіки
(узагальнено за 283, 153, 216, 202, 230, 267, 289, 312)**

Функція держави	Зміст функції	Інструменти, за допомогою яких реалізується функція
Інституціональна	Створення належної нормативно-правової бази та встановлення умов здійснення ринкових відносин; визначення технічних, економічних, соціальних стандартів, підтримка законності та правопорядку у здійсненні ринкових операцій	Система гарантій прав власності та інших прав економічних суб'єктів
		Конкурентна політика та антимонопольне законодавство
		Державне замовлення, державні закупівлі товарів (послуг)
Алокаційна	Реалізація регулятивного впливу на формування, розподіл і використання економічних ресурсів для цілей суспільного виробництва між суб'єктами виробничих відносин	Соціальна політика держави та механізм соціального партнерства
		Бюджетна політика держави
		Індикативне планування напрямків та пропорцій розвитку національної економіки
		Соціальна політика держави
		Податкова політика держави
		Митна політика держави
		Грошово-кредитна (монетарна) та валютна політика держави
Державне замовлення, державні закупівлі товарів (послуг)		

Продовження табл. 1.2

Функція держави	Зміст функції	Інструменти, за допомогою яких реалізується функція
Дистрибутивна	Упорядкування і унормування розподілу суспільного багатства для забезпечення виконання загально-державних, регіональних, галузевих та ін. завдань соціально-економічного розвитку	Податкова політика держави
		Митна політика держави
		Грошово-кредитна (монетарна) та валютна політика держави
		Соціальна політика держави
		Міграційна політика держави
Інфраструктурна (інвестиційно-інфраструктурна)	Створення сприятливих умов для здійснення різних видів економічної діяльності шляхом розширення доступу суб'єктів цих відносин до користування відповідними інфраструктурними об'єктами	Індикативне планування напрямків та пропорцій розвитку національної економіки
		Соціальна політика держави та механізм соціального партнерства
		Структурна і промислова і політика держави
		Система гарантій зайнятості населення
Стабілізаційна	Підтримка стабільності і сталості системи суспільних відносин, а також запобігання негативному впливу будь-яких факторів-загроз щодо усталеності соціально-економічного розвитку	Індикативне планування напрямків та пропорцій розвитку національної економіки
		Структурна і промислова політика держави
		Конкурентна політика та антимонопольне законодавство
		Державне замовлення, державні закупівлі товарів (послуг)
		Система гарантій зайнятості

Необхідність впровадження заходів з ДРЕ обумовлено насамперед потребами урахування загальносуспільних цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку, забезпечення яких не може бути здійснено без певного втручання держави у функціонування ринкового механізму.

До складу пріоритетних сфер економічної активності, що вимагають на обов'язкове державне стимулювання та підтримку, безперечно належить інноваційна підприємницька діяльність. С. Дорогунцов і Л. Нейкова [143, с.8] відзначають з цього приводу, що суттєвий вплив на інноваційний розвиток має надавати послідовне здійснення державної науково-технічної політики, активне сприяння розвитку тих базових галузей народного господарства, що визначають науково-технічний прогрес. В. Рижих [262, с.39] також наголошує, що обов'язковою умовою забезпечити ефективне державне управління

процесами інноваційного та науково-технічного розвитку є вимога дотримання комплексного підходу до наукових досліджень, розробок, створення зразків продукції, підготовки виробництва та серійного випуску як етапів єдиного інноваційного процесу.

Б. Карлссон, Р. Станкевіч [4, с.115] підкреслюють, що розгортання масштабних процесів інноваційних трансформацій звичайно відбувається у межах технопромислових зон, які визначаються технологічною щільністю та гетерогенністю виробничо-економічної системи, а отже, скоріше виступають властивістю окремих національних регіонів, ніж країн. А. Поручник, І. Брикова [245, с.138] також вважають, що для інноваційної активності притаманним є високий рівень територіальної концентрації, що створює передумови для формування глобальної інноваційної мережі, ключовими вузловими точками якої виступають саме регіони та локалітети. Під кутом зору В. Соловйова, Г. Кореняко, В. Головатюка [273, с.6], саме для вітчизняної економічної системи, яка визначається територіальною розгалуженістю та значним рівнем диференціації соціально-економічного розвитку територій, регіональні аспекти науково-технічної та інноваційної політики набувають особливого значення.

Отже, В. Узунов [296, с.1] відзначає, що досягнення стратегічних цілей регіону з урахуванням його наявних і потенційних ресурсних можливостей передбачає насамперед необхідність формування належної інноваційної політики. О. Луцків [198, с.153] також наголошує, що необхідною умовою для забезпечення сталого регіонального економічного розвитку є реалізація активної інноваційної політики, націленої на підвищення конкурентоспроможності економіки завдяки використанню ефективних інструментів та механізмів підтримки та активізації інноваційних процесів.

Під кутом зору В. Гриньової та О. Попова [129, с.259], цілі, завдання, стратегія та органи державного регулювання процесів структурно-інноваційних трансформацій національної економіки суттєво розрізняються відповідно до рівня надання регулюючого впливу (національний, галузевий,

регіональний, корпоративно-підприємницький). На національному рівні відбувається розбудова інституціональної структури ринкової економіки; на галузевому і регіональному – стимулювання процесів структурно-інноваційних перетворень в межах окремих галузей і територій; на корпоративно-підприємницькому – здійснюється безпосереднє керівництво реалізацією інноваційних проектів розвитку економічного потенціалу вітчизняних суб'єктів господарювання.

П. Бубенко [71, с.77] в контексті структуризації інноваційного середовища підкреслює, що в кризових умовах економічної невизначеності цілком виправданим є застосування сегментного або регіонального методів інноваційної трансформації, в рамках якої здійснюється «точкова» генерація сучасних конкурентних технологій через розгалужену мережу інноваційної інфраструктури (на національному та регіональному рівні), яка обов'язково має містити певні складові: наукову базу, виробничі ресурси, ефективний комерційний сектор.

Таким чином, на регіональному рівні відбувається з'єднання основних ключових ланок інноваційного циклу, інтеграційна взаємодія яких в контексті дотримання вимог забезпечення усталеності економічного зростання, ефективності використання виробничих ресурсів для створення якісних і корисних економічних благ, збереження навколишнього природного середовища має створити належне підґрунтя для реалізації широкого кола індивідуальних та групових інтересів.

О. Гонта [121, с.69] відзначає, що потужний дослідницький потенціал розгляду регіонального інноваційного процесу закладено в основу самого визначення територіальних аспектів розвитку економічної системи: динамічного (зосереджується на вивченні закономірностей динаміки та змін структурних пропорцій окремої територіальної підсистеми в часі) та статичного (базується на розгляді регіональної системи в цілому, в контексті єдності всіх своїх підсистем, оцінка розвитку яких передбачає порівняння підсистем відносно одна однієї, тобто орієнтовано на виявлення якісних

прогресивних змін власне структури системи). А. Поручник, І. Брикова [245, с.141] відзначають, що саме регіональний рівень економічної активності є ключовим елементом для забезпечення стійких інноваційних конкурентних переваг країни на глобальному ринку у довгостроковій перспективі.

З іншого боку, М. Чумаченко [315, с.89], наприклад, наполягав на принципово суперечливому характері комплексу соціально-економічних відносин, що визначають регіональний розвиток, оскільки локальні інтереси окремих економічних агентів або інших зацікавлених груп зазвичай будуть суперечити з пріоритетами територіальної громади. Ключовим механізмом розв'язання зазначених протиріч М. Чумаченко вважав налагодження продуктивного співробітництва учасників регіонального відтворювального процесу (а саме – підприємців, органів державної та місцевої влади, населення, громадських організацій та об'єднань) на засадах підтримки творчої ініціативи та креативних здібностей, що, в свою чергу, виступають також рушійною силою активізації інноваційної діяльності.

Р. Шніпер [327] також вказує притаманну регіональному розвитку суперечливість, що, зокрема, знаходить прояв у складному перетині п'ятьох груп об'єктивних економічних протиріч: загальнопромислових; цільових; міжфазових; територіально-галузевих дисбалансів; просторово-часових. Слід відзначити, що природа виникнення зазначених суперечностей у значній мірі пов'язана саме із накопиченням невирішених завдань у інноваційній сфері, в рамках якої гальмування дій щодо прискорення новаторських змін у господарському комплексі регіону цілком здатне стати підґрунтям для загострення соціально-економічних проблем різного ґатунку.

За думкою Н. Алесіної [47, с.56-57], складність пережитого Україною періоду у значній мірі зумовлена об'єктивною потребою й необхідністю одномоментного вирішення щонайменш двох важливих завдань, що впливають із вимог державного будівництва, а саме: по-перше, формування національної економіки і, по-друге, створення умов для прискореного переходу всього комплексу соціально-економічних відносин у систему

координат ринкової економіки. До цього слід додати, що тривале зволікання із вирішенням зазначених завдань призвело наразі до загострення проблем технологічної модернізації та оновлення регіональних господарських комплексів (РГК), необхідності структурної перебудови РГК тощо. В. Амітан також вважає, що характерною рисою для України на початкових етапах соціально-економічного реформування є вибір адекватної її специфічним умовам соціально-економічної політики, що у нових умовах могла б сприяти найбільш ефективному використанню ресурсів і зниженню суспільних витрат з її реалізації. Евідентною складовою розробки та реалізації такого роду політики має виступати регіональний процес планування соціально-економічного розвитку.

В. Кулешов, В. Мустафін, С. Сонько [189, с.40] підкреслюють, що тривале ігнорування регіональних аспектів економічного розвитку (які, проте, відіграють ключову роль у вирішенні цілісного комплексу соціально-економічних проблем і завдань,) закономірно обумовило виникнення перешкод у здійсненні реформаторських заходів на національному рівні. Цілісний характер процесу реформування, в контексті якого нерозривність зв'язку між такого роду суспільними змінами різного рівня прояву (мікро-, мезо-, макро-) та сфер реалізації (галузями та секторами господарства) визначає необхідність узгодження та збалансування дій держави, обумовлює важливість поєднання прямого регулятивного впливу із підтримкою та сприянням (через задіяння інституціональних факторів) властивостей самоорганізації та саморегулювання в економічній системі. Отже, В. Кулешов, В. Мустафін, С. Сонько [189, с.40] звертають увагу в даному аспекті на доцільність підтримки процесів децентралізації державного управління як важливої складової здійснення реформаторських перетворень в Україні.

З. Герасимчук [88, с.35-36] наголошує з цього ж приводу, що поглиблення диференціації та розмежування (за різними ознаками) між складовими регіонального устрою держави визначає зростання загроз і небезпек, що суттєво перешкоджатимуть виконанню основних завдань держави в

соціально-економічній сфері. У той же час розробка нової регіональної політики затримується, що негативно впливає на процес реформ, що з точки зору З. Герасимчук [50, с.36], потребує надзвичайної активізації як досліджень, спрямованих на обґрунтування пріоритетів та імперативів регіонального розвитку в контексті виконання завдань загальнодержавного характеру, так і розробки належних механізмів реалізації регіональної політики.

Треба, проте, відзначити, що складність та розмаїття закономірностей територіального розподілу виробничих сил і розвитку господарських комплексів територій об'єктивно зумовили виникнення величезної кількості підходів до визначення змісту поняття «регіон». Так, М. Манілич [203, с.8] відзначає з цього приводу, що перебігом тривалих наукових дискусій було зформовано декілька концепцій соціально-економічної сутності цього поняття (див. дод. З), основними з яких стали наступні:

районний, тобто географічне тлумачення, що виходить з однорідності іманентних (наявність специфіки певної території, а також єдності й взаємопов'язаності накопичених на території об'єктів, що надає їй цілісності) та методологічних (можливість системного і комплексного розгляду елементів району) ознак певної території;

економіко-географічний, що полягає у розгляді регіональних утворень як складових територіально-об'єднаного устрою певної країни-держави, диференціація між якими (у просторовому, ресурсному, економічному або іншому контексті) визначає характерні особливості соціально-економічного розвитку регіону;

регіонально-економічний, за який регіональний поділ визначається однорідністю та цілісністю певної сукупності економічних та соціальних факторів і явищ, які зумовлюють розвиток продуктивних сил і соціальних процесів у регіональній системі країни і в кожному регіоні.

На думку автора, головним критерієм, за яким відбувається розмежування дослідницьких підходів щодо встановлення соціально-економічної сутності

поняття «регіон», стає єдність певних ознак, які під кутом того або іншого підходу, найбільш змістовно презентують вплив територіального розміщення економічних (перш за все, природних, а також трудових) ресурсів і продуктивних сил на суспільний розвиток. Проведений морфологічний аналіз поглядів науковців на визначення соціально-економічної сутності поняття «регіон» (див. дод. К) свідчить про наявність п'яти основних ознак єдності, які на думку більшості дослідників, зумовлюють закономірності територіальної диференціації суспільства, а саме: адміністративно-правова єдність території; єдність відтворювального процесу (розміщення продуктивних сил); ідентичність суспільних і соціальних уявлень мешканців території; територіальна єдність природно-географічних, демографічних, економічних та інших ознак; єдність інституціонального та інфраструктурного забезпечення території. Отже, наявність проявів наведених ознак свідчить про можливість наділення певної території правами та обов'язками, притаманними регіону.

Так, приміром, О. Дьомін [147, с.7] відзначав, що фундаментом регіонального розвитку є самостійність регіонів у визначенні перспективних цілей і можливості фінансувати заходи для їхньої реалізації, насампередкоштом власних джерел і притягнутих інвестицій. Підтримка регіонального розвитку має здійснюватися за умови визначення на законодавчому рівні чітких критеріїв її надання, концентрації ресурсів – як державних, так і регіональних. В. Савченко [264, с.33] з цього приводу підкреслює, що формування єдиної цілісної моделі регіонального розвитку держави відбувається на трьох основних рівнях:

загальнодержавному, де на основі зіставлення погодженого впливу макроекономічних факторів (тобто загальних тенденцій розвитку податкової системи, бюджету, інфляції, іноземних інвестицій, конверсії, поточного рівня кадрового потенціалу) визначаються основні положення національної регіональної політики;

регіональному (оцінка рівня стратегічного потенціалу великих територіальних об'єктів та визначення пріоритетних напрямків використання

природних багатств та людських ресурсів, розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва);

на місцевому рівні, де визначаються компетенція, права, обов'язки та сфера відповідальності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади на нижчих територіальних рівнях управлінської ієрархії.

А. Братута [65, с.44] виділяє три основні типи моделей організації управління соціально-економічним розвитком територій:

1) органи загальнодержавного управління підпорядковують органи регіонального управління у здійсненні державної регіональної політики;

2) органи загальнодержавного управління безпосередньо взаємодіють із усіма регіонами в рішенні окремих проблем або з окремими регіонами у вирішенні конкретних проблем, зокрема завдяки створенню для цього певних адміністративно-економічних умов, що спонукують регіони до більше активної самостійної ролі;

3) регіональна проблематика стає предметом рівноправної взаємодії органів управління загальнодержавного й регіонального рівнів, і її розв'язання координується в межах всієї національної економіки.

Відмінності в застосуванні цих моделей пов'язані з різними концептами та теоретичними доктринами, що насамперед зумовлено особливостями історичного розвитку й менталітетом національних суспільних угруповань, розбіжностями у державно-адміністративному укладі, макроекономічним типом національної економіки тощо.

Таким чином, масштабність та висока складність завдань забезпечення усталеного інноваційного розвитку регіональної економіки об'єктивно зумовлюють необхідність, зростання ролі та значення регулюючого індикативного впливу держави на процеси, які протікають у цій сфері. З цього приводу надзвичайно важливим здається дослідження саме регіональних аспектів вибору форм та методів стимулювання інноваційних перетворень, що мають здійснюватися з урахуванням вимог підвищення якості життя населення та зміцнення економічного потенціалу території.

Так, О. Пархоменко [231, с.4-5] визначає три пріоритетні напрями підтримки інноваційного розвитку, узгоджені із процесом європейської інтеграції: по-перше, інституціональне проектування важелів фіскального (податкові пільги і кредити, прискорена амортизація, цільова підтримка) та адміністративного (спрощення реєстрації підприємств) гатунку; по-друге, сприяння розвитку інформаційно-комунікаційного обміну, стимулювання співпраці учасників інноваційного циклу («наука-бізнес-промисловість»), створення інноваційної інфраструктури (система інкубаторів, технологічних маклерів, кластерних утворень); по-третє, залучення соціокультурних чинників розбудови гуманітарного капіталу. Під кутом зору Ф. Кука [5, с.372], підтримка регіональної інноваційної системи має бути спрямована насамперед на стимулювання розвитку двох її складових, сполучення яких базується на процесі інтерактивного навчання, а саме: субсистема застосування та використання знань (учасники відповідних кластерних утворень та їх партнери з кооперації); субсистема генерування знань, до складу якої входять науково-дослідні установи, об'єкти інноваційної та фінансової інфраструктури. Б. Карлссон, Р. Станкевіч [4, с.99] відзначають, що основними рисами технопромислових систем регіонів, які вимагають на підтримку в контексті розвитку інноваційних процесів, є економічна компетентність (здатність розробляти та використовувати нові можливості у бізнесі), кластеризація ресурсів та інституційна інфраструктура.

І. Підоричева [233, с.26] підкреслює, що елементами державної політики підтримки розвитку інноваційної системи на макро- і мезо- рівнях є організація системи підготовки кадрів, забезпечення орієнтації наукових досліджень на ринкові запити та потреби споживачів, створення мотиваційного механізму стимулювання творчої праці, зокрема – в підприємницькій сфері. В. Литвинова, В. Поліщук, Б. Грабовський [195, с.18] наголошують на необхідності державної підтримки механізму формування інфраструктури інноваційної діяльності завдяки розвитку багаточисельних та варіативних організаційних форм такої інфраструктури, життєздатність яких

має бути доведена успішністю реалізації їхньої спроможності до формування ефективних зв'язків всередині інноваційної системи. Б. Ашейм, Ф. Кук [1, с.154] підкреслюють значення, яке має для підтримки регіональної інноваційної активності в межах екзогенних мереж створення державними структурами технопарків, технополісів та інших інфраструктурних об'єктів.

О. Луцків [198, с.154-155] пов'язує підтримку регіональних інноваційних процесів з необхідністю реалізації таких дій та заходів: цільові регіональні програми підтримки інноваційної діяльності; цільові асигнування регіональних органів влади; податкові пільги; ділове партнерства між регіональними центрами науки та освіти і господарськими структурами; спеціалізовані центри передачі технологій малому та середньому бізнесу; регіональна інноваційна інфраструктура; мережі інноваційних компаній; системи управлінського консультування підприємців; експертизи технічної модернізації виробництва; інформаційне та консалтингове супроводження інноваційних проектів силами регіональних інноваційних центрів. Н. Краус [184, с.19] пропонує здійснювати розширення процесів інституціоналізації інноваційної економіки на регіональному рівні на основі використання таких інструментів і заходів, як: прогнози державної політики (зокрема в галузі відтворювальної, структурної політики); державне замовлення на пріоритетні проекти і технології; укладання угод про співпрацю у сфері інновацій між урядом та регіональними органами управління; пряме інвестування у пріоритетні проекти і технології.

Б. Лундвалл [197, с.3] відносить до складу заходів державного втручання у інноваційні процеси (як складової регіональної інноваційної системи, іншими елементами якої вважаються система освіти, джерела і канали фінансування) норми правового регулювання та соціальних гарантій. З таким кутом зору цілком погоджується І. Підоричева [234, с.27], яка відзначає також, що державна підтримка розвитку інноваційної системи обов'язково має враховувати можливі негативні наслідки інтенсивного підвищення ефективності господарської діяльності під час впровадження інновацій

(банкрутство неефективних виробників, зростання незайнятого населення тощо), знешкодження негативного впливу яких має особливе значення в контексті збереження соціальної стабільності в регіонах.

І. Дягтерьова [133, с.3] відзначає, що регіональний інноваційний розвиток має ґрунтуватися тільки на зацікавленому співробітництві не лише суб'єктів господарювання, але й органів влади, метою взаємодії яких є створення сприятливих умов (таких як ефективне регуляторне середовище, якісне інформаційне забезпечення інноваційної діяльності, наявність та активне функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури, мотиваційні інструменти щодо активізації інноваційних процесів, належний захист інтелектуальної власності тощо) для впровадження та поширення інновацій.

І. Брикова [66, с.30] також прямо пов'язує розвиток інноваційного потенціалу економічних систем різного рівня із поглибленням взаємодії індивідів, підприємств, бізнес-середовища в цілому в контексті стимулювання розвитку різного роду мережної взаємодії, перш за все – у комунікативно-інформаційній сфері і при трансфері знання («інноваційна діалогова модель»).

А. Монтерісі [23, с.15], узагальнюючи передовий європейський досвід державного стимулювання регіональних інноваційних процесів, наголошує на високій продуктивності використання аутсорсингового підходу, в рамках якого створені за підтримкою держави регіональні агентства з технологій та інновацій активно залучаються до розбудови інформаційного (проведення семінарів та інших публічних заходів; організація трансферу технологій), адміністративного (підтримка кластерних ініціатив; надання допомоги у патентно-ліцензійних справах), фінансового (надання грантової та прямої фінансової допомоги новаторам), освітнього (координація та взаємодія із закладами освіти) забезпечення інноваційного розвитку.

Під кутом зору автора, державна підтримка регіонального інноваційного розвитку здійснюється на основі використання адміністративно-правових, економічних та комунікативних методів (див. дод. Л).

Кожна з груп зазначених методів управління є однорідним комплексом

способів цілеспрямованого впливу управлінської системи (органів державної влади, що діють на регіональному рівні) на об'єкт управління (сукупність актів інноваційної активності, що вцілому складають процес інноваційного розвитку території) для досягнення заздалегідь встановлених цілей РІР або для реалізації певного варіанту альтернатив структурно-інноваційних трансформацій господарського комплексу території.

Адміністративно-правові методи являють собою поєднану сукупність форм, важелів, інструментів прямого підкорення і примусу об'єктів регулюючого управлінського впливу щодо виконання ними дій, які входять до цільового поля інтересів суб'єкту такого впливу (пріоритетів, цілей, завдань регіональних органів управління в сфері інноваційної діяльності). Правовий аспект адміністративного підкорення в рамках використання зазначених методів полягає у створенні унормованих обмежень щодо вибору і реалізації певних моделей поведінки учасників певних господарських процесів (у випадку, що розглядається – інноваційної діяльності, що здійснюється в межах адміністративного або економічного регіону).

Економічні методи, що за змістом певною мірою є схожими до правових, передбачають створення зовнішніх умов та сприяння формуванню внутрішніх стимулів учасників господарського процесу, які сприяють здійсненню самостійного вибору цими учасниками моделей поведінки, що відповідають інтересам ініціаторів регулятивного впливу.

Комунікативні методи орієнтовані на розвиток форм інформаційного обміну, в контексті яких певною мірою відбувається упорядкування різних аспектів людської взаємодії на засадах створення у суб'єктів такої взаємодії низки уявлень про прийнятність і доцільність для них певного типу поведінки в даній сфері співробітництва (в рамках інноваційного процесу).

Необхідною умовою для успішного використання наведених методів та продуктивного застосування інструментарію державної підтримки регіонального інноваційного процесу є використання належних організаційних форм надання такої підтримки (див. дод. М).

Проведене упорядкування організаційних форм, інструментарію державної підтримки регіонального інноваційного процесу в контексті систематизації сфер інноваційної активності дає можливість посилити наукове обґрунтування визначення доцільності дій держави у цій сфері. В цілому ж слід відзначити, що вибір конкретних форм та методів державного регулювання та підтримки інноваційних процесів на рівні регіону має визначатися стратегічними пріоритетами і завданнями регіонального соціально-економічного розвитку, а також змістом і характером інновацій, необхідних для досягнення зазначених стратегічних цілей.

1.3. Інтеграційні аспекти активізації інноваційної діяльності господарського комплексу регіону

На регіональному рівні розвиток інноваційної діяльності – це складний динамічний комплекс структурно-інноваційних трансформацій (СІТ) в межах певної території, реалізація яких ґрунтується на відповідних принципах, що враховують генезис виникнення та закономірності функціонування господарської системи певної території. Здійснення СІТ охоплює різні сфери людської активності, що виокремлюються за характером і специфікою соціально-економічних відносин в рамках даної господарської системи та набувають конкретного прояву у певних формах взаємодії між надзвичайно широким колом суб'єктів таких відносин (суб'єкти господарювання, що виступають виробниками та споживачами певних ресурсів і економічних благ, а також надають та користуються інфраструктурними послугами; центральні та регіональні органи державної влади; некомерційні саморегулюючі організації, що презентують на регіональному рівні інтереси різних суспільних груп; населення певної території тощо).

Регіональне управління процесами інноваційних змін, орієнтованих на

сприяння структурній перебудові та інтенсифікації розвитку суб'єктів територіального господарського комплексу, насамперед має бути спрямовано на створення сприятливих передумов для активізації інноваційних процесів в рамках окремих ланок цього комплексу через селективне акумулювання засобів державної підтримки навколо виконання найбільш ефективних та потенційно результативних проектів.

У регіональному підході ця підтримка має здійснюватися з урахуванням широкого кола факторів, а саме: державні пріоритети та стратегічні цілі регіонального розвитку; інвестиційні можливості, фінансовий стан, ресурсні потреби підприємств господарського комплексу регіону; зформований в межах території, науково-технічний потенціал та стан інфраструктури інноваційної діяльності; наявні параметри людського потенціалу регіону (перш за все – освітні та демографічні його аспекти); можливі наслідки закриття або перепрофілювання виробництва для соціально-економічного стану території тощо. Головною метою державного регулювання регіональних структурно-інноваційних трансформацій є створення на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць організаційних, економічних, інформаційних правових та інших необхідних умов для успішної реалізації інноваційних перетворень на рівні конкретних підприємств та суб'єктів господарювання.

Забезпечення результативності державної підтримки регіонального інноваційного розвитку (PIR) значно залежить від виконання вимог підтримки плідної співпраці та взаємодії державних і місцевих органів влади, широкого кола мешканців регіону, підприємств та установ у вирішенні проблем PIR. Найчастіше такого роду співпраця в рамках пошуку шляхів інтенсифікації регіонального розвитку набуває вигляд інтеграційної взаємодії, що визначається різним рівнем тісноти взаємин та знаходить прояв у різних сферах виробного-господарської, науково-технічної, освітньої та інших видів людської діяльності.

Так, Г. Шинсток [120, с.1] прямо наполягає на необхідності стимулювання

розвитку системи взаємозв'язків учасників регіональної інноваційної системи, тільки через розширення змісту відносин яких стає можливим, за його думкою, досягнення інтенсивного економічного зростання.

А. Поручник, І. Брикова [245, с.145] пропонують розглядати регіональний інноваційний процес в контексті утворення відповідної інноваційної системи, складовими якої виступають суб'єкти господарювання (державної та недержавної форм власності), некомерційні громадські організації та об'єднання, органи влади, центри створення нових знань та їх подальшої дифузії (перш за все, освітньо-наукові установи та об'єкти інфраструктури), що виступають учасниками специфічних партнерських відносин, предметом яких є інтенсифікація інноваційної діяльності. Під кутом зору С. Бреші, Ф. Ліссоні [2, с.981] територіальний аспект активізації інноваційного процесу, пов'язаний насамперед із збільшенням в рамках регіону близькості соціальних зв'язків, виступає більш вагомим, ніж технологічна спорідненість певних професійних та виробничих відносин, підґрунтям для стимулювання розвитку трансферу знань і технологій.

Неоднозначність за змістом характеру взаємин учасників регіонального інноваційного процесу досить переконливо доводять науковці, зайняті вивченням різних аспектів інтеграційної взаємодії такого роду (С. Архієреєв [50], Б. Ашейм [1], В. Бабаєв [43], І. Брикова [66], П. Губенко [70], А. Гранберг [125], О. Гонта [121], Б. Карлссон [4], М. Кизим [168, 170], Ф. Кук [1, 5], А. Пилипенко [233], А. Поручник [245], О. Раєвнєва [252], Р. Станкевіч [4], М. Шерешева [322] та ін.). При цьому суто технологічні аспекти (конкретний зміст нововведень, що походить від новітніх досягнень НТП) забезпечення інноваційних перетворень в ході розгортання такого роду взаємодії за значенням поступається соціально-економічним та соціокультурним характеристикам співробітництва. Так, наприклад, Б. Карлссон, Р. Станкевіч [4, с.99] відзначають, що навіть технологічна система регіонального інноваційного процесу – це динамічна мережа агентів. Ці агенти взаємодіють у певній економічній (або промисловій) зоні в рамках

можливостей, що надаються конкретною інституціональною інфраструктурою та беруть участь у виробництві, розповсюдженні та використанні новітніх технологій. Проте, при цьому Б. Карлссон, Р. Станкевіч [4, с.99-100] підкреслюють, що структурна організація таких технологічних систем визначається власне з розподілу потоків знань і компетентностей (а, відповідно, і відносин між учасниками складних процесів формування та трансферу цих нематеріальних сутностей), а не потоків звичайних товарів і послуг. Крім того, тільки реалізація шумпетеріанського підприємницького фактору (присутність підприємця, здатного та схильного до прийняття на себе господарських ризиків) створює реальну можливість для трансформації технологічної мережі у «блоки розвитку», тобто синергетичні групи компаній та технологій, що створюють нові економічні можливості.

Б. Ашейм, Ф. Кук [1, с.154] виділяють два типи регіональних інноваційних мереж: ендогенні (пов'язані із індустріальними кластерами підприємств, які підтримують спільну інноваційну активність, яка базується на традиційно існуючих каналах інформаційного обміну, трансферу знань та інтерактивного навчання); екзогенні (технопарки та інші об'єкти інноваційної інфраструктури, створені великими підприємствами або державними структурами з метою підтримки некомерційного співробітництва із іншими учасниками інноваційного процесу). А. Поручник, І. Брикова [245, с.146-149] наполягають на більш складному характері побудови регіональних інноваційних систем та пропонують відокремлювати в структурі організації регіональних інноваційних процесів три типи інтегрованих інноваційних систем: територіально вбудовані (базуються на територіальній та соціокультурній близькості учасників, що зумовлює схильність до спільного локального навчання); сітьові (адміністративно формалізовані спільноти частково автономних економічних агентів за рахунок використання інструментів адміністративного впливу); регіоналізовані національні (високоінтегровані об'єднання підприємств та

об'єктів інфраструктури, що визначаються також наявністю розгалуженої мережі міжрегіональних та міжнародних зв'язків; інноваційна діяльність таких об'єднань звичайно передбачає тісну координацію дій, зазвичай під час реалізації великих інноваційно-інвестиційних проектів, які вимагають додаткового технологічного та експертного супроводження). О. Попов, П. Каркальова [238, с.32] відзначають, що процеси формування регіональної інноваційної інфраструктури тісно пов'язані із утворенням та розширенням корпоративних мереж, що є сукупністю стійких локалізованих формальних та неформальних зв'язків господарюючих суб'єктів, функціонування яких пов'язано з певною територією.

Важливе значення для активізації динаміки регіональних інноваційних процесів, під кутом зору науковців, мають також параметри (тіснота, глибина, широта) взаємодії учасників відповідних територіально-розгалужених мереж. Так, В. Литвинова, В. Поліщук, Б. Грабовський [195, с.21] вказують на те, що інноваційна активність в рамках національної або регіональної економічної системи значно залежить від тісноти зв'язків між учасниками інноваційного процесу та інфраструктурними формами його організації. При цьому, як вказують вітчизняні науковці, такого роду зв'язки будуть приймати звичайно формальний вид договірних відносин та не будуть прямо впливати на автономність та економічну свободу їх учасників. І. Брикова [66, с.31] наголошує на можливостях виникнення між суб'єктами інноваційного процесу трьох типів взаємодії, а саме: конкурентної (перманентне суперництво, що стимулює та орієнтує інноваційну активність його учасників на пошуку шляхів утворення переваг); мережевої (неформальні стосунки, співробітництво та партнерство в рамках формування інноваційно-виробничих мереж, через які відбувається трансфер інформації та технологій); трансакційної (операційна взаємодія – між суб'єктами господарювання, що беруть участь у обміні товарами та послугами – насамперед, технологічними).

Звичайно форма реалізації такого роду взаємодії в рамках регіонального

господарського комплексу набуває кластерного (або кластерно-мережного) змісту. Прояви такого роду закономірності слід пояснити тим, що, по-перше, кластерні форми господарського співробітництва, як на то вказують М. Портер [243, с.346], В. Третяк [287, с.21], Д. Грушевський [130], в цілому визначаються територіально-географічним характером поділу праці і виробничої спеціалізації, по-друге, наявністю (при використанні децентралізованого способу структурно-організаційної внутрішньої побудови (в рамках якої цілком можливою є гнучка зміна архітекtonіки взаємовідносин учасників кластеру – див. рис. 1.3), яка відповідає не адміністративним, а насамперед виробничо-коопераційним потребам, що переконливо доводять, наприклад, Г. Броншпак [119, с.42], Ю. Попова [240, с.53], М. Шерешева [322, с.12-15], С. Соколенко [272, с.33] та ін.) складної архітектури виробничо-господарських відносин учасників кластеру, що дозволяє, по-третє, зберігати в межах кластерного утворення високий рівень економічної свободи та автономності учасників, що стримується тільки інституціональними (на що вказують М. Войнаренко [81], А. Пилипенко [233, с.48], Н. Коленська [173, с.6] та ін.) або конкурентними (розглянуто у роботах Н. Волкової [83, с.106], Д. Іванова [132, с.6] М. Портера [243, с.348] та ін.). Іншою важливою особливістю кластерного механізму організації господарського співробітництва є його інноваційна орієнтація (учасники кластеру обов'язково мають реалізовувати інноваційні й новаторські моделі і стратегії поведінки) наприклад, Ю. Аніскін [180, с.20], Д. Бауэрсокс, Д. Клосс [58, с.27], Т. Цихан [309, с.27].

Найбільш потужним потенціалом розробки та впровадження інновацій визначається мережна архітектура побудови кластерної взаємодії, в рамках якої учасники, зберігаючи відносно високий рівень свободи та автономії у виборі варіантів власної інноваційної поведінки в контексті ухвалення рішень щодо відбору та впровадження конкретних нововведень, можуть користуватися при цьому накопиченими рештою інших учасників знаннями та компетентностями. Таким чином, інтегральні параметри здатності

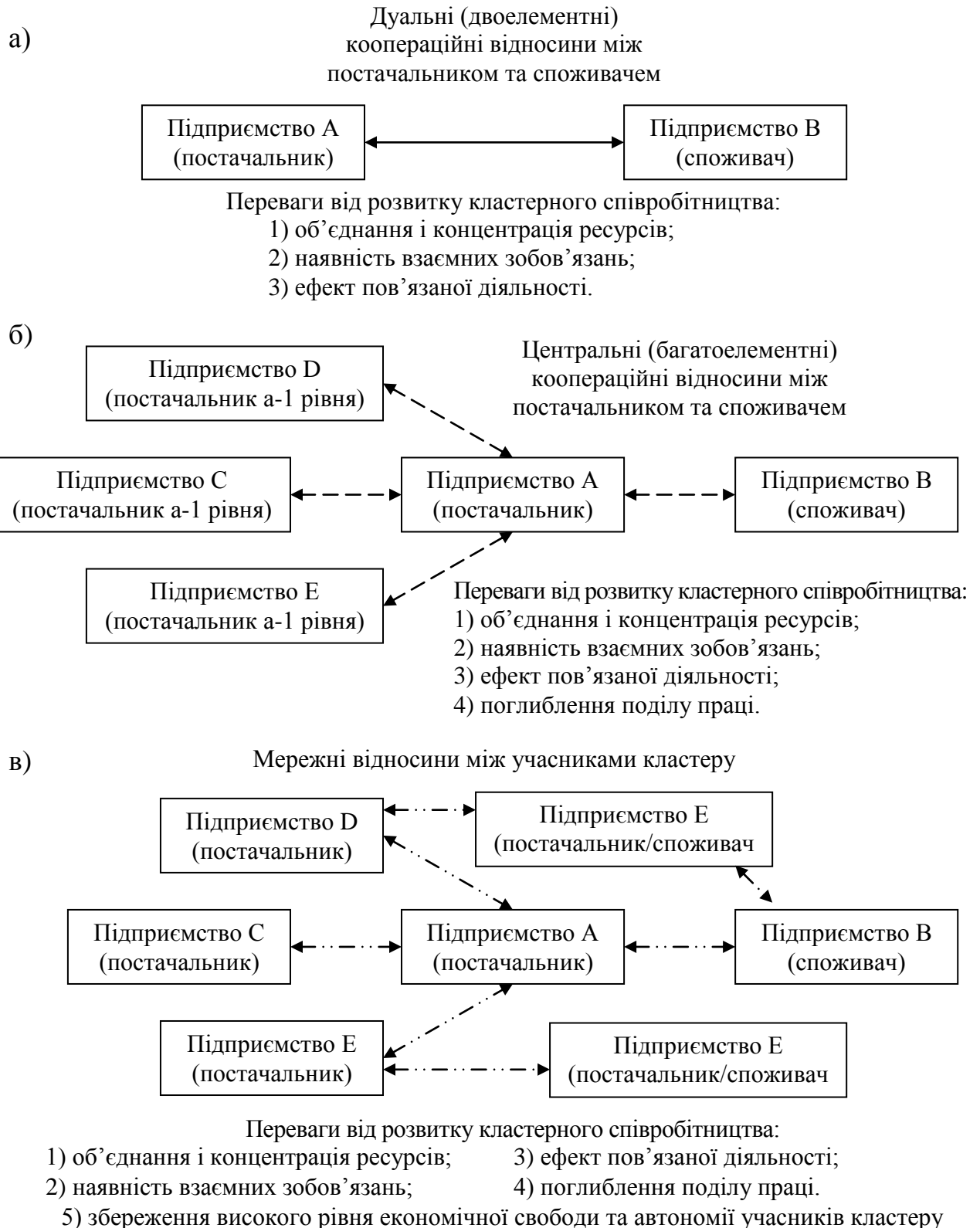

Рис. 1.3. Характеристика різних варіантів архітектурної побудови кластерних взаємовідносин

- а) характеристика побудови дуальних кластерних взаємовідносин;
- б) характеристика побудови центральних кластерних взаємовідносин;
- в) характеристика побудови мережних кластерних взаємовідносин.

кластерного утворення до навчання в рамках мережної його архітектурної побудови залишаються найбільшими (відносно до інших варіантів організації кластерної взаємодії), як негативну сторону чого, проте, треба відзначити зростання локальних інвестиційних ризиків, пов'язаних із можливими помилковими рішеннями окремих учасників кластеру відносно вибору нововведень для впровадження. Для індустріальних кластерних мереж (модель побудови якої представлена на рис. 1.4), функціонування яких є ключовим елементом інтенсифікації регіонального інноваційного розвитку, найбільшого значення набуває адекватність вибору інновацій тими учасниками, діяльність яких пов'язана із генерацією релевантних для усього кластерного утворення ресурсів або упорядкуванням технологічних циклів обробки такого роду ресурсів («дій»), а також із кінцевим виготовленням економічних благ, доставка яких споживачам є результатом функціонування кластерної мережі уцілому.

Необхідність підтримки ефективного функціонування та сталого розвитку регіональної кластерної взаємодії в інноваційній сфері (як це вже було доведено раніше, у визначенні закономірностей інноваційного процесу уцілому) прямо залежить також від наявності належного інституціонального та інфраструктурного забезпечення, а також від дієвості реалізації заходів з державної підтримки інновацій. На регіональному рівні основною формою забезпечення ефективної інтегрованої інноваційно-орієнтованої взаємодії держави та підприємницьких структур в умовах ринкових відносин насамперед є державно-приватне партнерство (ДПП).

Механізм співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором у вигляді ДПП дозволяє забезпечувати узгодження та врахування взаємних інтересів держави і підприємницьких структур в реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проектів, цільових галузевих програм тощо. Для держави і регіональних органів влади основними перевагами у використанні такого партнерства є збільшення обсягів інвестиційної діяльності, підвищення ефективності

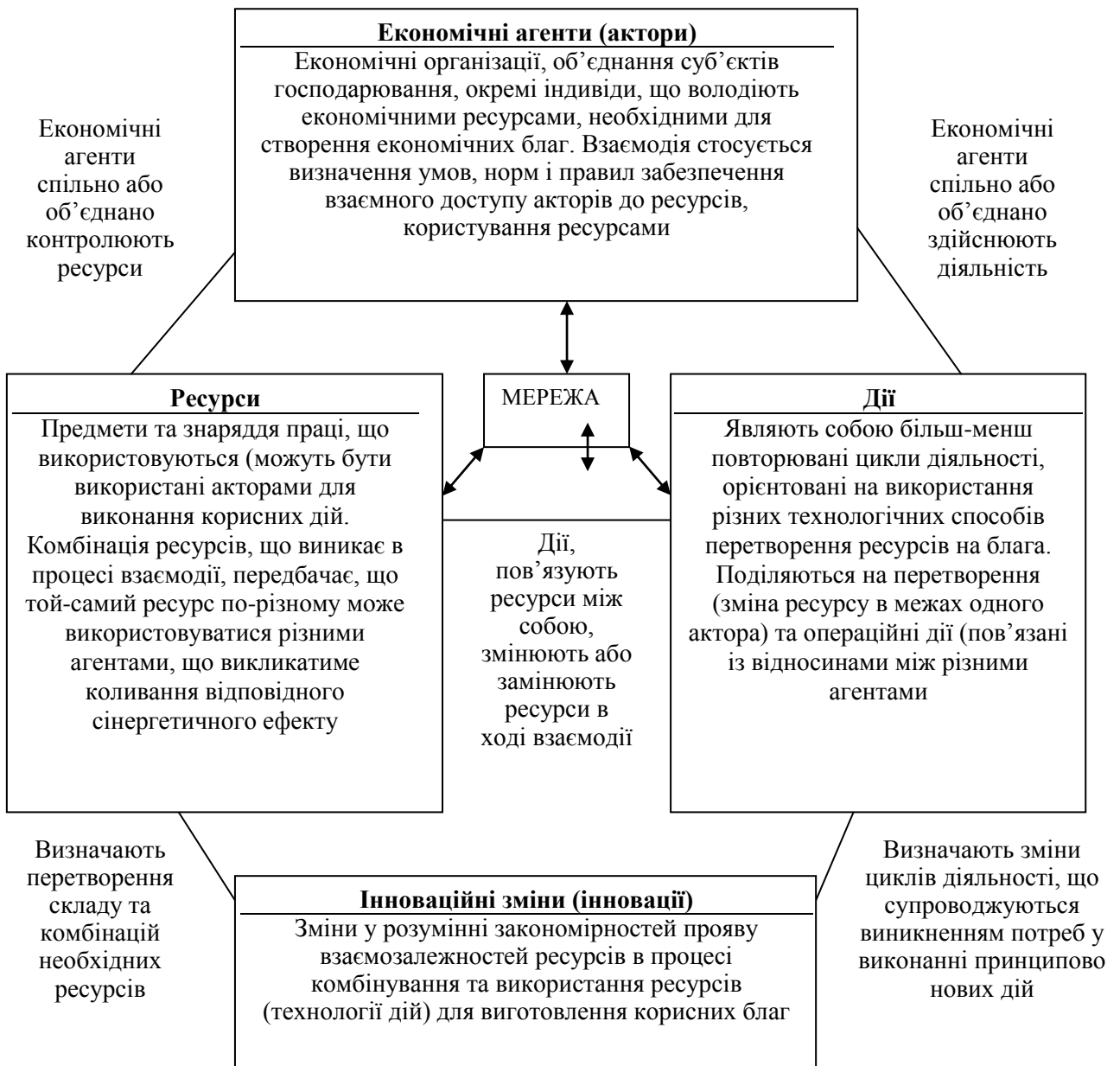

Рис.1.4. Модель індустріальної кластерної мережі (адаптовано та доповнено автором за [90, с.33])

використання активів держави, інтенсифікація розвитку ринкової інфраструктури, стимулювання підприємницької ініціативи уцілому.

Для приватного бізнесу користь від участі у ДДП насамперед, полягає у розширенні доступу до ресурсів, використання яких раніше було неможливим, спрощенні дозвільних процедур, розширенні можливості отримання кредитів на пільгових умовах під державні гарантії.

Треба зазначити, що пропозиції щодо доцільності використання

механізму ДПП у різних сферах соціально-економічного розвитку суспільства останнім часом набуває все більшого поширення (див., наприклад, [49, 74, 63, 77, 144, 164, 215, 238, 239, 242] та ін.). Проте у самому трактуванні перекладу базового поняття «Public Private Partnership» (англ.) серед вітчизняних науковців немає єдності: інколи зміст цього явища визначається як державно-приватне партнерство, інколи – як суспільно-приватного або публічно-приватного. Під кутом зору автора, в контексті використання в рамках процесу регіонального інноваційного розвитку сутність ДПП слід відносити до партнерства у сфері економіки та пов'язувати із реалізацією інноваційно-інвестиційних проектів з використанням механізмів концесій, контрактів, оренди тощо.

Отже, відповідно до [249], ДПП – це співробітництво між, з одного боку, державою, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та, з іншого боку, із юридичними особами (крім державних та комунальних підприємств) або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим законом та іншими законодавчими актами.

Відповідно до [30] ДПП являє собою форму взаємодії органів державної влади (державна сторона партнерства – центральний або регіональний, місцевий орган влади) та представників недержавних підприємств або організацій (приватна сторона партнерства – суб'єкт господарювання, громадське об'єднання, дослідна установа тощо), що відбувається на основі укладання довгострокових угод про співробітництво, предметом якого є надання послуг або випуск товарів, що звичайно є способом задоволення певних суспільних потреб (комунальні послуги, доступ до загальних ресурсів та ін. Особливістю ДПП є комбіновані способи фінансового відшкодування витрат, пов'язаних із виробництвом товарів та послуг в рамках ДПП – вартість такого роду економічного блага може оплачуватися через бюджетні видатки, надання пільг та преференцій, часткової сплати за ці блага

користувачами та державою і т. і.

В. Варнавський [77] пропонує розглядати ДПП в контексті поєднання інституціональних та організаційних аспектів інтеграції держави та приватних суб'єктів, що являють собою передумову для реалізації звичайно великомасштабних інвестиційних проектів розвитку, які мають міжнародне або національне значення. Під кутом зору В. Міхеєва [215, с.33] ДПП є системою відносин між приватними (підприємства, бізнес-структури) та державними суб'єктами (органи влади центрального та місцевого рівня), в рамках якої забезпечується досягнення певних актуальних завдань, що відповідають пріоритетам соціально-економічного розвитку країни.

Досить часто ДПП розглядається в контексті розбудови інституціонального простору приватно-державного співробітництва, орієнтованого на реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів в регіонах. Так, А. Поровська [242, с.147] пропонує розглядати ДПП як інститут спільного регулювання на певній унормованій основі (формалізується через низку обов'язкових до виконання приписів, а також актів рекомендаційного характеру) процесів взаємодії, в результаті яких досягається певний синергетичний ефект, що може полягати в підвищенні узгодженості інтересів, акумулювання ресурсів та інших форм синергії при реалізації суспільно-значущих проектів. О. Полякова [248, с.318] також вказує на інституціональне підґрунтя ДПП, що пов'язано із унормуванням (створенням формальних і неформальних правил) системно здійснюваних операцій взаємодії представників державного та приватного сектору при реалізації проектів із спільною зацікавленістю.

Проектний характер орієнтації пріоритетів співробітництва учасників ДПП додатково підтверджується характером побудови відносин між ними. Зокрема, З. Антонова [49, с.89] вважає, що спільні риси моделей партнерства державного та приватного корпоративного секторів національної економіки можуть проявлятися у вигляді: наявності проекту моделі партнерства, призначення, структура і реалізація якого мають унікальний характер;

створення самостійної проектної компанії, котра володіє автономними ресурсами і що є інституційною основою реалізації проекту моделі партнерства; виплати відсотків і погашення основної суми боргу за рахунок коштів, які генеруються проектом майбутніх грошових потоків; аналізу чутливості майбутніх грошових потоків до істотних чинників зовнішнього середовища бізнесу і ризиків, а також визначення результативних чинників успіху; виявлення сфер ризику, їх оцінки та розподілу між партнерами-учасниками проекту; складання угоди, що забезпечує безперешкодну реалізацію проекту як головної мети всіх її учасників; утворення проектної компанії, що дає головній компанії можливість використання позабалансових зобов'язань, опосередковуючи і інші види діяльності; чіткого визначення меж відповідальності і зобов'язань партнерів. В свою чергу Б. Винницький, М. Лендшел, Б. Онищук, П. Сегварі [144, с.13] зазначають, що ДПП являє собою постійно діючий механізм здійснення відносин між органом влади та недержавним суб'єктом, якому у такому партнерстві належить провідна роль, пов'язана із здійсненням певного роду активності при сприянні або підтримки держави. Фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендеру), і менше, аніж при використанні механізму приватизації.

Отже, для ефективного реалізації партнерського підходу щодо організації та налагодження взаємодії між державними органами влади та корпоративним сектором має мати: визначення пріоритетних напрямів розвитку промислової сфери корпоративних структур, які працюють в межах цих напрямів; визначення напрямів розробки технологій, яким необхідна державна підтримка з позицій комерціалізації; вибір таких корпоративних структур, потенціал, результати та прогностичні оцінки яких можна включати у державні програми та плани.

Таким чином, забезпечення результативності взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу, а також результативності надання державної підтримки інноваційного розвитку території, передбачає

необхідність розбудови ефективного регіонального державно-приватного партнерства (ДПП) як одного з ключових елементів створення в межах певної території системи інституціонального та інфраструктурного забезпечення активізації інноваційних процесів.

Формування ефективно чинного ДПП, орієнтованого на підтримку та розвиток інноваційних процесів в рамках регіонального господарського комплексу (РГК), передбачає насамперед розширення державної підтримки проектів поглиблення інтеграційного співробітництва суб'єктів РГК, зокрема – на базі впровадження кластерних механізмів такого роду взаємодії. Проте звичайно кластерні утворення формуються на основі віднесення до їхнього складу суб'єктів господарювання, що здійснюють певний вид економічної діяльності, належать до певної галузі економіки або підприємницька активність яких орієнтована на певний товарний ринок або його окремі сегменти. В рамках такого підходу, що визначається моногалузевим або моноринковим характером, потенціал впровадження певних інновацій в регіональному контексті також буде обмежуватися рамками сукупності підприємств, що належать до однієї галузі або здійснюють один вид діяльності. Такого роду обмеження не у повному обсязі відповідає як економічним параметрам сучасних інновацій, для значної кількості яких можливості продуктивного впровадження виходять за рамки окремих виробничих процесів, так і існуючим на регіональному рівні вимогам розбудови системи інституціонального та інфраструктурного забезпечення активізації інноваційних процесів на основі ДПП. Тому більш продуктивним під кутом зору зосередження звичайно обмежених ресурсів (фінансових, кадрових тощо) у цій сфері на досягненні найбільш високого рівня ефективності реалізації дійсно пріоритетних інноваційних проектів в регіоні здається розширення кластерно-інтеграційної концепції організації регіонального управління інноваційною діяльністю в рамках регіональної інноваційної ділової мережі (РДІМ) як специфічної для сучасних умов структурно-інноваційної трансформації національної економіки форми

організації інноваційного розвитку в рамках РГК.

РДІМ при цьому пропонується розглядати як єдину зкоординовану відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі конкурентно-коопераційній взаємодії, що має враховувати відмінності у характері та у якості інноваційного співробітництва між суб'єктами господарювання різних галузей та секторів регіональної економіки, які є ланками єдиного науково-виробничого циклу генерації та впровадження інновацій, з різним рівнем економічного розвитку. Стрижневим принципом побудови РДІМ за такий підхід виступає орієнтація на сукупність партнерських відносин уздовж ланцюжка створення нової вартості в результаті впровадження певного роду нововведень, а не лише на одного окремого ініціатора інноваційної активності. Консолідуючими факторами мережного співробітництва є вузлові елементи, до складу яких треба віднести насамперед використовувані в регіоні організаційні форми державної підтримки інноваційної активності (а також найбільш потужні форми самоорганізації взаємодії учасників) та існуючі канали інформаційно-комунікаційного обміну, в рамках функціонування яких відбувається трансфер знання, результатом якого стає розширення кола доступних учасникам мережі компетентностей.

Структурна організація та механізм функціонування регіональної ділової мережі визначаються потенціалом взаємодії учасників утвореної інтегрованої цілісності під час реалізації інноваційних проектів, що дозволяє врахувати різні форми конкурентної поведінки учасників ділової мережі. Оцінку зазначеного потенціалу взаємодії та обґрунтування вибору форм інтеграційного співробітництва (ІС) при реалізації інноваційних проектів учасниками регіональної ділової мережі рекомендується здійснювати на основі інструментарію (що має базуватися на зіставленні ринкових, ресурсно-виробничих та інноваційних параметрів розвитку такого роду співробітництва), методичні та організаційні аспекти використання якого будуть розглянуті у третьому розділі дисертації.

Висновки за розділом 1

1. Інноваційний розвиток являє собою складний процес, в рамках якого продуктивне сполучення широкого кола факторів різного походження (економічних, науково-технологічних, виробничих, організаційних, культурних та ін.) знаходить відображення в межах діяльності суб'єктів господарювання у генерації, відборі та впровадженні інновацій.

Природа та закономірності циклічних інноваційних трансформацій звичайно пояснюються складністю та мінливістю поєднання факторів, що мають прояв у різних сферах, таких як: фундаментальні та прикладні наукові дослідження; формування сприятливого соціокультурного середовища ПД; формування інфраструктури науково-дослідної діяльності; формування інфраструктури інноваційно-інвестиційної діяльності; трансфер знань; оптимізація структури вихідних виробничих можливостей (потенціалу) підприємств; генерація, відбір та впровадження інновацій; виявлення та реалізація нових ринкових можливостей; фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку; поява та кластеризація підприємців-новаторів; державне регулювання інноваційно-інвестиційного розвитку.

2. Регіональне управління процесами інноваційних змін, орієнтованих на сприяння структурній перебудові та інтенсифікації розвитку суб'єктів територіального господарського комплексу, насамперед має бути спрямовано на створення сприятливих передумов для активізації інноваційних процесів в рамках окремих ланок цього комплексу через селективне акумулювання засобів державної підтримки навколо виконання найбільш ефективних та потенційно результативних проектів. Головною метою регіонального управління СІТ є створення на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць організаційних, економічних, інформаційних правових та інших необхідних умов для успішної реалізації інноваційних перетворень на рівні конкретних підприємств та суб'єктів господарювання.

3. Державна підтримка регіонального інноваційного розвитку (PIR) може здійснюватися на основі використання адміністративно-правових,

економічних та організаційних методів Кожна з груп зазначених методів управління є однорідним комплексом способів цілеспрямованого впливу управлінської системи (органів державної влади, що діють на регіональному рівні) на об'єкт управління (сукупність актів інноваційної активності, що в цілому складають процес інноваційного розвитку території) для досягнення заздалегідь встановлених цілей РІР або для реалізації певного варіанту альтернатив структурно-інноваційних трансформацій господарського комплексу території. Забезпечення результативності державної підтримки регіонального інноваційного розвитку значно залежить від виконання вимог підтримки плідної співпраці та взаємодії державних і місцевих органів влади, широкого кола мешканців регіону, підприємств та установ у вирішенні проблем РІР.

4. Продуктивним, з позиції зосередження зазвичай обмежених ресурсів (фінансових, кадрових тощо) у інноваційній сфері, на досягненні найбільш високого рівня ефективності реалізації дійсно пріоритетних проектів в регіоні, є розширення кластерно-інтеграційної концепції організації регіонального управління інноваційною діяльністю в рамках регіональної інноваційної ділової мережі (РДІМ) як специфічної для сучасних умов структурно-інноваційної трансформації національної економіки, форми організації інноваційного розвитку в рамках регіонального господарського комплексу. РДІМ при цьому пропонується розглядати як єдину скоординовану відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі конкурентно-коопераційній взаємодії, що має враховувати відмінності у характері та у якості інноваційного співробітництва між суб'єктами господарювання різних галузей та секторів регіональної економіки, які є ланками єдиного науково-виробничого циклу генерації та впровадження інновацій, з різним рівнем економічного розвитку.

Висновки та результати дисертаційного дослідження, наведені у розділі, опубліковані у наукових статтях № 92, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 118, 105, 109, 111, 112, 115, 116, 14 за списком літератури.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка інноваційної активності та визначення напрямків активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання регіонів України

Стрімкий науково-технічний прогрес, неухильне впровадження різноманітних інновацій та нововведень у буття та продуктивну діяльність людей виступають головним підґрунтям процесу інтенсифікації соціально-економічного розвитку сучасного суспільства. Безперервне удосконалення техніки і технології, розширення та нарощування наявних продуктивних сил на основі сприйняття та практичного використання нових знань та ідей, активно сприяють підвищенню якості задоволення суспільних потреб у товарах та послугах. Проте сам процес перетворення новітнього знання у суспільно-корисні продукти звичайно вимагає суттєвих витрат часу й великих інвестицій, необхідні обсяги яких прямо залежать від новизни продукції та частоти оновлення виробничої бази. Отже, обов'язковою передумовою ефективного впровадження інновацій має бути налагодження належного керівництва інноваційними проектами, спрямованого на забезпечення планомірності та стабільності здійснення цього процесу.

Цілеспрямований характер заходів з активізації інноваційної діяльності, що реалізуються на рівні певної території, дає змогу щодо ґрунтовного вибору варіанту здійснення структурно-інноваційних трансформацій із урахуванням конкретних обставин діяльності підприємств та наслідків здійснення таких перетворень для регіону. Розв'язання проблем організації й управління науковим та інноваційним розвитком регіонів держави дозволить також створити належне підґрунтя для комплексного оцінювання та перспективного

планування науково-інноваційного потенціалу дослідницьких установ та колективів, що є необхідним для оптимізації розподілу витрат держави на фінансування досліджень, та зформувати дієвий механізм інтеграційного співробітництва учасників циклу науково-інноваційного розвитку для комерціалізації результатів досліджень.

Тривала стагнація процесів соціально-економічного розвитку та оновлення виробничо-технологічної бази господарської діяльності національної економіки негативно позначилася на динаміці інноваційних процесів (див. табл. 2.1). Так, упродовж 2001-2015 рр. частка вітчизняних підприємств, що впроваджували інновації, не перевищувала 12-15%, а освоєння виробництва інноваційних видів продукції за той же час скоротилося більш, ніж у 6 разів. При чому, якщо навіть у виробництві нових видів техніки кількість впроваджуваних інновацій зростає у 1,5 рази, проте у абсолютному вимірі кількість такого роду нововведень залишалася на неприпустимо низькому рівні (від 610 одиниць впроваджених нововведень даного виду у 2001 р. до 966 одиниць у 2015 р.).

Однією з основних перешкод, що ускладнюють активізацію інноваційної діяльності в національній економіці, треба вважати обмеженість доступних суб'єктам господарювання ресурсів. Так, кількість підприємств, що займалися інноваціями у період 2001-2015 рр. стабільно перевищувала відповідні значення показників впровадження (див. табл. 2.2). Отже, підприємства навіть за нестабільні умови та нестачу необхідних фінансово-інвестиційних ресурсів усе ж таки здійснювали певні новаторські заходи, хоча й не мали достатніх можливостей для вкладання достатніх коштів у ці заходи (в цілому сума витрат на дослідження і розробки за аналізований період зростає помітно – з 1243,6 млн. грн. до 2039,5 млн.грн., що, проте, є вкрай недостатнім для вирішення нагальних завдань інноваційного розвитку.

Крім того, про звуження можливостей фінансування підприємствами наукових робіт, свідчить факт скорочення витрат на замовлення таких робіт у спеціалізованих фахових дослідницьких установ – з 284,8 млн.грн. у 2001 р. до

Таблиця 2.1

Показники впровадження промислових інновацій в Україні у 2001-2015 рр. [277]

Показник	Од. вим.	Значення показника, по роках														
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації	%	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2
Впроваджено нових технологічних процесів, процесів, у т.ч.:	од.	1421	1142	1482	1727	1808	1145	1419	1647	1893	2043	2510	2188	1576	1743	1217
маловідходні, ресурсозберігаючі	од.	469	430	606	645	690	424	634	680	753	479	517	554	502	447	458
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, з яких:	од.	19484	22847	7416	3978	3152	2408	2526	2446	2685	2408	3238	3403	3138	3661	3136
нові види техніки	од.	610	520	710	769	657	786	881	758	641	663	897	942	809	1314	966
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової	%	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4

¹ – тут і далі відомості за 2014-2015 рр. наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Таблиця 2.2

Динаміка показників інноваційної активності економіці України у 2008-2015 рр. (розраховано за [277])

Показник	Од. вим.	Значення показника, по роках, млн. грн..								Темпи змін показників, %, по роках						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	%	13,0	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,4	н/р	н/р	н/р	н/р	н/р	н/р	н/р
Загальна сума витрат, у т. ч. за напрямками	млн. грн.	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7	99,8	176,8	79,3	82,3	79,3	99,8	79,5
дослідження і розробки, з яких:	-//-	1243,6	846,7	996,4	1079,9	1196,3	1638,5	1754,6	2039,5	104,5	97,1	100,4	127,6	100,3	104,5	16,2
внутрішні НДР	-//-	958,8	633,3	818,5	833,3	965,2	1312,1	1221,5	1834,1	111,6	88,1	102,4	124,3	84,6	111,6	50,2
зовнішні НДР	-//-	284,8	213,4	177,9	246,6	231,1	326,4	533,1	205,4	30,9	75,7	48,3	92,8	129,0	30,9	-61,5
придбання інших зовн. знань	-//-	421,8	115,9	141,6	324,7	47,0	87,0	47,2	84,9	25,5	150,2	-20,0	-53,2	-74,5	25,5	79,9
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	-//-	7664,8	4974,7	5051,7	10489,1	8051,8	5546,3	5115,3	11141,3	99,3	205,4	75,7	67,5	90,2	99,3	117,8
інші витрати	-//-	2664,0	2012,6	1855,8	2440,2	2185,5	2290,9	778,8	548,0	86,6	125,5	85,0	99,7	29,1	86,6	-29,6

205,4 млн.грн. у 2015 р.

Отже, обмеженість науково-дослідного підґрунтя новаційних заходів, які здійснювалися вітчизняними підприємствами, призводила до того, що навіть ті, не досить значні обсяги капітальних вкладень, що спрямовувалися суб'єктами національної економіки на цілі модернізації та оновлення виробництва (див. табл. 2.3), очевидно, у дуже невеликому обсязі визначалися інноваційним і новаторським характером

Таблиця 2.3

**Динаміка обсягів капітальних вкладень суб'єктів національної економіки України, за видами економічної діяльності, у 2011-2015 рр.
(розраховано за [277])**

Галузь національної економіки	Обсяги капітальних вкладень, млн. грн. по роках					Темпи змін, % по роках			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Усього, в т.ч.:	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	251154,3	13,2	-8,6	-12,2	14,5
промисловість	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	84168,0	16,4	6,5	-11,6	-2,4
добувна промисловість	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6	17246,3	0,9	-3,0	-7,5	-13,8
переробна промисловість	42161,3	42276,8	44717,9	42474,4	44563,1	0,3	5,8	-5,0	4,9
постачання палива та енергії	13475,1	25381,8	29309,5	22895,0	21039,9	88,4	15,5	-21,9	-8,1
будівництво	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	40931,5	27,4	0,1	-11,6	13,5
наземний і трубо-пров. транспорт	8837,8	15076,9	4535,1	3916,2	7218,0	70,6	-69,9	-13,6	84,3
водний транспорт	130,1	98,7	116,2	204,8	333,8	-24,1	17,7	76,2	63,0
авіаційний транспорт	841,0	774,3	536,1	410,2	658,7	-7,9	-30,8	-23,5	60,6
складське господарство та допоміжна діяльність на транспорті	15538,2	16077,6	13073,7	10837,0	7981,9	3,5	-18,7	-17,1	-26,3
інформація та телекомунікації, у т.ч.:	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	21848,4	4,5	-3,0	-17,1	167,3
телекомунікації	6506,8	6771,6	6875,4	5664,0	18866,7	4,1	1,5	-17,6	233,1
професійна, наукова та технічна діяльність	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	3805,3	-14,0	-59,9	-19,3	30,3
наукові дослідження та розробки	717,9	548,8	599,2	375,4	469,7	-23,6	9,2	-37,3	25,1

Про незадовільний стан і негативні тенденції в процесі оновлення

виробничо-технологічної бази національної економіки свідчить також структура обсягів зроблених капітальних вкладень за видами активів (див. табл. 2.4). Найбільша частка інвестицій при цьому у 2011-2015 рр. припадала на матеріальні активи (більше 90%), серед яких тільки менше третини приходилося на придбання нових машин та обладнання, тобто на створення знарядь праці, продуктивне застосування яких у виробничих процесах не тільки могло б дозволити збільшити обсяги виготовлення нової корисної вартості, але й дало б можливість збільшити фінансові результати господарювання, тобто певною мірою розширити інноваційно-інвестиційний потенціал вітчизняних підприємств.

Відсутність належного фінансового забезпечення інноваційної активності як у держави, так і у потенційних приватних замовників, не могло не позначитися негативно на динаміці обсягів виконаних в Україні науково-дослідних робіт (НДР) (див. табл. 2.5). Питома вага обсягу виконаних НДР у складі валового внутрішнього продукту скоротилася протягом 1996-2015 рр. більш, ніж вдвічі та досягла рівня (0,6-0,9%), за яким (як про то відзначалося на основі результатів досліджень Т. Красовської, Н. Борисової [183, с.18]) науково-дослідна активність здатна сприяти тільки виконанню соціокультурних функцій формування світогляду населення або (тільки частково) просвітництва. Відповідно негативною виглядає також динаміка змін організаційного та кадрового забезпечення науково-дослідних робіт в Україні за той же період (див. табл. 2.6). Так, кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки, за цей час скоротилася на третину (з 1435 у 1991 р. до 978 у 2015 р.), а чисельність наукових працівників, безпосередньо задіяних у таких дослідженнях, зменшилася майже втричі – з 160103 осіб у 1991 р. до 63864 осіб у 2015 р.

До того ж зазначена негативна динаміка додатково посилювалася певною девальвацією якості та добро-чесності у системі підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, унаслідок чого наукові досягнення перестали бути

Таблиця 2.4

Динаміка і структура обсягів капітальних вкладень суб'єктів національної економіки України, за видами активів, у 2011-2015 рр. (розраховано за [277])

Види активів	Характеристика капітальних вкладень, за видами активів, по роках										Темпи змін капітальних вкладень, % по роках			
	2011		2012		2013		2014		2015		2012	2013	2014	2015
	обсяги, млн. грн..	пит. частка, %	обсяги, млн. грн..	пит. частка, %	обсяги, млн. грн..	пит. частка, %	обсяги, млн. грн..	пит. частка, %	обсяги, млн. грн..	пит. частка, %				
Усього, у т.ч.:	241286,0	100,0	273256,0	100,0	249873,4	100,0	219419,9	100,0	273116,4	100,0	13,2	-8,6	-12,2	19,7
інвестиції у матеріальні активи	231910,2	96,1	264853,7	96,9	239393,6	95,8	212035,1	96,6	254730,9	93,3	14,2	-9,6	-11,4	16,8
житлові будівлі	26582,3	11,0	34256,0	12,5	36128,9	14,5	33177,0	15,1	45609,8	16,7	28,9	5,5	-8,2	27,3
нежитлові будівлі	49113,5	20,4	54772,7	20,0	45252,3	18,1	40859,7	18,6	43330,9	15,9	11,5	-17,4	-9,7	5,7
інженерні споруди	57935,2	24,0	61380,3	22,5	51844,2	20,7	46599,3	21,2	50948,7	18,7	5,9	-15,5	-10,1	8,5
машини, обладнання та інвентар	71771,4	29,7	77015,4	28,2	79032,9	31,6	68948,8	31,4	84423,2	30,9	7,3	2,6	-12,8	18,3
транспортні засоби	17014,0	7,1	27015,9	9,9	16246,8	6,5	13830,4	6,3	19650,0	7,2	58,8	-39,9	-14,9	29,6
земля	2270,1	0,9	1755,4	0,6	1018,6	0,4	999,3	0,5	1441,8	0,5	-22,7	-42,0	-1,9	30,7
довгострокові біологічні активи	2889,9	1,2	1780,1	0,7	2358,4	0,9	2034,2	0,9	2762,6	1,0	-38,4	32,5	-13,7	26,4
інші матеріальні активи	4333,8	1,8	6877,9	2,5	7511,5	3,0	5586,4	2,5	6563,9	2,4	58,7	9,2	-25,6	14,9
інвестиції у нематеріальні активи, у т.ч.:	9375,8	3,9	8402,3	3,1	10479,8	4,2	7384,8	3,4	18385,5	6,7	-10,4	24,7	-29,5	59,8
програчне забезпечення та бази даних	4101,9	1,7	3655,9	1,3	5631,5	2,3	2974,3	1,4	12457,8	4,6	-10,9	54,0	-47,2	76,1
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3254,0	1,3	3409,1	1,2	3477,6	1,4	3207,3	1,5	4908,4	1,8	4,8	2,0	-7,8	34,7

Таблиця 2.5

Обсяги виконаних науково-дослідних робіт в Україні у 1996-2015 рр. (розраховано за [277])

Роки	Обсяги виконаних науково-дослідних робіт (НДР)										Питома вага обсягу виконаних НДР у ВВП, %
	всього		за видами наукових досліджень								
			фундаментальні дослідження		прикладні дослідження		розробки		науково-технічні послуги		
	у факт. цінах, млн.грн.	темпи змін до попер. року, %	у факт. цінах, млн.грн.	темпи змін до попер. року, %	у факт. цінах, млн.грн.	темпи змін до попер. року, %	у факт. цінах, млн.грн.	темпи змін до попер. року, %	у факт. цінах, млн.грн.	темпи змін до попер. року, %	
1996	1111,7	н/р	140,6	н/р	321,6	н/р	606,9	н/р	42,6	н/р	1,36
1997	1263,4	13,6	188,5	34,1	309,2	-3,9	693,7	14,3	72,0	69,0	1,35
1998	1269,0	0,4	205,5	9,0	297,5	-3,8	682,8	-1,6	83,2	15,6	1,24
1999	1578,2	24,4	220,5	7,3	330,4	11,1	918,6	34,5	108,7	30,6	1,21
2000	1978,4	25,4	266,6	20,9	436,7	32,2	1106,3	20,4	168,8	55,3	1,16
2001	2275,0	15,0	353,3	32,5	304,9	-30,2	1317,2	19,1	299,6	77,5	1,11
2002	2496,8	9,7	424,9	20,3	343,6	12,7	1386,6	5,3	341,7	14,1	1,11
2003	3319,8	33,0	491,2	15,6	429,8	25,1	1900,2	37,0	498,6	45,9	1,24
2004	4112,4	23,9	629,7	28,2	573,7	33,5	2214,0	16,5	695,0	39,4	1,19
2005	4818,6	17,2	902,1	43,3	708,9	23,6	2406,9	8,7	800,7	15,2	1,09
2006	5354,6	11,1	1141,0	26,5	841,5	18,7	2741,6	13,9	630,5	-21,3	0,98
2007	6700,7	25,1	1504,0	31,8	1132,6	34,6	3303,1	20,5	761,0	20,7	0,93
2008	8538,9	27,4	1927,4	28,2	1545,7	36,5	4088,2	23,8	977,7	28,5	0,90
2009	8653,7	1,3	1916,6	-0,6	1412,0	-8,6	4215,9	3,1	1109,2	13,4	0,95
2010	9867,1	14,0	2188,4	14,2	1617,1	14,5	5037,0	19,5	1024,6	-7,6	0,90
2011	10349,9	4,9	2205,8	0,8	1866,7	15,4	4985,9	-1,0	1291,5	26,0	0,79
2012	11252,7	8,7	2621,9	18,9	2057,7	10,2	5369,9	7,7	1203,2	-6,8	0,80
2013	11781,1	4,7	2695,5	2,8	2087,8	1,5	5772,8	7,5	1225,1	1,8	0,80
2014	10950,7	-7,0	2475,2	-8,2	1910,2	-8,5	5341,5	-7,5	1223,8	-0,1	0,69
2015	12611,0	15,2	2465,6	-0,4	2271,3	18,9	6523,0	22,1	1351,1	10,4	0,64

джерелом виникнення компетентностей, що використовуються для здобутку нового знання, а стали насамперед атрибутом соціального статусу. Про реальність такої ситуації свідчить, зокрема значне (більш ніж у 1,5 рази по особам, що мають науковий ступень доктора наук, та на третину – по особам, що мають науковий ступень кандидата наук) зростання чисельності наукових кадрів вищої кваліфікації.

Наявність тісного зв'язку між показниками інноваційної активності на та валовим внутрішнім продуктом держави підтверджується також результатами статистичного аналізу, зокрема – визначенням регресійної залежності між ВВП та обсягами виконаних наукових та науково-технічних робіт (рис. 2.1), а також витратами на інноваційну діяльність (рис. 2.2). Для оцінки ступеня тісноти зв'язку між факторами та результатом було використано кореляційне відношення К. Пірсона, яке застосовується при криволінійній залежності:

$$r_{xy} = \frac{\sum (x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 \cdot \sum (y_i - \bar{y})^2}} \quad (2.1)$$

де x_i — значення, прийняті в виборці X,

y_i — значення, прийняті в виборці Y;

\bar{x} — середня по X, \bar{y} — середня по Y.

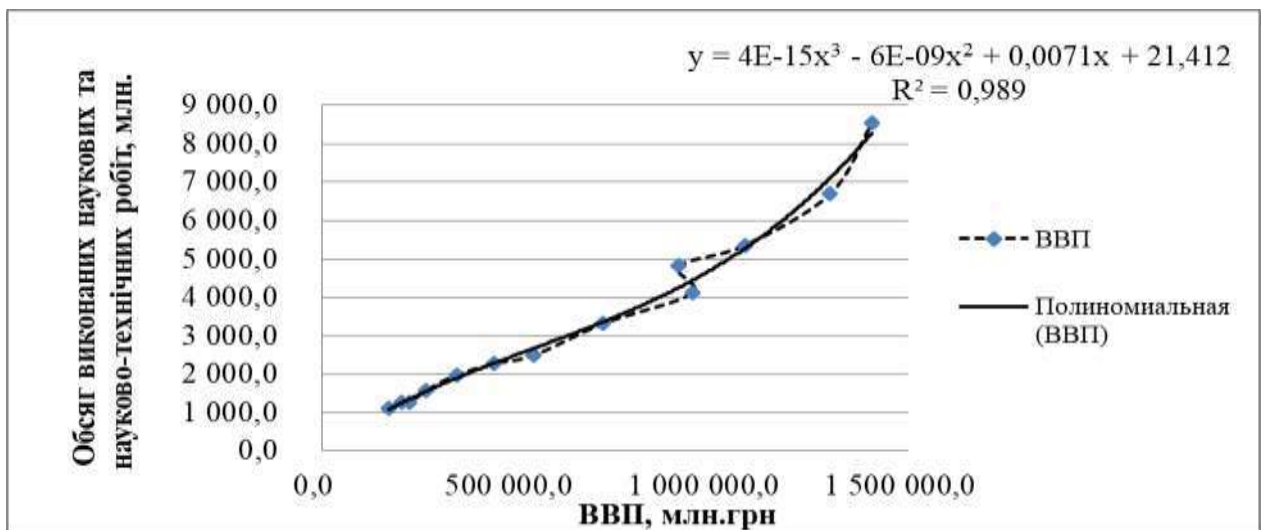

Рис. 2.1. Залежність між ВВП України та обсягом наукових та науково-технічних робіт

Таблиця 2.6

Організаційне та кадрове забезпечення науково-дослідних робіт в Україні у 1996-2015 рр. (розраховано за [277])

Роки	Кількість організації, які виконують наукові дослідження й розробки		Чисельність науковців		Чисельність докторів наук в економіці України		Чисельність кандидатів наук в економіці України ¹	
	один.	темпи змін до попер. року, %	осіб	темпи змін до попер. року, %	осіб	темпи змін до попер. року, %	осіб	темпи змін до попер. року, %
1996	1435	н/р	160103	н/р	9974	н/р	58132	н/р
1997	1450	1,0	142532	-11,0	10322	3,5	59332	2,1
1998	1518	4,7	134413	-5,7	10446	1,2	59703	0,6
1999	1506	-0,8	126045	-6,2	10233	-2,0	59547	-0,3
2000	1490	-1,1	120773	-4,2	10339	1,0	58741	-1,4
2001	1479	-0,7	113341	-6,2	10603	2,6	60647	3,2
2002	1477	-0,1	107447	-5,2	11008	3,8	62673	3,3
2003	1487	0,7	104841	-2,4	11259	2,3	64372	2,7
2004	1505	1,2	106603	1,7	11573	2,8	65839	2,3
2005	1510	0,3	105512	-1,0	12014	3,8	68291	3,7
2006	1452	-3,8	100245	-5,0	12488	3,9	71893	5,3
2007	1404	-3,3	96820	-3,4	12845	2,9	74191	3,2
2008	1378	-1,9	94138	-2,8	13423	4,5	77763	4,8
2009	1340	-2,8	92403	-1,8	13866	3,3	81169	4,4
2010	1303	-2,8	89564	-3,1	14418	4,0	84000	3,5
2011	1255	-3,7	84969	-5,1	14895	3,3	84979	1,2
2012	1208	-3,7	82032	-3,5	15592	4,7	88057	3,6
2013	1143	-5,4	77853	-5,1	16450	5,5	90113	2,3
2014	999	-12,6	69404	-10,9	16090	-2,2	86230	-4,3
2015	978	-2,1	63864	-8,0	н/в	н/р	н/в	н/р

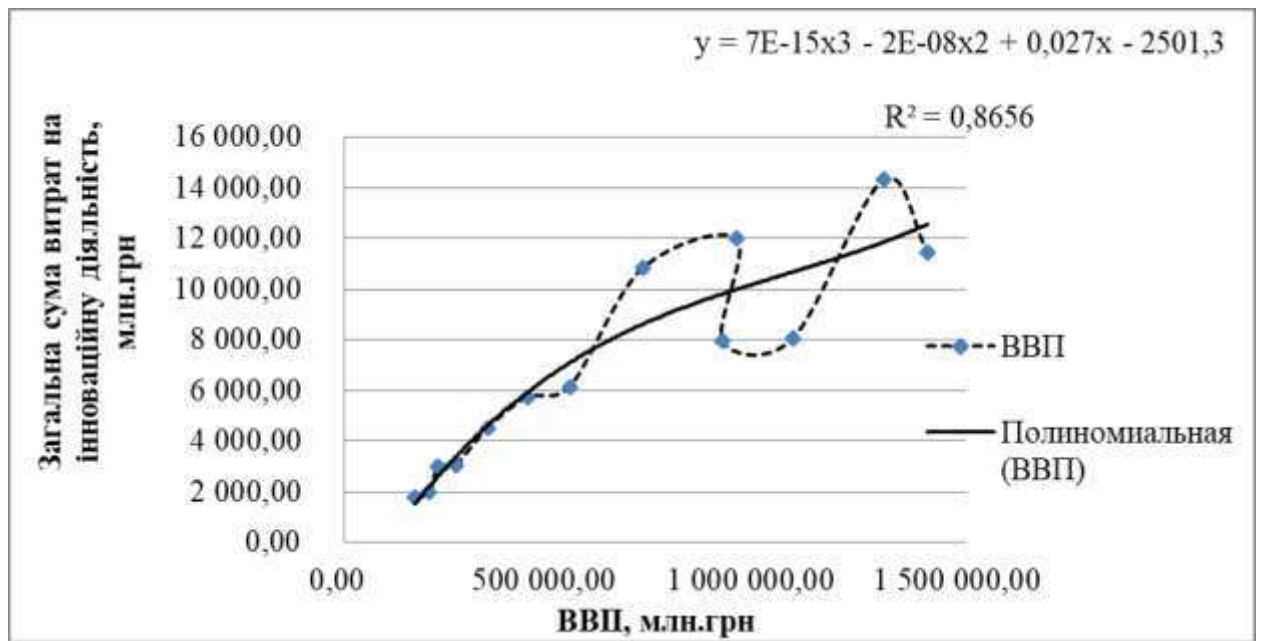

Рис. 2.2. Залежність ВВП України від загальної суми витрат на інноваційну діяльність

В результаті проведених розрахунків біло отримано такі результати (розрахунок емпіричної величини коефіцієнта кореляції представлено у дод. Н.2, табл. Н2.-Н.3.):

R_1 ввп/обсяг виконаних науково-технічних робіт = 0,7

R_2 ввп/витрат на інноваційну діяльність = 0,91

Опираючись на отримані результати можна сказати, що варіація динаміки ВВП пояснюється як змінами витрат на інноваційну діяльність, так і коливанням обсягів науково-технічних робіт (чим ближче коефіцієнт до 1, тим тісніший зв'язок між показниками). На величину ВВП найбільший вплив мають витрати на інноваційну діяльність (оскільки значення коефіцієнта кореляції ближче до одиниці – 0,91), ніж коефіцієнт кореляції обсягів виконаних науково-технічних робіт (0,74). При квадратичному перетворенні даних показників отримаємо коефіцієнт детермінації:

$$r_1^2 = 0,547, r_2^2 = 0,828.$$

Отриманий результат означає, що зміна показника ВВП на 54,7% залежить від зміни величини обсягів науково-технічних робіт та на 82,8 %

зміни обсягів витрат на інноваційну діяльність.

Оцінити надійність отриманих кореляційних відношень можливо за допомогою розрахунку критерія Стюдента:

$$t = r / \sigma_r \quad (2.2)$$

$$\sigma_r = 1 - r^2 / \sqrt{n} - 1 \quad (2.3)$$

$$\sigma_r(R1) = 1 - 0,547 / \sqrt{13} - 1 = 0,1307$$

$$t(R1) = 0,74 / 0,1307 = 5,6618$$

$$\sigma_r(R2) = 1 - 0,828 / \sqrt{13} - 1 = 0,0496$$

$$t(R2) = 0,91 / 0,0496 = 18,34$$

Якщо t розрахункове більше t табличного, то можна зробити висновок що величина кореляційного відношення є значимою: t табл. = 2,65, а t розрахункове 5,66 та 18,34. Таким чином, залежність між розглянутими показниками регресії доведена.

Використовуючи поліноміальну функцію третього порядку регресійного аналізу отримаємо наступні рівняння залежностей:

залежність ВВП від окремих видів витрат на інноваційну діяльність – від витрат на дослідження та розробки, від витрат на придбання зовнішніх знань, від затрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, від інших витрат;

залежність ВВП від окремих видів обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт – від фундаментальних досліджень; від прикладних досліджень; від розробок; від науково-технічних послуг;

Ґрунтуючись на результатах регресійного аналізу, розрахунки якого подані у дод. Н.3, табл. Н.4-Н.5, можна зробити висновок що коефіцієнти кореляції даних залежностей розташовані у проміжках від 0,88 до 0,98. Таким чином на зміну ВВП впливає кожен із наведених вище показників.

Отже, треба відзначити, що у 2010-2015 рр. в Україні набула чіткий

прояв негативна тенденція щодо гальмування процесів інноваційного розвитку додатково посилювалося через наявність диспропорцій у територіальному розміщенні продуктивних сил та у розподілі складових інноваційного потенціалу, внаслідок чого зазначена негативна тенденція отримала чіткий прояв не тільки на національному, але й на регіональному рівні. Так, упродовж зазначеного періоду в регіонах України спостерігалось зменшення кількості організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи (див. табл. 2.7). Зокрема, якщо у 2000-2005 рр. значення цього показника збільшилося на 1,3%, то вже у наступному п'ятиріччі відбулося скорочення кількості таких організацій на 13,7%, а надалі (у 2011-2015 рр.) темпи спаду становили близько 3-4% щорічно. При цьому тільки у Волинській, Житомирській, Черкаській областях (які, проте, не є лідерами за кількістю інноваційно-активних організацій) упродовж останніх років кількість таких суб'єктів була збережена на відносно незмінному рівні.

Стабільно негативним характером відрізнялася також динаміка змін чисельності фахівців, які виконували наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2005-2014 рр. (табл. 2.8). Якщо у 2000-2005 рр. значення цього показника скоротилося на 12,6%, то у 2005-2010 рр. – 15,1%, а у подальші роки (2011-2015 рр.) темпи зменшення чисельності наукових кадрів становили 4-5% щорічно. Тільки у Сумській, Тернопільській, Черкаській областях у зазначений час спостерігалася тенденція щодо збереження або навіть збільшення кадрового потенціалу науково-технічної діяльності.

З іншого боку, нагальна необхідність оновлення та модернізації виробничо-технологічної бази національної економіки обумовила (навіть в контексті поступового скорочення науково-інноваційного потенціалу вітчизняних дослідницьких організацій) певну стабілізацію обсягів витрат на науково-технічні роботи (табл. 2.9).

Зазначені витрати, хоча й залишалися на незадовільно низькому рівні, але дозволяли певною мірою не тільки розробляти та впроваджувати інновації, але й сприяти збереженню та зміцненню дослідницького

Таблиця 2.7

Кількість організацій, які виконували НТР в Україні у 2005-2015 рр., по регіонах (розраховано за [277])

Регіони України	Кількість організацій, що виконували НТР, по роках							Абс. зміни, по роках						Відн. зміни, по роках, %						
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005-2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005-2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Україна, у т.ч.:	1510	1303	1255	1208	1143	999	978	-207	-48	-47	-65	-144	-21	86,3	96,3	96,3	94,6	87,4	-2,1	
Автономна Республіка Крим (АРК)	47	44	41	36	33	н/в	н/в	-3	-3	-5	-3	н/р	н/р	93,6	93,2	87,8	91,7	н/р	н/р	
<i>області:</i>																				
Вінницька	28	25	24	21	17	17	19	-3	-1	-3	-4	0	2	89,3	96,0	87,5	81,0	100	11,8	
Волинська	16	12	12	12	11	10	10	-4	0	0	-1	-1	0	75,0	100,0	100,0	91,7	90,9	0,0	
Дніпропетровська	109	78	73	69	62	57	58	-31	-5	-4	-7	-5	1	71,6	93,6	94,5	89,9	91,9	1,8	
Донецька	81	65	63	64	63	21	20	-16	-2	1	-1	-42	-1	80,2	96,9	101,6	98,4	33,3	-4,8	
Житомирська	12	9	10	10	10	10	9	-3	1	0	0	0	-1	75,0	111,1	100,0	100,0	100	-10,0	
Закарпатська	21	16	15	14	13	11	10	-5	-1	-1	-1	-2	-1	76,2	93,8	93,3	92,9	84,6	-9,1	
Запорізька	38	33	30	29	26	23	26	-5	-3	-1	-3	-3	3	86,8	90,9	96,7	89,7	88,5	13,0	
Івано-Франківська	21	23	21	21	15	16	18	2	-2	0	-6	1	2	109,5	91,3	100,0	71,4	106,7	12,5	
Київська	36	36	32	30	24	24	26	0	-4	-2	-6	0	2	100,0	88,9	93,8	80,0	100	8,3	
Кіровоградська	11	15	14	14	13	14	15	4	-1	0	-1	1	1	136,4	93,3	100,0	92,9	107,7	7,1	
Луганська	49	41	41	39	34	17	17	-8	0	-2	-5	-17	0	83,7	100,0	95,1	87,2	50	0,0	
Львівська	87	82	76	75	76	72	68	-5	-6	-1	1	-4	-4	94,3	92,7	98,7	101,3	94,7	-5,6	
Миколаївська	41	44	43	38	33	27	25	3	-1	-5	-5	-6	-2	107,3	97,7	88,4	86,8	81,8	-7,4	
Одеська	74	59	58	54	52	51	49	-15	-1	-4	-2	-1	-2	79,7	98,3	93,1	96,3	98,1	-3,9	
Полтавська	32	24	23	23	22	21	20	-8	-1	0	-1	-1	-1	75,0	95,8	100,0	95,7	95,5	-4,8	
Рівненська	17	14	13	12	12	13	12	-3	-1	-1	0	1	-1	82,4	92,9	92,3	100,0	108,3	-7,7	
Сумська	29	17	18	16	15	15	15	-12	1	-2	-1	0	0	58,6	105,9	88,9	93,8	100	0,0	
Тернопільська	16	14	14	12	11	11	11	-2	0	-2	-1	0	0	87,5	100,0	85,7	91,7	100	0,0	
Харківська	227	198	189	189	183	162	166	-29	-9	0	-6	-21	4	87,2	95,5	100,0	96,8	88,5	2,5	
Херсонська	28	28	28	28	23	24	16	0	0	0	-5	1	-8	100,0	100,0	100,0	82,1	104,3	-33,3	
Хмельницька	6	6	6	7	6	8	8	0	0	1	-1	2	0	100,0	100,0	116,7	85,7	133,3	0,0	
Черкаська	30	28	28	25	25	24	20	-2	0	-3	0	-1	-4	93,3	100,0	89,3	100,0	96	-16,7	
Чернівецька	24	24	21	23	23	21	20	0	-3	2	0	-2	-1	100,0	87,5	109,5	100,0	91,3	-4,8	
Чернігівська	22	22	21	20	19	16	15	0	-1	-1	-1	-3	-1	100,0	95,5	95,2	95,0	84,2	-6,3	
м. Київ	393	333	327	317	312	314	305	-60	-6	-10	-5	2	-9	84,7	98,2	96,9	98,4	100,6	-2,9	

Таблиця 2.8

Чисельність фахівців, які виконували наукові та науково-технічні роботи в регіонах України у 2010-2014 рр., по регіонах (розраховано за [277])

Регіони України	Кількість фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, по роках					Абс. зміни, по роках				Темпи змін, по роках, %			
	2010	2012	2013	2014	2015	2012/2010	2013	2014	2015	2012/2010	2013	2014	2015
Україна	89564	82032	77853	69404	63864	-7532	-4179	-8449	-5540	-8,4	-5,1	-10,9	-8,0
АРК	1451	1100	1140	н/в	н/в	-351	40	н/р	н/р	-24,2	3,6	0,0	н/р
Вінницька	689	497	442	479	364	-192	-55	37	-115	-27,9	-11,1	8,4	-24,0
Волинська	293	248	224	145	166	-45	-24	-79	21	-15,4	-9,7	-35,3	14,5
Дніпропетровська	7495	7194	6892	6531	6344	-301	-302	-361	-187	-4,0	-4,2	-5,2	-2,9
Донецька	5613	5595	5230	2657	1797	-18	-365	-2573	-860	-0,3	-6,5	-49,2	-32,4
Житомирська	301	248	229	222	166	-53	-19	-7	-56	-17,6	-7,7	-3,1	-25,2
Закарпатська	558	493	416	363	316	-65	-77	-53	-47	-11,6	-15,6	-12,7	-12,9
Запорізька	2391	2044	1837	1646	1553	-347	-207	-191	-93	-14,5	-10,1	-10,4	-5,7
Івано-Франківська	764	690	316	311	310	-74	-374	-5	-1	-9,7	-54,2	-1,6	-0,3
Київська	2271	1845	1543	1437	1351	-426	-302	-106	-86	-18,8	-16,4	-6,9	-6,0
Кіровоградська	409	403	365	370	347	-6	-38	5	-23	-1,5	-9,4	1,4	-6,2
Луганська	1182	1034	734	233	165	-148	-300	-501	-68	-12,5	-29,0	-68,3	-29,2
Львівська	4078	3627	3422	3239	2967	-451	-205	-183	-272	-11,1	-5,7	-5,3	-8,4
Миколаївська	1239	904	809	766	767	-335	-95	-43	1	-27,0	-10,5	-5,3	0,1
Одеська	2828	2461	2342	2129	2030	-367	-119	-213	-99	-13,0	-4,8	-9,1	-4,7
Полтавська	1034	847	827	775	710	-187	-20	-52	-65	-18,1	-2,4	-6,3	-8,4
Рівненська	207	202	203	172	147	-5	1	-31	-25	-2,4	0,5	-15,3	-14,5
Сумська	1640	1498	1429	1271	1238	-142	-69	-158	-33	-8,7	-4,6	-11,1	-2,6
Тернопільська	238	193	199	204	163	-45	6	5	-41	-18,9	3,1	2,5	-20,1
Харківська	14614	13475	12685	11853	10928	-1139	-790	-832	-925	-7,8	-5,9	-6,6	-7,8
Херсонська	810	671	616	609	425	-139	-55	-7	-184	-17,2	-8,2	-1,1	-30,2
Хмельницька	95	112	123	132	113	17	11	9	-19	17,9	9,8	7,3	-14,4
Черкаська	899	625	605	554	490	-274	-20	-51	-64	-30,5	-3,2	-8,4	-11,6
Чернівецька	921	495	451	416	390	-426	-44	-35	-26	-46,3	-8,9	-7,8	-6,3
Чернігівська	562	437	367	363	302	-125	-70	-4	-61	-22,2	-16,0	-1,1	-16,8
м.Київ	35766	33989	33309	32527	30315	-1777	-680	-782	-2212	-5,0	-2,0	-2,3	-6,8

потенціалу вітчизняних організацій та установ. Проте й зміни цього показника були нерівномірними: при загальному зменшенні обсягів витрат в Україні у 2013-2015 рр., такий результат було досягнуто тільки активізацією науково-технічних робіт тільки у 9 регіональних утворень, в той час як решта (16 регіонів) продемонстрували зменшення асигнувань на зазначені заходи.

Однією з найбільш вагомих причин виникнення негативних тенденцій, що мають прояв у регіональному аспекті інноваційної діяльності, слід вважати надзвичайно високий рівень концентрації витрат на НТР (див. табл. 2.10). Так, у двох територіальних утвореннях України (м. Київ та Харківська область) у 2005-2015 рр. було зосереджено відповідно від 50% до 60% та від 14% до 21% витрат на фундаментальні дослідження відповідно, 50% та до 17% – витрат на прикладні дослідження, від 27% до 29% та від 18% до 21% – витрат на науково-технічні розробки, від 44% до 62% та від 11% до 13% – витрат на науково-технічні послуги. До цих двох регіонів, де здійснювалися найбільші обсяги інноваційних витрат, до речі треба віднести також Дніпропетровську та Запорізьку області, у яких за той же період витрачалося від 9% до 14% та від 8% до 9% обсягів витрат на науково-технічні розробки, що, звичайно, пояснюється наявністю потужного промислового потенціалу господарських комплексів зазначених територій. Такого роду концентрацію не можна вважати сприятливою передумовою для реалізації заходів з активізації інноваційних процесів, оскільки решта регіонів України виявляється здатною здійснювати мінімальні витрати на такого роду діяльність, що не тільки обмежує можливості для впровадження нововведень, але й руйнівним чином впливає на стан науково-технічного потенціалу цих територій.

Проте навіть за такі, достатньо несприятливі умови, кількість промислових інноваційно-активних підприємств в регіонах залишалася на відносно стабільному (хоча й вкрай недостатньому для здійснення модернізації виробничої бази національної економіки) рівні (табл. 2.11). Зокрема, у загальному скороченні значень цього показника у 2013-2015 рр.

Таблиця 2.9

Внутрішні поточні витрати на НТР, виконані власними силами наукових організацій в Україні у 2005-2015 рр., по регіонах (розраховано за [277])

Регіони України	Внутрішні поточні витрати на НТР, по роках							Абс. зміни, по роках							Темпи змін, по роках, %					
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2000-2005	2005-2010	2012	2013	2014	2015	2000-2005	2005-2010	2012	2013	2014	2015	
Україна, у т.ч.:	1636262,1	4386269,5	8825559,7	10335136,5	10890923,8	10083644,4	11884057,4	2750007,4	4439290,2	1509576,8	555787,3	-807279,4	1800413,0	168,1	101,2	17,1	5,4	-7,4	17,9	
АРК	22497,9	89857,2	137904,6	174994,5	145181,6	н/в	н/в	67359,3	48047,4	37089,9	-29812,9	н/р	н/р	299,4	53,5	26,9	-17,0	н/р	н/р	
<i>області:</i>																				
Вінницька	14066,1	39391,3	54957,5	38072,4	32439,6	38629,9	33222,3	25325,2	15566,2	-16885,1	-5632,8	6190,3	-5407,6	180,0	39,5	-30,7	-14,8	19,1	-14,0	
Волинська	4422,1	10985,9	19835,6	19472,0	20405,7	12276,7	17732,7	6563,8	8849,7	-363,6	933,7	-8129,0	5456,0	148,4	80,6	-1,8	4,8	-39,8	44,4	
Дніпропетровська	123102,2	364020,7	723873,2	894356,7	916626,5	1084894,6	1400840,0	240918,5	359852,5	170483,5	22269,8	168268,1	315945,4	195,7	98,9	23,6	2,5	18,4	29,1	
Донецька	97780,7	250496,3	542512,2	473046,2	502887,1	235902,8	168079,8	152715,6	292015,9	-69466,0	29840,9	-266984,3	-67823,0	156,2	116,6	-12,8	6,3	-53,1	-28,8	
Житомирська	3091,3	10461,3	19404,0	25586,4	22994,5	22736,2	19080,8	7370,0	8942,7	6182,4	-2591,9	-258,3	-3655,4	238,4	85,5	31,9	-10,1	-1,1	-16,1	
Закарпатська	4644,5	14688,1	24910,0	35537,1	36857,0	32480,8	38943,0	10043,6	10221,9	10627,1	1319,9	-4376,2	6462,2	216,2	69,6	42,7	3,7	-11,9	19,9	
Запорізька	91766,9	246521,8	429667,1	553318,7	474362,1	430087,3	479470,6	154754,9	183145,3	123651,6	-78956,6	-44274,8	49383,3	168,6	74,3	28,8	-14,3	-9,3	11,5	
Івано-Франківська	10465,7	27307,6	59465,9	62748,3	37424,1	39237,4	40954,4	16841,9	32158,3	3282,4	-25324,2	1813,3	1717,0	160,9	117,8	5,5	-40,4	4,8	4,4	
Київська	30555,4	80933,7	211937,6	259624,8	187897,1	185538,7	214430,8	50378,3	131003,9	47687,2	-71727,7	-2358,4	28892,1	164,9	161,9	22,5	-27,6	-1,3	15,6	
Кіровоградська	3416,7	14427,6	28980,7	31760,2	30051,2	33121,1	56936,4	11010,9	14553,1	2779,5	-1709,0	3069,9	23815,3	322,3	100,9	9,6	-5,4	10,2	71,9	
Луганська	34314,1	60891,7	118495,6	166876,9	146177,8	67356,2	28743,9	26577,6	57603,9	48381,3	-20699,1	-78821,6	-38612,3	77,5	94,6	40,8	-12,4	-53,9	-57,3	
Львівська	67762,3	156784,1	287902,7	298255,7	304697,0	288070,2	299780,5	89021,8	131118,6	10353,0	6441,3	-16626,8	11710,3	131,4	83,6	3,6	2,2	-5,5	4,1	
Миколаївська	71825,6	157957,9	226053,4	207863,6	613540,1	249916,3	308543,0	86132,3	68095,5	-18189,8	405676,5	-363623,8	58626,7	119,9	43,1	-8,0	195,2	-59,3	23,5	
Одеська	41675,6	106424,4	186931,0	223417,7	227550,9	208528,6	250216,3	64748,8	80506,6	36486,7	4133,2	-19022,3	41687,7	155,4	75,6	19,5	1,8	-8,4	20,0	
Полтавська	14153,2	34182,9	55548,3	72617,6	67728,9	59389,6	55802,8	20029,7	21365,4	17069,3	-4888,7	-8339,3	-3586,8	141,5	62,5	30,7	-6,7	-12,3	-6,0	
Рівненська	4755,0	9331,7	12234,5	15006,1	14432,0	12256,8	11232,7	4576,7	2902,8	2771,6	-574,1	-2175,2	-1024,1	96,3	31,1	22,7	-3,8	-15,1	-8,4	
Сумська	25309,0	83821,5	102330,7	165545,9	136746,0	129451,9	124443,0	58512,5	18509,2	63215,2	-28799,9	-7294,1	-5008,9	231,2	22,1	61,8	-17,4	-5,3	-3,9	
Тернопільська	5657,8	11991,5	15101,4	14532,2	12551,3	11317,5	11116,0	6333,7	3109,9	-569,2	-1980,9	-1233,8	-201,5	111,9	25,9	-3,8	-13,6	-9,8	-1,8	
Харківська	281610,0	682762,6	1602859,5	1969745,4	1940410,4	1954456,1	2007665,3	401152,6	920096,9	366885,9	-29335,0	14045,7	53209,2	142,4	134,8	22,9	-1,5	0,7	2,7	
Херсонська	7582,3	17197,0	40908,2	47249,7	45375,3	45916,2	35052,1	9614,7	23711,2	6341,5	-1874,4	540,9	-10864,1	126,8	137,9	15,5	-4,0	1,2	-23,7	
Хмельницька	1908,4	4044,3	6220,3	14092,6	12884,6	14612,4	15644,3	2135,9	2176,0	7872,3	-1208,0	1727,8	1031,9	111,9	53,8	126,6	-8,6	13,4	7,1	
Черкаська	12790,0	27119,2	54215,5	54930,2	59179,0	55222,9	100660,7	14329,2	27096,3	714,7	4248,8	-3956,1	45437,8	112,0	99,9	1,3	7,7	-6,7	82,3	
Чернівецька	5829,3	13840,2	34373,3	33835,9	37592,5	36282,0	45671,5	8010,9	20533,1	-537,4	3756,6	-1310,5	9389,5	137,4	148,4	-1,6	11,1	-3,5	25,9	
Чернігівська	9512,3	21194,7	33157,1	32848,0	67465,3	37250,5	51448,9	11682,4	11962,4	-309,1	34617,3	-30214,8	14198,4	122,8	56,4	-0,9	105,4	-44,8	38,1	
м. Київ	624944,2	1794270,1	3686602,5	4313215,9	4641727,8	4798711,7	6068345,6	1169325,9	1892332,4	626613,4	328511,9	156983,9	1269633,9	187,1	105,5	17,0	7,6	3,4	26,5	

Таблиця 2.10

**Структура внутрішніх поточних витрат на НТР, виконані власними силами наукових організацій в Україні
у 2005-2015 рр., по регіонах (розраховано за [277])**

Регіони України	Витрати на НТР, за видами																											
	фундаментальні дослідження							прикладні дослідження							науково-технічні розробки						науково-технічні послуги							
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна, у т.ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
АРК	2,3	2,4	2,1	2,2	1,7	1,4	н/р	2,0	2,2	2,0	1,8	2,1	2,1	н/р	0,9	2,0	1,0	1,1	1,4	0,9	н/р	0,9	1,7	2,0	1,7	2,1	2,0	н/р
<i>області:</i>																												
Вінницька	0,6	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,4	0,4	0,6	0,9	1,3	0,6	0,4	0,3	0,1	0,2	1,7	0,3	1,3	1,3	0,1	0,3	0,5
Волинська	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,5	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Дніпро-петровська	4,2	4,0	3,8	4,1	3,4	3,4	4,1	6,4	7,5	4,1	4,4	5,0	4,2	4,1	9,5	11,2	12,7	13,6	14,0	13,4	17,5	4,6	5,2	4,3	3,9	4,4	4,5	6,1
Донецька	3,0	3,5	3,5	3,4	3,3	3,6	0,9	5,4	5,2	4,1	4,3	3,6	3,3	0,5	6,5	6,0	8,2	7,2	5,9	5,8	4,1	9,6	8,4	6,3	3,5	3,5	3,6	0,6
Житомирська	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,7	0,6	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
Закарпатська	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,7	0,8	1,0	1,1	1,2	1,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Запорізька	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	1,4	1,9	2,1	1,0	0,9	0,7	0,9	9,3	9,5	8,5	9,2	10,7	8,3	8,2	3,9	2,9	2,7	1,9	1,6	1,7	0,9
Івано-Франківська	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,9	0,4	0,4	0,5	0,6	0,5	0,1	0,1	3,5	2,2	3,0	2,8	2,6	1,5	1,6
Київська	2,9	2,2	2,1	2,2	2,2	2,1	2,4	4,5	5,0	5,3	5,1	5,2	4,8	4,8	0,5	0,9	1,7	0,8	0,7	0,5	0,6	1,6	1,4	1,1	6,0	6,4	1,3	1,4
Кіровоградська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,1	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Луганська	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	1,5	1,9	1,2	1,1	1,2	1,1	0,8	3,0	1,8	2,1	2,8	2,7	2,1	0,9	1,6	1,0	0,6	0,8	0,9	0,8	0,7
Львівська	4,5	5,0	4,9	5,0	4,7	5,0	5,0	5,8	4,3	3,5	4,0	3,4	3,2	4,1	3,7	3,0	2,5	2,0	1,6	1,5	1,4	1,9	2,9	2,7	2,6	3,2	2,5	2,7
Миколаївська	0,5	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,8	7,8	6,5	4,3	5,3	3,4	11,0	4,4	0,6	0,8	1,9	3,1	1,6	0,5	0,5
Одеська	3,1	2,7	2,5	2,6	3,0	2,7	3,1	3,6	3,1	3,3	3,3	3,1	3,3	3,2	1,7	1,8	1,1	1,1	1,2	1,0	1,0	3,9	3,5	3,8	3,8	2,9	3,7	2,6
Полтавська	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	1,0	0,4	0,3	0,5	0,3	0,4	3,4	0,4	2,1	2,0	2,2	2,1	1,4
Рівненська	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,6	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
Сумська	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,8	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	2,2	2,8	1,9	2,2	2,8	2,1	2,1	1,6	2,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Тернопільська	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Харківська	20,3	14,9	14,9	15,2	14,5	14,8	15,7	13,3	12,8	14,4	15,8	15,7	17,3	18,2	18,7	17,6	22,5	22,6	24,1	21,0	23,9	12,9	12,3	11,6	12,9	13,7	11,2	9,8
Херсонська	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,4	0,6	1,1	1,1	1,3	1,1	1,2	0,5	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,6	0,5	0,3	0,3	0,5
Хмельницька	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,2	0,3	0,6	0,5	0,6	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Черкаська	0,9	1,1	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	1,0	0,8	1,4	1,3	1,4	1,4	1,5	0,7	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,7	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
Чернівецька	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,8	1,1	1,1	0,8	1,1	1,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Чернігівська	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,9	1,0	0,9	0,9	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,9	0,4	1,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
м. Київ	50,8	57,1	58,5	57,6	59,8	59,5	62,6	47,6	45,6	48,8	48,1	48,8	48,8	51,5	29,4	30,5	28,3	27,0	26,7	27,5	33,5	43,5	49,1	53,8	51,2	52,2	61,8	68,9

в Україні, у 10 регіонах було досягнуто зростання кількості такого роду підприємств, а ще у двох – зазначена кількість була збережена на незмінному рівні. Але неможливість (через обмеженість обсягів фінансування нововведень) значної активізації інноваційних робіт визначає, під кутом зору автора, недостатньо новаторський характер нової продукції, що пропонується споживачам. Підтвердженням справедливості такої гіпотези слід вважати нелінійність змін обсягів реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, виробленою підприємствами України (табл. 2.12).

Для значної кількості регіонів коливання обсягів реалізації такого роду продукції в окремі роки становили до десятків та навіть сотень разів, як у позитивний, так і у негативний бік, що свідчить про нестабільний випадковий (наприклад, пов'язаний із виконанням одноразових замовлень) характер такого роду змін.

Більш наявним відображенням динаміки інноваційних процесів в регіонах України слід вважати результати оцінки динаміки впровадження інноваційних технологічних процесів та інноваційних видів продукції у промисловості України (табл. 2.13). При загальному скороченні кількості впроваджених інноваційних технологічних процесів у промисловості у 2012-2014 рр. на 12,8%-28,0% тільки у 9 з регіонів України було забезпечено зростання цього показника (зокрема у Волинській, Запорізькій, Рівненській, Херсонській областях у окремі роки було досягнуто майже двократне збільшення). З іншого боку, з огляду на обмеженість можливостей масштабного фінансування оновлення виробничо-технологічної бази промислові підприємства змушені були зосередитися на впровадженні інноваційних видів продукції. Динаміка змін цього показника також відзначалася негативним характером (у 2014 р. кількість впроваджених інноваційних продуктів скоротилася на 14,3%), проте у 10 областях України було досягнуто його зростання (при цьому, у Волинській області – більш ніж у три рази, Закарпатській області – на 81,8%, у Миколаївській області – більш, ніж у чотири рази, у Чернігівській області – на 83,3%).

Таблиця 2.11

Кількість промислових інноваційно-активних підприємств в Україні у 2000-2015 рр., по регіонах (розраховано за [277])

Регіони України	Кількість промислових інноваційно-активних підприємств, по роках					Абс. зміни, по роках				Темпи змін, по роках, %			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Україна, у т.ч.:	1679	1758	1715	1609	824	79	-43	-106	-785	104,7	97,6	-6,2	-48,8
АРК	46	54	50	н/в	н/в	8	-4	н/р	н/р	117,4	92,6	н/р	н/р
<i>області:</i>													
Вінницька	47	50	55	46	25	3	5	-9	-21	106,4	110,0	-16,4	-45,7
Волинська	26	29	23	30	12	3	-6	7	-18	111,5	79,3	30,4	-60,0
Дніпропетровська	63	78	84	109	63	15	6	25	-46	123,8	107,7	29,8	-42,2
Донецька	85	91	85	45	28	6	-6	-40	-17	107,1	93,4	-47,1	-37,8
Житомирська	48	54	57	48	28	6	3	-9	-20	112,5	105,6	-15,8	-41,7
Закарпатська	22	18	15	16	14	-4	-3	1	-2	81,8	83,3	6,7	-12,5
Запорізька	116	115	115	108	49	-1	0	-7	-59	99,1	100,0	-6,1	-54,6
Івано-Франківська	96	89	87	99	27	-7	-2	12	-72	92,7	97,8	13,8	-72,7
Київська	46	44	68	66	44	-2	24	-2	-22	95,7	154,5	-2,9	-33,3
Кіровоградська	41	46	46	49	25	5	0	3	-24	112,2	100,0	6,5	-49,0
Луганська	68	64	61	16	9	-4	-3	-45	-7	94,1	95,3	-73,8	-43,8
Львівська	100	101	116	129	64	1	15	13	-65	101,0	114,9	11,2	-50,4
Миколаївська	92	114	81	67	29	22	-33	-14	-38	123,9	71,1	-17,3	-56,7
Одеська	79	83	69	67	36	4	-14	-2	-31	105,1	83,1	-2,9	-46,3
Полтавська	31	29	33	33	30	-2	4	0	-3	93,5	113,8	0,0	-9,1
Рівненська	31	36	39	45	13	5	3	6	-32	116,1	108,3	15,4	-71,1
Сумська	40	41	32	46	23	1	-9	14	-23	102,5	78,0	43,8	-50,0
Тернопільська	47	50	36	36	16	3	-14	0	-20	106,4	72,0	0,0	-55,6
Харківська	146	168	182	191	117	22	14	9	-74	115,1	108,3	4,9	-38,7
Херсонська	58	53	48	54	19	-5	-5	6	-35	91,4	90,6	12,5	-64,8
Хмельницька	79	78	58	38	18	-1	-20	-20	-20	98,7	74,4	-34,5	-52,6
Черкаська	54	50	47	37	25	-4	-3	-10	-12	92,6	94,0	-21,3	-32,4
Чернівецька	39	37	30	34	9	-2	-7	4	-25	94,9	81,1	13,3	-73,5
Чернігівська	42	43	45	32	15	1	2	-13	-17	102,4	104,7	-28,9	-53,1
м. Київ	125	130	142	168	86	5	12	26	-82	104,0	109,2	18,3	-48,8

Таблиця 2.12

**Динаміка обсягів реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, підприємствами України, за регіонами у
2011-2015 рр., млн.грн. (розраховано за [277])**

Регіони України	Обсяги реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку					Темпи змін, по роках, %				Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, що є новою для ринку					Темпи змін, по роках, %			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014		2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Україна, у т.ч.:	17411025	14512614	12391210	7066300,6	7284161,3	83,4	85,4	-43,0	3,1	5617075	7597510	6567729	7486442,7	4515554,9	135,3	86,4	14,0	-39,7
АРК	72173,5	92771,5	463937,7	н/в	н/в	128,5	500,1	н/р	н/р	22332,3	37681,4	432430,1	н/в	н/в	168,7	1147,6	н/р	н/р
<i>області:</i>													8800,8					
Вінницька	160882,4	37154,2	48344,6	30888,1	73052,5	23,1	130,1	-36,1	136,5	33475,5	3022,6	3972,1	89966,5	63,2	9,0	131,4	у 20р.	-99,9
Волинська	34394,7	105783,6	154370,4	9414,7	10937,7	307,6	145,9	-93,9	16,2	355,1	37255,6	128946,1	859458,7	н/в	10491,6	346,1	у 5р.	у 20р.
Дніпропетровська	471514,5	302268,8	668532,8	108028,4	203067,0	64,1	221,2	-83,8	88,0	417018,5	233356	500337,3	690746,6	65851,5	56,0	214,4	38,1	-90,5
Донецька	196042,3	1390240	1186396	523305,3	537603,8	709,2	85,3	-55,9	2,7	45758,1	988829,8	393583,2	24213,9	488992,9	2161,0	39,8	-93,8	в 10 р.
Житомирська	34130,8	4376,7	13091,5	40503,8	88632,2	12,8	299,1	209,4	118,8	33503,1	н/в	340,8	238363,8	15159,3	н/в	н/в	у 700р.	-93,6
Закарпатська	10166,4	953	960850,2	568880,0	-	9,4	100237	-40,8		н/в	н/в	н/в	978185,5	н/в	н/в	н/в	н/р	н/р
Запорізька	876834,4	997900,5	568340,8	792714,4	682270,1	113,8	57,0	39,5	-13,9	783297,5	842851,3	412379,7	211612,9	467146,5	107,6	48,9	-48,7	120,8
Івано-Франківська	580263,7	1451093	474787,9	393860,3	40859,8	250,1	32,7	-17,0	-89,6	7658,1	1184,2	21609,8	120393,2	26315,7	15,5	1824,8	457,1	-78,1
Київська	471338	394190,4	298761,6	374717,5	236902,0	83,6	75,8	25,4	-36,8	173118,4	241550,4	206044,9	154068,2	99508,6	139,5	85,3	-25,2	-35,4
Кіровоградська	162768,2	39236,3	34185,8	135497,0	70490,3	24,1	87,1	296,4	-48,0	30080,8	29384,5	19109,4	59,1	54168,3	97,7	65,0	-99,7	в 20 р.
Луганська	900571,9	1681430	1156479	300045,0	360890,4	186,7	68,8	-99,9	20,3	834362,7	1600045	1147913	94716,4	360890,4	191,8	71,7	-91,7	281,0
Львівська	174208,9	512798,6	123734,2	213311,1	416791,2	294,4	24,1	72,4	95,4	28007,4	21961,8	22667,4	126561,7	32875,7	78,4	103,2	458,3	-74,0
Миколаївська	598742,7	74735,5	473115,1	27542,9	11036,1	12,5	633,1	-94,2	-59,9	585686,3	66142,9	445134	135350,7	н/в	11,3	673,0	-69,6	н/р
Одеська	11403,1	498125,5	551550,2	525058,5	199610,4	4368,3	110,7	-4,8	-62,0	н/в	158646	114465,1	614975,0	64038,5	н/в	72,2	437,3	-89,6
Полтавська	8370753	1901006	839961,6	207198,9	269,3	22,7	44,2	-75,3	-99,9	101979,5	88,5	801873,1	36021,1	209,0	0,1	900713	-95,5	-99,4
Рівненська	18602,4	3414,0	12055,0	13254,4	17959,9	18,4	353,1	9,9	35,5	10505,9	1380,9	4412,3	975152,5	16122,7	13,1	319,5	у 220 р.	-98,3
Сумська	1737901	1480565	917315,5	1556542,9	1244958,4	85,2	62,0	69,7	-20,0	1644911	1448319	877811,6	10511,2	1014455,7	88,0	60,6	-98,8	в 10 р.
Тернопільська	154595,8	117109,8	16939,2	32542,3	74877,4	75,8	14,5	92,1	130,1	25021,3	9674,2	6269,2	1400130,5	5269,8	38,7	64,8	22233,5	-99,6
Харківська	561959,4	1861633	1064286	651435,5	2155969,1	331,3	57,2	-38,8	231,0	395823,5	1622983	579290,4	209431,5	1702763,1	410,0	35,7	-63,8	713,0
Херсонська	185195,3	191362,8	208293,2	207947,5	10072,9	103,3	108,8	-0,2	-95,2	42654,5	3800,3	12734,2	50130,8	451,5	8,9	335,1	293,7	-99,1
Хмельницька	408	1931,4	1269,3	н/в	2090,6	473,4	65,7	н/р	н/р	166,3	н/в	1128,7	131939,3	-	н/в	н/в	у 115 р.	н/р
Черкаська	94542,4	38049,1	104373	51085,2	39777,0	40,2	274,3	-51,1	-22,1	43447,4	5962,5	9960,6	20011,1	1800,2	13,7	167,1	100,9	-91,0
Чернівецька	27997,1	6158,4	н/в	17,7	-	22,0	н/в	н/р		16959,9	2573,5	н/в	88605,8	-	15,2	н/р	н/р	
Чернігівська	58898,7	35886,6	62217,3	38543,5	38944,9	60,9	173,4	-38,1	1,0	4324,5	7361	5354,3	217035,9	37316,0	170,2	72,7	3953,5	-82,8
м. Київ	1437114	1292440	1987756	563980,7	767098,3	89,9	153,8	-71,6	36,0	330886,3	233455,2	419695,7	7486442,7	62156,3	70,6	179,8	1683,8	-99,2

Таблиця 2.13

Динаміка впровадження інноваційних технологічних процесів та інноваційних видів продукції у промисловості України, у 2011-2015 рр., за регіонами, по роках (розраховано за [277])

Регіони України	Кількість впроваджених інноваційних технологічних процесів у промисловості					Темпи змін, по роках, %				Кількість впроваджених інноваційних видів продукції у промисловості					Темпи змін, по роках, %			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Україна, у т.ч.:	2510	2188	1576	1743	1217	87,2	72,0	10,6	-30,2	3238	3403	3138	3661	3136	105,1	92,2	-7,8	-14,3
АРК	66	43	35	н/в	н/в	65,2	81,4	н/р	н/р	73	53	100	н/в	...	72,6	188,7	н/р	н/р
<i>області:</i>																		
Вінницька	24	27	32	38	26	112,5	118,5	18,8	-31,6	82	75	78	76	69	91,5	104,0	4,0	-9,2
Волинська	9	18	25	17	13	200,0	138,9	-32,0	-23,5	15	8	25	60	8	53,3	312,5	212,5	-86,7
Дніпропетровська	83	104	51	76	77	125,3	49,0	49,0	1,3	100	164	164	168	150	164,0	100,0	0,0	-10,7
Донецька	79	71	58	11	20	89,9	81,7	-81,0	81,8	143	171	230	80	153	119,6	134,5	34,5	91,3
Житомирська	43	27	43	23	20	62,8	159,3	-46,5	-13,0	44	28	24	28	13	63,6	85,7	-14,3	-53,6
Закарпатська	6	4	6	3	7	66,7	150,0	н/р	0,0	14	11	20	8	9	78,6	181,8	н/р	0,0
Запорізька	509	114	207	212	114	22,4	181,6	2,4	-46,2	619	446	397	611	397	72,1	89,0	-11,0	-35,0
Івано-Франківська	48	24	17	20	50	50,0	70,8	17,6	150,0	167	156	151	130	117	93,4	96,8	-3,2	-10,0
Київська	16	31	29	38	39	193,8	93,5	31,0	2,6	95	100	79	115	97	105,3	79,0	-21,0	-15,7
Кіровоградська	27	31	28	11	19	114,8	90,3	-60,7	72,7	46	59	47	57	51	128,3	79,7	-20,3	-10,5
Луганська	43	48	43	8	21	111,6	89,6	-81,4	162,5	35	49	51	14	14	140,0	104,1	4,1	0,0
Львівська	39	46	47	60	49	117,9	102,2	27,7	-18,3	119	115	111	132	251	96,6	96,5	-3,5	90,2
Миколаївська	36	29	13	35	13	80,6	44,8	169,2	-62,9	34	61	268	68	28	179,4	439,3	339,3	-58,8
Одеська	31	35	24	30	26	112,9	68,6	25,0	-13,3	82	108	87	82	58	131,7	80,6	-19,4	-29,3
Полтавська	16	18	25	29	34	112,5	138,9	16,0	17,2	72	64	58	92	96	88,9	90,6	-9,4	4,3
Рівненська	10	18	19	8	9	180,0	105,6	-57,9	12,5	17	19	18	6	7	111,8	94,7	-5,3	16,7
Сумська	102	119	71	134	185	116,7	59,7	88,7	38,1	276	378	172	192	177	137,0	45,5	-54,5	-7,8
Тернопільська	116	35	34	139	32	30,2	97,1	308,8	-77,0	75	122	110	77	580	162,7	90,2	-9,8	653,2
Харківська	708	943	375	273	212	133,2	39,8	-27,2	-22,3	169	276	246	394	208	163,3	89,1	-10,9	-47,2
Херсонська	78	37	121	181	25	47,4	327,0	49,6	-86,2	146	95	157	153	41	65,1	165,3	65,3	-73,2
Хмельницька	44	32	24	11	9	72,7	75,0	-54,2	0,0	43	27	23	11	24	62,8	85,2	-14,8	0,0
Черкаська	30	46	21	22	15	153,3	45,7	4,8	-31,8	43	125	58	57	50	290,7	46,4	-53,6	-12,3
Чернівецька	9	12	8	8	15	133,3	66,7	0,0	0,0	54	58	23	24	31	107,4	39,7	0,0	0,0
Чернігівська	19	28	23	14	35	147,4	82,1	-39,1	150,0	42	42	77	398	56	100,0	183,3	83,3	-85,9
м. Київ	314	242	196	342	152	77,1	81,0	74,5	-55,6	609	580	349	628	451	95,2	60,2	-39,8	-28,2

Отже, проведений аналіз тенденцій розвитку наукової та інноваційної діяльності в Україні та її регіонах свідчить про те, що на цей час в Україні відбулось значне скорочення інфраструктури наукової та інноваційної сфер держави. Значне зменшення кількості наукових організацій та чисельності наукових фахівців, може сприяти створенню більш ефективного науково-технічного потенціалу України лише при стабільному та достатньому рівні фінансування наукової сфери, необхідною умовою досягнення якого є як суттєве удосконалення системи державної підтримки інновацій, так і поглиблення коопераційних зв'язків наукової та підприємницької сфери (на національному та регіональному рівнях).

Таким чином, нагальність активізації розвитку взаємовідносин між бізнесом, науковцями і державою є відображенням актуальних змін економічних відносин у суспільстві. Головним завданням тут є необхідність знайти форми оптимальної і ефективної партнерської взаємодії держави і приватного бізнесу заради забезпечення сталого соціально-економічного розвитку національної економіки в цілому.

2.2. Оцінка інноваційного потенціалу та визначення пріоритетів і можливостей державної підтримки наукового та інноваційного розвитку регіонів України

Визначення пріоритетів та завдань соціально-економічного розвитку є невідомою передумовою забезпечення суспільної стабільності та соціального ладу, а також обов'язковою складовою державної системи програмування та планування. Встановлення державних пріоритетів розвитку та цільових орієнтирів в інноваційній сфері набуває особливого значення в сучасних умовах, коли доступ до фінансово-інвестиційних ресурсів є обмеженим не тільки для держави, але й для більшості суб'єктів господарювання.

Визначення пріоритетів державної підтримки наукового та інноваційного

розвитку дає змогу більш обґрунтовано здійснювати вибір цільових програм не за критерієм збільшення кількості, а за народногосподарською значущістю, ефективністю та забезпеченістю їх матеріальними, кадровими та фінансовими ресурсами. Особливої уваги потребує питання надмірної орієнтації вітчизняної економіки на споживання, яке суперечить з потребами інноваційного розвитку національного виробництва. За такої ситуації необхідно переглянути чинну систему пріоритетів економічного і соціального розвитку України.

Визначення та врахування характеру та тенденцій економічного розвитку регіонів країни є запорукою ефективного державного регулювання в напрямку вирівнювання його нерівномірності та забезпечення сталого розвитку.

Питання із стратегічного планування векторів розвитку присвячено значну кількість наукових робіт та положень теорій якості життя, соціально-економічного розвитку та суспільних фінансів. Проте досягнення результативності програмно-цільового методу у вітчизняній практиці стримується рядом нерозв'язаних проблем організаційного, економічного, соціального і правового характеру. В Україні по суті не існує довгострокових стратегій розвитку секторів економіки із зазначенням граничних розмірів державних видатків, які б слугували стратегічним орієнтиром у інвестуванні певних галузей, секторів економіки або регіонів.

Із 2000 р. певні пріоритетні завдання визначені на рівні послань Президента України до Верховної Ради України й урядових програм. При цьому кількість таких пріоритетів сягала декількох десятків, самі пріоритети постійно змінювалися залежно від цільових орієнтацій уряду, існуючої політичної ситуації, актуальних завдань, що виникали на різних етапах ринкової трансформації. В результаті на сьогодні в Україні нараховується понад 200 цільових програм, що мають приблизно однаковий рівень пріоритетності. Фінансування цих програм здійснюється в неповному обсязі, що не дозволяє досягти поставлених завдань і не може бути визнано суспільством як ефективне використання власних ресурсів.

Сучасний стан економіки України та її стратегічні орієнтири на найближчу перспективу зумовили необхідність якнайшвидшого прискорення науково-

технічного та інноваційного розвитку. Це одна з форм реалізації суспільного інтересу, яку можна визначити як перетворення України у наукоємну, високотехнологічну і конкурентоспроможну країну. Проблемність ситуації тут полягає, як визначають В. Геєць, А. Мазаракі та ін. [248], з одного боку, у масштабності самого завдання, в оцінці його впливу на економіку і міжнародний статус країни, а з іншого – у недостатній розробленості теоретичних питань з вибору пріоритетів, які б дали змогу в умовах обмежених ресурсів транзитивної економіки зосередитися на більш раціональних і дієвих заходах реалізації науково-технологічної політики. Для переходу в державній інноваційній політиці до цілеспрямованого розвитку пріоритетних галузей та сфер «інформаційного» технологічного укладу Ю. Бажал [55, с.88] рекомендує створити відповідну систему державного регулювання таких технологічних змін. Ті інституції, що функціонують сьогодні, не націлені на реалізацію такого завдання, бо «родовим» недоліком існуючої системи визначення обсягів і структури видатків державного бюджету на фінансування науково-технічних та інноваційних програм є її відомча домінанта.

Для довгострокової перспективи стійкого зростання економіки важливим є правильність обрання та реалізація державних пріоритетів, які орієнтовані на подолання зростаючого відставання та випередження нового технологічного укладу. У цьому контексті слушним є значне збільшення фінансування ключових напрямів становлення нового технологічного укладу та витрат на науку. В умовах притаманного сучасному глобалізованому світу наростання мінливості та рухливості, невизначеності та непередбачуваності змін середовища господарювання, провідним фактором забезпечення сталого характеру процесу соціально-економічного розвитку виступає стратегічне перспективне мислення (уявлення) про ключові довгострокові пріоритети даного процесу, що з одного боку повинні мати змістовне підґрунтя з наукового знання та актуального усвідомлення закономірностей виявлення суспільної динаміки, а з іншого – відображати інтуїтивне рефлексивне осмислення ймовірних перетворень і трансформацій, час і масштаби настання яких є принципово не прогнозованими. За такі вимоги пріоритети на регіональному рівні мають бути достатньо

розмаїтими та широкими за змістом для того, щоб у повній мірі задовольняти потреби у вставноленні цільових орієнтирів і перспектив регіонального розвитку (див. табл. 2.14). Варто зазначити, що існує проблема обґрунтування пріоритетів критеріальних показників, тому розв'язання найбільш важливих питань соціально-економічного розвитку потрібно здійснювати коштом жорсткого відбору програм та забезпечення підвищення ефективності їх реалізації із врахуванням визначеної класифікації пріоритетів і з урахуванням наступних концептуальних положень.

Таблиця 2.14

Класифікація пріоритетів розвитку

№	Класифікаційні ознаки	Типи пріоритетів
1	За масштабом	Загальнодержавні Галузеві Регіональні (локальні) Міжнародні Міжгалузеві Корпоративні Структурні
2	За часом	Довгострокові (стратегічні) Середньострокові (тактичні) Короткострокові (оперативні)
3	За об'єктами	Економічні Соціальні Науково-технічні Науково-дослідницькі Екологічні Інфраструктурні Інвестиційні Інноваційні
4	За джерелами фінансування	Повністю на бюджетному фінансуванні Часткове бюджетне фінансування (виділення державою незворотних дотацій та субсидій) Повне відшкодування витрат недержавними організаціями та суб'єктами господарювання різних форм власності
5	За механізмами та критеріями відбору	Першочергові Другорядні

1. Поширення постіндустріального технічного способу виробництва, що спостерігається в економічно розвинених країнах на основі новітніх технологій, визначатиме в перспективі конкурентоспроможність товарів та послуг на світових ринках, тому, визначаючи міжнародний пріоритет, основою

технологічного розвитку має стати орієнтація на збереження та поширення світового лідерства в обмеженому полі обраних наукових і технологічних розробок і створити нове покоління техніки та нової продукції.

Державна підтримка структурних пріоритетів повинна сприяти вирішенню завдань щодо структурно-технологічних перетворень у промисловості, зокрема:

державне сприяння (стимулювання) створенню високотехнологічних виробництв (основу яких мають становити насамперед технологічні рішення високого рівня виробничої гнучкості та широкого діапазону використання) нових видів товарів і послуг, що повинні відповідати таким вимогам і критеріям: висока частка створення нової вартості, тобто відповідно значний рівень рентабельності кінцевої продукції; унікальність та неповторність споживчих властивостей виготовленої кінцевої продукції; вертикально-інтегрований характер побудови виробничо-коопераційного ланцюжку; можливість заміщення імпорتنих поставок; економія економічних ресурсів, що мають критичне значення для економічної безпеки держави;

стимулювання розвитку різних форм коопераційної взаємодії між науково-дослідними організаціями та установами (розробниками нововведень) та перспективними об'єктами для впровадження (підприємства та комерційні структури), а також сприяння господарській ініціативі венчурного впровадження інноваційних технологічних рішень, орієнтованих на використання результатів фундаментальних та прикладних досліджень у виробничу практику, насамперед – на засадах комерціалізації належних науковим колективам об'єктів інтелектуальної власності;

збільшення масштабів використання і розширення складу перспективних технологій, особливо на середніх і заключних стадіях технологічного циклу, що забезпечить зростання доданої вартості первинних ресурсів;

активізація маркетингової та комунікаційної діяльності суб'єктів ринку інновацій для пошуку, ідентифікації та задоволення на базі наявних нових технологічних рішень прихованих споживчих та виробничих потреб, що дасть можливість отримати в найбільш короткостроковій перспективі максимальний економічний, комерційний, соціальний ефекти.